अथ शयनादिनिमित्ता क्रियोच्यते।

तत्र विष्णुधर्म्मोत्तरे मार्कण्डेयः।

"हिंसात्मकैश्च किन्तस्य यज्ञैरन्यैर्महात्मनः।
प्रस्वापे च प्रबोधे च पूजितो येन केशवः॥"

अनेन विशिष्टा पूजा विहिता।

तथोपवासविधिः काश्यपपञ्चरात्रे।

"मदुत्थाने मच्छयने मत्पार्श्वपरिवर्त्तने।
अत्र यो दीक्षितः कश्चिद्वैष्णवो भक्तितत्परः॥
निर्निमित्तमदीक्षायां न च क्षुद्व्याधिपीड़ितः।
अन्नं वा यदि भुञ्जीत फलं मूलमथापि वा॥
अपराधमहन्तस्य न क्षमामि तु कश्यप।
क्षिपामि नरके घोरे हृच्छल्यं जायते मम॥"

निमित्तं प्रारब्धचान्द्रायणादिव्रतविरोधो* रविशुक्रवारदैवराजका-

---

हेतोरिति शेषः। स्वरूपकार्य्याभ्यां स्वरूपतः कार्य्यतश्चेत्यर्थः। द्विराषाढ़मभिधाय षष्टि-दिनत्वमुक्तमिति। कार्य्यानुवृत्तिपर्य्यन्तं कार्य्यत आषाढ़ इत्येकः, स्वरूपतः अपरश्च कार्य्यत इति भवति। मासस्य षष्टिदिनत्वं परिशिष्टेन निर्द्दिष्टं, 'षष्ट्या तु दिवसैर्मास' इत्यादिना इत्यनेनोक्तं षष्टिदिनत्वम्। तदूनाधिकाहोरात्रसंख्यस्येति रविगतेर्मन्दत्वामन्दत्वाभ्यां त्रिंशद्दिनन्यूनाधिककाले सौरमाससमापनात् निर्विकल्पमिति क्रियाविशेषणम्।

* अथ शयनादिनिमित्तक्रियोच्यते। शयनादिकालं निरूप्य प्रसङ्गात् तन्निमित्त-क्रिया अभिधीयते। प्रस्वापे शयनकाले, प्रबोधे च उत्थाने च, चकारात् पार्श्वपरिवर्त्तन-कालपरिग्रहः, येन जनेन केशवः पूजितः तस्य महात्मनो जनस्य हिंसात्मकैः कर्म्मभिः

दिविरोधश्च, सूतकमृतकादिकञ्च अशुचेरनधिकारात्*। दीक्षा-

किम्? अथवा हिंसात्मकैरिति यज्ञविशेषणम्, पशुयागादिभिरित्यर्थः। निर्निमित्तमित्या-दीनां सार्थक्यं स्वयं दर्शयति, प्रारब्धचान्द्रायणादिव्रतविरोध इत्यादि। तथाच चान्द्रा-यणादौ भोजननियमात् तन्निमित्तकभोजने दोषाभावज्ञापनार्थं निर्निमित्तमित्युक्तम्। तथाच याज्ञवल्क्यः।

"तिथिवृद्ध्या चरेत् पिण्डान् शुक्ले शिख्यण्डसम्मितान्।
एकैकं ह्रासयेत् कृष्णे पिण्डं चान्द्रायणं चरन्॥
इन्दुक्षये न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो विधिः॥"

पिण्डान् ग्रासान्। एतत्तु न स्मार्त्तादिमतं, तन्मते चान्द्रायणे भोजनस्य परिसंख्या न नियमः। निर्निमित्तमित्यत्र निमित्तम् अवश्यकर्त्तव्यत्वम्। तथाच। "अष्टाब्दादधिको मर्त्त्यो ह्यपूर्णाशीतिवत्सरः। यो भुंक्ते मानवो मोहात् एकादश्यां स पापकृ"दित्यादिवचन-बोधितनिमित्तं ज्ञेयम्।

* रविशुक्रवारेति, यथा मत्स्यपुराणे।

"संक्रान्त्यां कृष्णपक्षे च रविशुक्रदिने तथा।
एकादश्यां न कुर्व्वीत उपवासञ्च पारणम्॥"

एतत्तु काम्योपवासनिषेधकं,न तु नित्योपवासस्य।

हेमाद्रिधृतकात्यायनस्मृतौ।

"संक्रान्तौ रविवारो वा एकादश्यां यदा भवेत्।
उपोष्या सा महापुण्या सर्व्वपापहरा तिथिः॥" इत्यादि।

सूतकमृतकादिकञ्च अशुचेरनधिकारादिति यदुक्तं तत्पूजायामनधिकारज्ञापनार्थम्, न तूपवासे।

तथाच कूर्म्मपुराणम्।

"काम्योपवासे प्रक्रान्ते त्वन्तरा मृतसूतके।
तत्र काम्यव्रतं कुर्य्यात् दानार्च्चनविवर्ज्जितम्॥"

याञ्चरुशेषप्राशनस्य विहितत्वात् अदीक्षायामित्युक्तम्। क्षुद्व्याधि-नानारोगादिना वा पीड़ितः, सर्व्वमेतत् प्रदर्शनमात्रम्। शुचिः शक्तो निर्विरोध इत्यर्थः। तथा अन्नादिकमुपलक्षणम्, तेन तथाविधोऽयमुपवासं न कुर्य्यात्, तदा दोषं दर्शयित्वोपवासकर्त्त-व्यतापरं वचनम्। पुत्रवता गृहिणा च वारादिविरोधपरिहारो यावन्मात्रेण वायुजलान्यतराशनेन कर्त्तुं शक्यते तावदेव तेन कार्य्यं, न पुनर्वारादिदूषितायामितरैकादश्यामिवेच्छातो नक्तं हविष्यान्नादिक्रियेति। एतदर्थ'मन्नं वा यदि भुञ्जीत फलं मूल'मित्याद्युक्तं, तेन च लोकसिद्धोपवासविधिरयं लोकसिद्धश्च जलवाय्वाहारोऽप्युपवासोत्युच्यते*। अतएव शास्त्रेऽप्येकादशी-

---

विष्णुरहस्यम्। "परमापदमापन्ने हर्षे वा समुपस्थिते।
सूतके मृतके चैव न त्याज्यं द्वादशीव्रतम्॥"

वराहपुराणञ्च।
"सूतके तु नरः स्नात्वा प्रणम्य मनसा हरिम्।
एकादश्यां न भुञ्जीत व्रतमेवं न लुप्यते॥"

पुत्रवता गृहिणा चेत्यादिवारादिविरोधपरिहारः।
"आदित्येऽहनि संक्रान्तौ ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः।
पारणं चोपवासञ्च न कुर्य्यात् पुत्रवान् गृही"त्यादिवचनबोधितनिषे-धानुपालनम्।

* वायुजलान्यतराशनेन यावन्मात्रेण कर्त्तुं शक्यते, तेन पुत्रवता गृहिणा ताव-देवेति। एवकारस्यान्ययोगव्यवच्छेदं दर्शयति न पुनरित्यादि। तथाच, शयनीबोधनी-भिन्नैकादश्यां रविशुक्रवारादियोगे पुत्रवता गृहस्थेन नक्तहविष्यान्नभोजनादिना यथा दोषपरिहारः क्रियते, नात्र शयनीपार्श्वपरिवर्त्तनीबोधनीष्वेकादशीषु रविशुक्रवारादियोगे-

मुपवसन्ति निरम्बुभक्षा इति। अम्बुभक्षो निरम्बुभक्षश्च उपवासो द्विविधः, अन्यथा निरम्बुभक्षा इति विशेषणानुपपत्तेः। तेन पार्थिवस्य यस्य भक्षणाद्रसस्य निष्पत्तिस्तस्याभक्षणमुपवासः; सलिलसमीरणनिगरणाद्रसनिष्पत्तिः शरीरे न कदाचिदिति, न तद्भक्षणादुपवासपदार्थबाधः*। ततश्चोपवासमात्रविधानात् रविवारादौ च पुत्रवतो गृहिणो वायुजलाहारशून्योपवासव्यक्तिविशेषविरोधात् वायुजलाहारात्मकमेवोपवासमसौ कुर्य्यादिति निर्णीयते। यदि चैकेन विधिना एतद्द्वयं न

ऽपि तथा; परन्तु तास्वेकादश्यादिषु रव्यादियोगेऽपि विशेषवचनात् वायुजलान्यतरभोजनेन दोषपरिहारः कार्य्य इति ग्रन्थकर्त्तुराशय इति भावः। लोकसिद्धश्च जलवाय्वाहारोऽप्युपवासीत्युच्यते इति; जलवाय्वाहार इति, जलं वायुर्वा आहारो यस्य। जलस्य पाने यदुपवासीत्युच्यते इत्युक्तं तन्मरणसम्भावनायाम्। तथाच—

"अत्यये चाम्बुपाने च उपवासो न दुष्यति।"

ग्रन्थकृन्मते तु जलस्याशितानशितत्वेन पुत्रवतो गृहस्थस्य जलपाने अशिततया रव्यादिदोषपरिहारः सिद्ध्यति, अनशिततया च उपवासः सिद्ध्यति चेति समाधानम्। तथाच—आपो वै सर्व्वरसाः तासामशनेनाशितोऽनशितश्च भवतीति।

* यत एव जलवाय्वशने उपवाससिद्धिर्लोकमात्रसिद्धा, अतएव इत्यर्थः। निरम्बुभक्षा इति निर्नास्ति अम्बुभक्षः जलपर्य्यन्तभक्षणं येषां ते निरम्बुभक्षाः। उपसंहरति तेनेत्यादि। पार्थिवस्य पृथिवीसम्बन्धिनः रसस्य निष्पत्तिरिति, रसस्य देहस्थधातुविशेषस्य निष्पत्तिर्वृद्धिरित्यर्थः। अतएव—'अञ्जनं रोचनञ्चापि गन्धान् सुमनसस्तथा। पुण्यके चोपवासे च नित्यमेव विवर्ज्जयेदिति॥' 'गात्राभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं ताम्बूलं चानुलेपनम्। व्रतस्थो वर्जयेन्नित्यं यच्चान्यद्बलरागकृ'दित्यादि वचनेन बलरागकृद्वस्तुमात्रम् उपवासे निषिद्धम्। सलिलसमीरणनिगरणात् जलवाय्वोर्भक्षणात्। न कदाचिदिति रसनिष्पत्तिरिति शेषः। तद्भक्षणात् जलवाय्वोर्भक्षणात्।

सम्भवति, तदा वैष्णवविधिद्वयम्, एकः निरम्बूपवासविधिरपरश्च रविवारादौ तदितरोपवासविधिः। यद्वायमत्र परमार्थः, रविवारादिनिषेधो नात्र प्रवर्त्तते, तस्यैकादश्युपवासविषयत्वात् अस्य चातद्रूपत्वादिति सर्व्वं सुस्थम्।

तन्निमित्तोपवासस्य* कालमाह स्मृतिसमुच्चये।

"पूर्व्वेद्युरुपवासः स्यात् पूर्व्वाह्णे स्वापबोधयोः।
अपराह्णे यदा तौ तु तदहर्नियमं विदुः॥
रात्रावुदयमापन्ने कृष्णे च गरुड़ध्वजे।
पूर्व्वेद्युरुपवासः स्यात् न परे धर्म्ममाचरेत्॥"

---

* उपसंहरति तत्रश्चेति। उपवासमात्रविधानात् निरम्बुत्वसाम्बुत्वौदासीन्येनोपवास-विधानात्। वायुजलाहारशून्योपवासव्यक्तिविशेषविरोधादित्यादि। तथाच—'आदित्ये-ऽहनि संक्रान्तौ असितैकादशीदिने। पारणञ्चोपवासञ्च न कुर्य्यात्पुत्त्रवान् गृही॥' इति सामान्यनिषेधस्यासङ्कोचेनोपपत्तेरावश्यकतया जलपानस्याशितानशिततया च वायुजला-हारात्मकोपवासः सिद्ध्यतीति भावः। वैष्णवमात्रगतदोषख्यापनादिति। तथाच काल-माधवीये नारदः—'नित्यं भक्तिसमायुक्तैर्नरैर्विष्णुपरायणैः। पक्षे पक्षे च कर्त्तव्य-मेकादश्यामुपोषणम्॥' 'पुत्त्रवांश्च सभार्य्यश्च स्वजनैर्भक्तिसंयुतः। एकादश्यामुपवसेत् पक्षयोरुभयोरपि॥' गृहिणश्च वैष्णवातिरिक्तगृहिणश्चेत्यर्थः। विधिद्वयं विवृणोति एकश्चेत्यादि। 'शयनीबोधनीमध्ये या कृष्णैकादशी भवेत्। सैवोपास्या गृहस्थेन नान्या कृष्णा कदाचन॥' इत्यादिनानावचनैः शयनीबोधनीमध्यवर्त्तिनीषु कृष्णैकादशीषु पुत्त्रवतो गृहस्थस्य उपवासदर्शनात् 'बहूनामेकधर्म्माणामेकस्यापि यदुच्यते। सर्व्वेषामेव तत् कुर्य्यादेकरूपा हि ते स्मृताः॥' इति वचनात् शयन्यादौ रविवारादियोगेऽपि पुत्त्रवतो गृहस्थस्य उपवासो विधीयते। लाघवादिति विभाव्याह यद्वेत्यादि। तस्य शयनादि-निमित्तोपवासस्य। अतद्रूपत्वात् एकादशीनिमित्तत्वाभावात्। तन्निमित्तोपवासस्य स्वापादिनिमित्तोपवासस्य।

दिनं द्विधा विभज्याह्नः पूर्व्वभागः प्रहरद्वयं पूर्व्वाह्णस्ततस्तवपरभूतमपरम् प्रहरद्वयमपराह्णः। तेन यदि दिनस्य पूर्व्वार्द्धे देवस्य स्वापः प्रबोधो वा, तदा पूर्व्वदिने तूपवासः कार्य्यः। दिनोत्तरभागे तु तद्भवने तस्मिन्नेव निमित्तवति दिने उपवासक्रियेति वचनार्थः। त्रिधाविभागेन तु पूर्व्वाह्णापराह्णग्रहणे मध्याह्नस्वापप्रबोधनिमित्तक्रियाकलापोपदेशो न स्यात्। पूर्व्ववचनेन च दिनस्य पूर्व्वापरार्द्धभेदेन स्वापप्रबोधनिमित्तस्योपवासस्य कालविशेषनियमात् रात्रौ तन्निमित्तस्य कः काल इत्यपेक्षायां रात्रावुदयमापन्न इत्युदयपदं स्वापप्रबोधपरम्। तेन रात्रौ शयने प्रबोधे वा तस्या एव रात्रेः पूर्व्वं यद्दिनं, तत्रैवोपवासक्रिया, न तु तस्या रात्रेः परेऽहनि। यथा रात्रौ परार्द्धे सूर्य्यसंक्रमणे परस्मिन्नहनि तन्निमित्तकर्म्माचरणम्, न तथात्र, किन्तु निमित्तवत्येव दिन इत्यर्थः। तेनोदयात् प्रभृति प्रहरद्वयपर्य्यन्तं स्वापे वा प्रबोधे वा पूर्व्वदिन उपवासक्रिया। तदूर्द्ध्वन्तु सूर्य्योदयान्तरं यावच्छयने उत्थाने वा तदहरेवेति। अतः पूर्व्वार्द्धसामीप्यात् रात्रिशेषो लक्ष्यत इत्यप्रमाणकमप्रयोजकञ्च हेयम्। न च दिवाशयनस्य रात्रौ चोत्थानस्य निषेधात्तदनुपपत्त्या लक्षणा वाच्या। "पादयोगे न कर्त्तव्ये नाहोरात्रं विचिन्तये"दिति दर्शनात्। अतएव—

"रात्रौ प्रबोधो विनिहन्ति पौरान्
स्वापो दिवा राष्ट्रकुलं नृभर्त्तुः।
सन्ध्याद्वये अल्पफला धरित्री
भवेन्नराणामपि रोगदुःखम्॥"

इति दोषश्रुतिः ।

यच्च वचनम् ।

"सञ्चिन्त्य तु ततः पश्चात् पौष्णावसानमुत्तमम् ।
अध्याहार्य्य तदोत्थानमेकादश्यान्तु कारयेत् ।
ततश्चोत्थापयेद्देवं चतुर्भुजमरिन्दमम् ॥"

व्याख्यातञ्च तत्. उत्थानमुखेन विहितं पूजादिकं तेन यच्च क्वचिन्नक्षत्रवशेन भवतु शयनादिकम्, तथाप्येकादशीद्वादश्योरेव शयनादिनिमित्तं चोदितं कर्म्म सम्पादनीयमिति शास्त्रार्थोऽवधार्य्यते, तदेतदनुपपन्नम्* । 'पूर्व्वेद्युरुपवासः स्यात्' इत्यादि-

* 'पूर्व्वेद्युरुपवासः स्या'दित्यादि वचनं स्वयं व्याकुरुते दिनं द्विधा विभज्य इत्यादि। तद्भवने स्वापादौ जाते निमित्तवति दिने स्वापाद्यधिकरणीभूतदिने। त्रिधा विभागे तु दिनं त्रिधा विभज्य पूर्व्वाह्लादिग्रहणे तु । तस्या रात्रेः पूर्व्वं यद्दिनं सूर्य्यकिरणावच्छिन्नचतुर्यामरूपं दिनमित्यर्थः। उपवासक्रिया इति उपवासस्य अहोरात्रसाध्यत्वात् उपवासारम्भक्रियेत्यर्थः । निमित्तवति निमित्तीभूतस्वापाद्यधिकरणीभूते दिने इति, दिनपदस्याहोरात्रपरत्वात्। उपसंहरति तेनेति, उदयात् प्रभृति उदयमारभ्य पूर्व्वदिने स्वापप्रबोधाधिकरणदिनपूर्व्वदिने इत्यर्थः । 'पुर्व्वेद्युरुपवासः स्यात् पूर्व्वाह्णे स्वापबोधयो'रिति वचनात् । तदूर्द्धप्रहरद्वयादूर्द्धं सूर्य्योदयान्तरं यावत् अपरोदयपर्य्यन्तम्। तदहरेवेति निमित्तीभूतस्वापप्रबोधाधिकरणदिनमेवेत्यर्थः । रात्रिशेष उत्तरप्रभात इत्यर्थः । रात्रिशेषलक्षणां साधयति, न चेत्यादि । लक्षणा वाच्या रात्रिशेषलक्षणा वाच्या । यत एव पादविशेषयोगेन नाहोरात्रचिन्तनम् अतएवेत्यर्थः । दोषश्रुतिः मैत्राद्यपादादियोगादितरत्र दोषश्रुतिः । सञ्चिन्त्य संप्राप्य । पौष्णावसानं रेवतीशेषभागम् । अध्याहार्य्य आरोप्य । उत्थानमुखेन उत्थानविधानद्वारा विहितं प्राप्तम् । यच्च क्वचित् यद्यपि नक्षत्रवशेन नक्षत्रतत्पादविशेषयोगबलेन । एतदनुपपन्नमिति एकादशीद्वादश्योः शयनादिनिमित्तोपवासादिकर्म्म अनुपपन्नमित्यर्थः ।

वचनविरोधात् एकादश्यामुत्थानमारोप्यैकादश्यामेव तन्निमित्तं पूजोपवासं कार्य्यमित्यवगमात्। कथमेकादशीद्वादश्योरेवेति व्याख्यानम्? द्वादश्या अश्रवणात्। "न विधौ परः शब्दार्थः" इति न्यायेन च विधेयार्थस्यैकादशीपदस्य लक्षणानुपपत्तेः। कथञ्चोत्थानमात्रश्रुतौ शयनपार्श्वपरिवर्त्तनयोरेतद्वर्त्तनं तयोरश्रुतत्वात्। "पूर्व्वेद्यु"रिति वचने च शयननिमित्तकर्म्मणि कालविशेषस्य विहितत्वात् अपेक्षाविरहेण लक्षणानुपपत्तेः विकल्पभयाच्च। ततश्चोत्थानमात्रनिमित्ते कर्म्मणि कालयोर्विकल्पो न शयननिमित्तेऽपि न चोत्थाने कालयोर्विकल्पः। शयने च नित्यवदेकस्य विधेर्वैरूप्यम्। शयनोत्थाननिमित्तभेदेन तन्निमित्तकर्म्मविधिभेदात् *। किञ्चोत्थानस्याध्याहारस्तन्निमित्तकर्म्मा-

---

* अनुपपत्तौ हेतुमाह, 'पूर्व्वेद्युरुपवासः स्या'दित्यादिवचनविरोधादिति। तथाच शयनादिनिमित्तकर्म्मणः पूर्व्वेद्युविधानात् कथम् एकादशीद्वादश्योस्तत्कर्म्मकरणमिति भावः। पूर्व्वोक्तवचनं स्वयं व्याकरोति एकादश्यामित्यादि। पूजोपवासं पूजा च उपवासश्च द्वयोः समाहारः पूजोपवासं समाहारद्वन्द्वत्वादेव क्लीवलिङ्गम्। 'न विधौ परः शब्दार्थः,' न विधौ लक्षणा। एतद्वर्त्तनं एकादशीस्वीकरणम्। 'सञ्चिन्त्य तु' इति वचने शयनविधानाभावेऽपि 'पूर्व्वेद्यु'रिति वचने शयनविधानादेकवाक्यतया शयनलाभ इत्याकाङ्क्षां निराकरोति 'पूर्व्वेद्यु'रिति वचने चेत्यादि। शयननिमित्तकर्म्मणीति शयनपदं प्रबोधस्याप्युपलक्षणम्। 'पूर्व्वेद्युरुपवासः स्यात् पूर्व्वाह्णे स्वापबोधयो'रिति विधानात्। कालविशेषस्य पूर्व्वदिनरूपकालविशेषस्य। ननु 'सञ्चिन्त्य तु' इति वचने एकादशीमात्रविधावपि, 'रेवत्यन्तो यदा रात्रौ द्वादश्या च समायुत' इत्यादिप्रागुक्तवचने द्वादशीश्रुतेस्तदेकवाक्यतया 'सञ्चिन्त्य तु' इति वचनेऽपि द्वादशीलाभ इति विभाव्याह ततश्चेत्यादि। कालयोः एकादशीद्वादश्योः। वैरूप्यं क्वचित्सापेक्ष्यविधायकत्वं, क्वचिन्निरपेक्ष्यनित्यवद्विधायकत्वं विधिभेदरूपं

चरणमेव तेनैकत्वात्। कर्म्मणोऽध्याहार्य्यङ्कुर्य्यादित्यनुपपत्तेः। किञ्च कर्म्मणो भेदेन शयनादिनिमित्तं कर्म्म एकादश्यां कुर्य्यादित्येवं वक्तुं युक्तम्। पराह्णरात्रसंक्रान्तिनिमित्तकर्म्मोपदेशवत् न पुनरध्याहार्य्येत्यनुपयोगात्। किञ्चाध्याहार्य्यतदोत्थानमित्यनेनैव उत्थानस्य कर्त्तव्यतया ज्ञापितत्वात्। "ततश्चोत्थापयेद्देव"-मित्यनर्थकं कथमयमध्याहारः? शब्दस्यान्विताभिधानार्थमशब्दोपात्तस्याधिकस्याध्याहरणमध्याहारो न चायं तथा उपदिष्टानुष्ठानकालस्यारोपणात्। तस्मान्मूर्खाधार्म्मिककल्पितं योग्लोकस्य वृहद्ग्रन्थे प्रक्षिप्तम्। अस्यैव स्वल्पग्रन्थे अन्येषु च निबन्धेषु दर्शनात् योग्लोकीयवृहद्ग्रन्थपुरातनपुस्तीष्वभावात्। तस्मात् स्वयमेवैतत् योग्लोकेनापि वृहद्ग्रन्थे लिखितम्। अगृहीतैकादशीव्रतानां शयनादिकालस्यातिप्रशस्तत्वात्तत्रैवानुष्ठानस्य युक्तत्वात्। यदि तु नानुतिष्ठन्ति किं कुर्म्मस्त एवोपालभ्याः किमिति सातिशयं पुण्यकालमुपेक्ष्य पुण्यकालमात्रे कर्म्माचरन्तीति शयनादिविधिः *।

विधिवैरूप्यलक्षणमित्यस्य न चेत्यनेन सम्बन्धः। कर्म्मविधिभेदादिति। तथाच एकस्य विधेः सापेक्ष्यनिरपेक्ष्यविधायकतया विधिवैरूप्यात्, अत्र विधिभेदान्न विधिवैरूप्यसम्भवं इति भावः।

* किञ्चेति उत्थानस्याध्याहारः परिकल्पनम् अध्याहार्य्यतदोत्थानं 'एकादश्यान्तु कारये'दिति वचने उत्थानपरिकल्पनं तेनोत्थानाध्याहारेण सह, कर्म्मणः तन्निमित्तकर्म्मणः एकत्वात् अध्याहार्य्य तन्निमित्तकर्म्माचरणमेव कुर्य्यादित्यन्वयः। कर्म्मणो भेदेन शयनोत्थानयोः कालभेदात्, शयनोत्थानकर्म्मणो भेदेन कर्म्मणो भेदेऽपि इति पाठे तु शयनोत्थान-

अथोत्सर्गोपाकर्म्मणी ।

तत्राधिमासपातेऽपि कर्कटसिंहयोरेव कर्त्तव्ये श्रावण-भाद्रादिपदस्यार्थग्रहणे बाधकप्रमाणाभावात् ।

तदाह मनुः ।

"श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वा उपाकृत्य यथाविधि ।
युक्तश्छन्दांस्यधीयीत मासान् विप्रोऽर्द्धपञ्चमान् ॥"
"पुष्ये तु छन्दसां कुर्य्याद्बहिरुत्सर्जनं द्विजः ।"

श्रावणप्रौष्ठपदौ सौरौ तद्वाचकत्वात् । श्रावणादिपदानां तदीयाः तिथिः श्रावणी प्रौष्ठपदी च । वाशब्दो व्यवस्थितविकल्पवाची, तेन वाजसनेयिप्रभृतीनां श्रावणी, छन्दोगानां प्रौष्ठपदी तिथि-रनियता ।

कर्म्मणो भेदस्वीकारेऽपीत्यर्थः । परार्द्धरात्रसंक्रान्तिनिमित्तकर्म्मोपदेशवदिति । यथा रात्रेः परार्द्धे संक्रान्तौ तन्निमित्तकर्म्मणः परदिनकर्त्तव्यता । न पुनरध्याहार्य्येतीति । अयनादिकं परिकल्प्य तन्निमित्तं कर्म्म कुर्य्यादित्यर्थः । अत्र हेतुमाह अनुपयोगादिति । उत्थानस्य उत्थानमात्रस्य । 'ततश्चोत्थापयेद्देव'मिति, 'ततश्चोत्थापयेद्देवं चतुर्भुजमरिन्दम'मिति । वचनम् अनर्थकमिति । तथाच पूर्व्ववचनेन उत्थानस्य ज्ञापितत्वात् परवचनमनर्थकमित्यर्थः। अन्विताभिधानार्थम् आकाङ्क्षितशाब्दबोधनिर्व्वाहार्थम् अशब्दोपात्तस्य कल्पितस्य अध्याहरणं स्वीकारः। अयम् उत्थानस्याध्याहारः। अत्र हेतुमाह उपदिष्टेत्यादि। उपदिष्टस्य उत्थानस्य यः अनुष्ठानकालः तस्यैवारोपणादित्यर्थः। प्रक्षिप्तमिति। तथाच एतन्न योग्लौकसम्मतं, किन्तु केनचित् मूर्खाधार्म्मिकेण योग्लौकीयमिति कृत्वा बृहद्ग्रन्थमध्ये प्रक्षिप्तं स्वकल्पितं निवेशितमिति भावः। अत्र हेतुं दर्शयति, अस्यैव स्वल्पग्रन्थे इत्यादि योग्लौकीयग्रन्थद्वयस्यादर्शनात् । तस्मान्मूर्खाधार्म्मिककल्पितमित्यादि पुण्यकालमात्रे कर्म्मा-चरन्ति इति यल्लिखितं तस्य निगूढतत्त्वमस्फुटमेवावतिष्ठते ।

तथा याज्ञवल्क्यः।

"अध्यायानामुपाकर्म्म श्रावण्यां श्रवणेन तु।
हस्तेनौषधिभावे वा पञ्चम्यां श्रावणस्य तु॥
पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा।
जलान्ते छन्दसां कुर्य्यादुत्सर्गं विधिवद्बहिः॥"

पौर्णमास्याञ्च श्रवणाभावे हस्तयुक्तपञ्चमीविधानम्।

तदुक्तं स्मृतिसमुच्चये (१)।

"उपाकर्म्म च कर्त्तव्यं कर्कटस्थे दिवाकरे।
हस्तेन शुक्लपञ्चम्यां श्रावण्यां श्रवणेन च॥"

श्रावणीशब्दः कर्कटीयपौर्णमासीपरः। तिथिमात्रपरत्वे न चेदित्यनुपपत्तेः। ततश्च कर्कटपौर्णमास्यां श्रवणाभावे हस्तयोगिन्यां कृष्णपञ्चम्यामित्यर्थः। ओषधिभावः शुक्लपक्षः, यद्वा ओषधीः शस्यं भावे वृत्तौ तासाम् ओषधीनामृद्धिभवनात्। "कर्कटस्थ" इत्यविप्रतिपन्नसौरपरिग्रहो दर्शित उत्सर्गस्तेषां पौषे मासि रोहिण्यष्टकयोरेकत्र, छन्दोगानान्तु सिंह एवोत्सर्गोपाकर्म्मणी।

तदाह गोभिलः।

"प्रौष्ठपद्यां हस्तेनोपाकरणं तैषीमुत्सृजन्तीति।"

प्रौष्ठपदीं तिथिं प्राप्य हस्तेनोपाकर्म्म प्रौष्ठपदीमेव च तैषीं तिष्यनक्षत्रयुक्तां प्राप्योत्सर्गः कार्य्यः। उत्सर्गपूर्व्वकञ्चोपाकर्म्म।

(१) स्मृतिसमुच्चये इत्यत्र निगम इति हेमाद्रौ मदनपारिजाते च पाठः।

यथा श्लोकगोतमः ।

"अथ प्रौष्ठपदे मासि तिष्ययुक्ते च संस्थिताः ।
छन्दोगाः सहिताः कुर्य्युः प्रातरौत्सर्गिकीं क्रियाम् ॥
अतःप्रभृति सर्व्वेषां छन्दसामनुदीरणम् ।*
हस्तेन यावत् संयुक्तमुपाकरणवासरम् ।
तस्मिन्नहनि तेनैव विधिना स्नानमाचरेत् ॥"

तेनैवोत्सर्गोक्तविधिना । अनुदीरणं वेदस्यापठनम् । "हस्तेन यावदित्यत्रापि" प्रौष्ठपदे मासीत्यनुषज्यते अपेक्षासद्भावात् । तेन प्रौष्ठपद एव पुष्यनक्षत्रेणोत्सर्गं कृत्वा तदनन्तरितहस्तेनोपाकर-

---

* प्रकरणान्तरमाह अथेति । विस्तृतविवृत्या ग्रन्थबाहुल्यतया कर्तृपक्षासन्तोषात् अतःपरं सङ्क्षेपेण विवृतिर्विधीयते । उत्सर्गोपाकर्म्मणी वेदसमापनारम्भौ । श्रावण-भाद्रादिपदस्वार्थग्रहणे श्रावणभाद्रादिमासपदानां सौरपरत्वरूपस्वार्थग्रहणे इत्यर्थः । उपाकृत्य आरभ्य । अर्द्धपञ्चमान् अर्द्धः पञ्चमो येषां तान् । समाप्तिकालमाह पुष्ये त्वित्यादि । श्रावणी सौरश्रावणसम्बन्धिनी तिथिः । प्रौष्ठपदी सौरभाद्रसम्बन्धिनी तिथिः । अध्यायानां वेदसंहितानाम् । श्रवणनक्षत्रयुक्तसौरश्रावणसम्बन्धितिथौ । ओषधिभावे शस्यपाककाले शुक्लपक्षे । जलान्ते जलसमीपे, नदीतीरे इति यावत् । उत्सर्गं समापनम् श्रावण्यां श्रवणेन चेत्यपपाठः श्रवणेन चेदित्येव पाठः साधुः अन्यथा नचेदित्यनुपपत्तेरिति स्वयमुक्तमसङ्गतं स्यात् । एवं कृष्णपञ्चम्यामित्यपपाठः शुक्लपञ्चम्यामित्येव साधुः अन्यथा हस्तेन शुक्लपञ्चम्यामिति प्रमाणवचनविरोधापत्तेः । मदनपारिजातादिबहुग्रन्थेषु शुक्लपञ्चम्यामित्येव पाठो दृश्यते । ओषधीः शस्यम्, 'ओषध्यः फलपाकान्ता' इति कोषात् । तासाम् ओषधीनां वृद्धिभवनात् वृद्धेः सद्भावात् । अप्रतिपन्नसौरपरिग्रहः सौरपरिग्रहे विरोधाभाव इत्यर्थः । उत्सर्गः समापनम् । श्लोकगोतमः पद्यात्मकगोतमसंहिता । सहिताः मिलिताः सन्तः । औत्सर्गिकीं क्रियां समापनक्रियाम् । न उदीरणम् अनुदीरणमिति व्युत्पत्तिलभ्यार्थमाह, अनुदीरणं वेदस्यापठनम् ।

णम्। न च कदाचिदप्यस्मिंश्चान्द्रे भाद्रे पुष्यपूर्व्वो हस्तः प्राप्यते। प्रतिसंवत्सरञ्च वेदाध्ययनाङ्गतयोत्सर्गोपाकर्म्मणी विधीयेते। तस्मात् सौरभाद्रके [illegible] मुत्सर्गोपाकर्म्मणी।

तदाहागस्त्यः (१)।

"सिंहे रवौ च पुष्यर्क्षे पूर्व्वाह्णे (२) विधिवद्द्विजः (३)।
छन्दोगा मिलिताः कुर्य्युरुत्सर्गं सर्व्वछन्दसाम् (४)।
शुक्लपक्षे च (५) हस्ताया(६)मुपाकर्म्मापराह्णिकम्॥"

अत्रापि कृष्णपक्षे उत्सर्गं कृत्वा शुक्लपक्षे उपाकर्म्मविधानात् न चान्द्रे विधिः, शुक्लपक्षपूर्व्वत्वाच्चान्द्रस्य। "सिंहे रवाविति च" सुव्यक्तः सौरपरः।

अतएव।

"दशहरास्वनुत्कर्षश्चतुर्ष्वपि (७) युगादिषु।
उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे तत् कर्त्तव्यं वृषादितः॥" *

(१) अगस्त्य इत्यत्र गार्ग्य इति हेमाद्रौ मदनपारिजाते च पाठः।

(२) पूर्व्वाह्णे इत्यत्र मध्याह्ने इति हेमाद्रौ पाठः।

(३) विधिवद्द्विजः इत्यत्र विचरेद्द्विजः इति हेमाद्रौ मदनपारिजाते च पाठः।

(४) सर्व्वछन्दसामित्यत्र स्वस्वछन्दसामिति मदनपारिजाते पाठः।

(५) च इत्यत्र तु इति हेमाद्रौ मदनपारिजाते च पाठः।

(६) हस्तायामित्यत्र हस्तेन इति हेमाद्रौ मदनपारिजाते च पाठः।

(७) दशहरास्वनुत्कर्षश्चतुर्ष्वपि इत्यत्र दशहरासु नोत्कर्षश्चतुर्ष्वपि इति मदनपारिजाते पाठः।

* हस्तेन यावदित्यादि। अनुषज्यते इति तथाच प्रौष्ठपदे मासि हस्तेन संयुक्तम्

"तस्माद्वृषादिराशिस्थे सूर्य्ये तत् कर्त्तव्यं वृषादितः।" तस्मान्नोत्कर्षं इति वदतोत्कर्षः कालवृद्धौ स्यादुपाकर्म्मादि-कर्म्मणामिति कालवृद्धिपदं तिथिद्वैधवृद्ध्यपेक्षमिति व्यक्त-मुक्तम्। तिथिवृद्धौ च कर्म्मार्थं परतिथिग्रहणं वाजसनेयि-प्रभृतीनां न छन्दोगानां तेषामपराह्णविधानात्। अत्र च "दश-हरास्वनुत्कर्षं" इति वचने "चतुर्थपदं" "माघ्याञ्चैव विशेषतः" इति कैश्चित् पठितं व्याख्यातञ्च। छन्दोगानां भाद्रपदीयो-पाकर्म्मसमारब्धस्य वेदाध्ययनस्य पौषीमुत्सृजन्तीति। पौषे मास्युत्सर्गः कार्य्यः। उदगयने वृत्ते माघ्यामुपाकर्म्म कृत्वा

उपाकरणवासरं वेदाध्ययनदिनं यावदित्यर्थः। अत्र यावच्छब्दस्य सीमावचनत्वं, 'दशमीञ्च याव'दितिवत्, उपाकरणदिनपूर्व्वदिनपर्य्यन्तं वेदस्यापठनमिति प्रतीयते। चान्द्रे भाद्रे मुख्यचान्द्रभाद्रे। पुष्यपूर्व्वः पुष्यनक्षत्रात् पूर्व्वं इति पञ्चमीतत्पुरुषः प्राप्यते इत्यस्य न कदाचिदिति प्राक्तनेन सम्बन्धः, तथाच मुख्यचान्द्रमासस्य शुक्लप्रतिपदादि-दर्शान्ततया कृष्णपक्षे पुष्यनक्षत्रे वेदसमापनं कृत्वा शुक्लपक्षे हस्तनक्षत्रे वेदारम्भस्य विहित-तया हस्तनक्षत्रस्य परभावितया च न कदाचिच्चान्द्रे पुष्यपूर्व्वभावित्वेन हस्तनक्षत्रप्राप्तिः सम्भवति। प्रौष्ठपदपदस्य सौरभाद्रपरत्वे च कृष्णपक्षात् परतः शुक्लपक्षस्य प्राप्तिसम्भवात् कृष्णपक्षे पुष्यनक्षत्रे वेदसमापनं कृत्वा शुक्लपक्षे परभाविनो हस्तनक्षत्रस्य प्राप्तिः सम्भवतीति भावः। वेदसमापनारम्भयोः प्रतिवर्षकर्त्तव्यतां दर्शयति प्रतिसंवत्सरञ्चेत्यादि। सिंहे रवौ सौरभाद्रे सर्व्वछन्दसां वेदानाम् उत्सर्गं समापनं कुर्य्युरिति कृष्णपक्षे इति शेषः। दशहरासु सौरज्यैष्ठशुक्लदशमी हस्तनक्षत्रयुक्तसौरज्यैष्ठशुक्लदशमी कुजवाराधिकरणहस्तयुक्त-सौरज्यैष्ठशुक्लदशमीषु अनुत्कर्षः, न ज्यैष्ठपदस्य चन्द्रापरतया सौराषाढवर्त्तिचान्द्रज्यैष्ठशुक्ल-दशम्यादेर्ग्राह्यता। दशहरासु इति वचनस्य व्याख्याविशेषः १४५।१४६।१४७ पृष्ठ-टीकायां द्रष्टव्यः।

आरण्यकाध्ययनं भाद्रपदीयपुष्यानक्षत्रं यावत्। अतस्तस्योत्सर्गं कृत्वा तदनन्तरितहस्ते पौषमासपरित्यक्ताध्ययनारम्भ इति। हैमन्तिकोत्सर्गोपाकर्म्मणी विहिते तयोर्माघ्यामिति। तयोरनुत्कर्ष इति *। तस्यार्थः। उत्कर्षवचनन्तु कर्कटसिंहस्थसूर्य्यविहितयोरिति। तदसङ्गतम् "तत् कर्त्तव्यं वृषादित" इति पाठस्य बहुसम्मतत्वात्। भवतु "माघ्याश्चैवे"ति पाठः। तथापि माघ्यामुत्सर्गस्य विहितत्वात् कथं तस्यां विहितयोरुत्सर्गोपाकर्म्मणोरनुत्कर्षार्थत्वेन व्याख्यायते? किञ्चोपाकर्म्म न माघ्यां विहितम्। किन्तूदगयने वृत्ते इत्येतावन्मात्रं गोभिलेनोक्तम्—"यथोदगयने चोपाकर्म्म सावित्रमहः काङ्क्षति"। सावित्रं हस्तः। तेन "माघ एव तु माघी स्यात्" इति येन कल्पितं तेनेदं तत्समानार्थं

* तिथिद्वैधवृद्ध्यपेक्षमिति। तथाच एकस्मिन् सौरमासे यदैव एकाया तिथेर्वारद्वयप्राप्तिस्तदैव भवति, नतु खण्डद्वयप्राप्तौ परखण्डप्राप्त्यर्थं तिथिद्वैधमपेक्ष्यते। अपराह्णविधानादि—शुक्लपक्षे च हस्तायामुपाकर्म्मापराह्णिकमिति गार्ग्यवचनात्। तथाच छन्दोगा मिलिताः कुर्य्युरित्युपक्रम्य आपराह्णिकमित्यनेन विशिष्यापराह्णविधानेन उत्कर्षः। कालवृद्धाविति सामान्यवचनस्य सुतरां छन्दोगेतरविषयत्वमिति भावः। 'माघ्याश्चैव विशेषत' इति कल्पितपाठस्यानुगुण्यं व्याख्यानं दर्शयति, छन्दोगानामित्यादि। 'पौषीं प्राप्य' इति, इति वचनेन उत्सर्गं समापनमित्यस्य प्राक्तनवेदाध्ययनस्य इत्यनेन सम्बन्धः। वृत्ते आरब्धे। उपकर्म्मकृत्वा आरभ्य। आरण्यकाध्ययनं आरण्यकभागस्याध्ययनम्। तदनन्तरितहस्ते पुष्यानन्तरितहस्तनक्षत्रे। पौषमासपरित्यक्ताध्ययनारम्भ इति। पौषमासे परित्यक्तः अध्ययनारम्भो येन सः। सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतुरिति श्रुत्या मार्गपौषयोर्हैमन्तिकसंज्ञा। उत्सर्गोपाकर्म्मणी वेदसमापनवेदारम्भौ। अनुत्कर्ष इति 'माघ्याश्चैव विशेषत' इत्युपादानात्।

पठितं हेयमेव। तत्रोत्सर्गो वेदाध्ययनस्य त्यागः। उपाकरण-मुपसमीपजलाग्न्योः स्वशाखिनां वेदाध्ययनस्यासमन्तात्कारेण करणं स्वीकरणमारम्भ इति। यदा सौरभाद्रपदे पुष्यपूर्व्वो हस्तः न लभ्यते तदा कथं कर्त्तव्यमित्यपेक्षायामाह

छन्दोगपरिशिष्टम्।

"मासि प्रौष्ठपदे हस्तस्तिष्यपूर्व्वो भवेन्न चेत्।
तदा प्रौष्ठपदे कुर्य्युरुत्सर्गं विधिवद्द्विजाः॥"

श्रावण इति तु पठितं योग्लौकेन पठितं तद्बहुष्वदर्शनान्न भवतीति दीक्षितेनोक्तम्। उत्सर्गस्य प्रथमभावित्वात् तत्कालानुग्रहो युक्तो न तु जघन्यस्योपाकर्म्मणः। तस्मात् सौरे प्रौष्ठपदे उत्सर्गं समाप्य कन्यायामुपाकरणं कार्य्यम्।

तच्चैवम्।

"गौतमादीनृषीन् सप्त कृत्वा दर्भमयान् पुनः।
पूजयित्वा यथाशक्ति पूजयेदृचमुच्चरेत्॥" (१)

एतच्च रजोयुक्तायामपि नद्यां कर्त्तव्यमेव।

तदाह छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः।

"उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे प्रेतस्नाने तथैव च।
चन्द्रसूर्य्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते॥"
वेदाश्छन्दांसि सर्व्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः।
जलार्थिनो हि पितरो मरीच्याद्यास्तथर्षयः॥

---

(१) गौतमादीनृषीन् सप्त कृत्वा दर्भमयान् पुरः।
पूजयित्वा यथाशक्ति तर्पयेदंशमुद्धरेत्॥ इति आदर्शपुस्तके पाठः।

"उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।
पिपासवस्तु गच्छन्ति संहृष्टा ह्यशरीरिणः ॥
समागमस्य यत्रैषां तत्रान्ये बहवो मलाः ।
नूनं सर्व्वे क्षयं यान्ति किमुतैकं नदीरजः ॥"

स एव कात्यायनो नदीनां रजोयोगमाह ।

"पक्षद्वयं (१) श्रावणादि सर्व्वा नद्यो रजस्वलाः ।
तासु स्नानं न कुर्व्वीत वर्ज्जयित्वा समुद्रगाः ॥" *

पक्षद्वयात्मको मासः, स च श्रावण आदिभूतः, पूर्व्वभूतो यस्ये-

(१) ग्रव्यद्वयमिति रघुनन्दनादिसम्मतपाठः ।

* ननु उत्कर्षः कालवृद्धौ स्यादित्याद्युत्कर्षबोधकवचनस्य का गतिरित्यत आह उत्कर्षवचनन्तु इत्यादि । दूषयति तदसङ्गतमित्यादि । बहुसम्मतत्वादिति एतेन 'तत्कर्त्तव्यं वृषादित' इति पाठस्यैव समूलत्वं सूचितम् । ननु 'तत्कर्त्तव्यं वृषादित' इतिवत्, 'माघ्याश्चैव विशेषत' इति पाठस्यापि नानाग्रन्थधृतत्वेन बहुसम्मतत्वमस्ति इति विभाव्याह भवतु वेत्यादि । प्रथमभावितत्वात् प्रथमोक्तत्वात् । तत्कालानुग्रहः उत्सर्गकालस्वीकारः । जघन्यस्य पश्चाद्भाविनः । उपसंहरति तस्मादिति । उत्सर्गं समाप्य पाठसमापनं कृत्वा कन्यायां सौराश्विने उपाकरणं पुनर्वेदारम्भम् । गोतमादीन् इति गोतमादीन् सप्त ऋषीन् दर्भमयान् कृत्वा कुशपत्रेण निर्म्माय । सप्तर्षयो यथा,—मदनपारिजाते गोतमादीनिति स्वस्वशाखोक्तर्षिप्रदर्शनार्थम् ऋचमृग्वेदं पूजयेत् तथा उच्चरेत् पठेत् । एतेन गोतमगोभिलाश्वलायनशौनकपारस्करापस्तम्बबौधायनाः सप्तर्षयः प्रसिद्धाः । वंशमुद्धरेदिति पितृवंशं मातामहवंशञ्च । एतच्चेति वेदसमापनाद्युत्तरस्नानादिकम् । यियासून् इति पाठे तु स्नानार्थं यियासून् जिगमिषून्, ब्रह्मवादिनः वेदपाठिनो जनानिति शेषः । अनुगच्छन्तीत्यस्य तदर्थं इत्यन्तेन सम्बन्धः । मलाः पापानि । पक्षद्वयं श्रावणादि इति यव्यद्वयं श्रावणादि इति ग्रन्थान्तरे पठितम् । यव्यो मासः समिकः संवत्सर इति शतपथश्रुतिः ।

त्यर्थः। अत्र भाद्र इति वक्तव्ये यत् श्रावणादीत्यभिधानं तत् श्रावणस्यापि ग्रहणार्थं, न च श्रावणस्यादिमादाय पक्षद्वयम्; श्रावण एव इत्यस्यार्थो भवत्विति वाच्यम्; पक्षद्वयपदादिपदयोस्तनर्थक्यापत्तेः। श्रावणपदादेव तत्सिद्धेः। उत्सर्गस्य रजोयुक्तायां प्रतिप्रसवानुपपत्तेः। न हि श्रावणे बह्वृचां वाजसनेयिनाञ्च उत्सर्गोऽस्ति, तेषां "पौषस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वेति" विधानात् छन्दोगानां भाद्र एवेति कथं प्रतिप्रसवः? तस्मात् श्रावणे भाद्रे च नदीनां रजोयोगः।

तथा।

"द्विमासं सरितः सर्व्वा भवन्तीह रजस्वलाः।
अप्रशस्तन्ततः स्नानं वर्षादौ नववारिणि॥"

इदम्मार्कण्डेयनाम्ना धवलेन लिखितं, नान्यत्रास्ति, एतदेव केनचिन्निबद्धम्।

"नभोनभस्ययोर्मध्ये सर्व्वा नद्यो रजस्वलाः।
तासु स्नानन्न कुर्व्वीत देवर्षिपितृतर्पणम्॥"

इदं यद्यपि मुनिवचनं न तथापि समूलं, निर्मूलं पुनरेतत् प्रसिद्धवचनविरोधात्*।

---

* भाद्र इति वक्तव्य इति। श्रावणः आदिः आदिभूतो यस्य इति बहुव्रीहिणा भाद्र एव गृह्यते। बहुव्रीहेर्जघन्यत्वात् तत्पुरुष एव वक्तव्य इत्याशङ्क्य निषेधयति नचेत्यादि। श्रावण एव श्रावणपर्य्यन्त एव, एवकारेण भाद्रव्यवच्छेदः। प्रतिप्रसवानुपपत्तिं दर्शयति, नहि श्रावणे इत्यादि। बह्वृचाम् ऋग्वेदिनां, वाजसनेयिनाञ्च यजुर्वेदिनाञ्च। भाद्र एव एवकारेण श्रावणव्यवच्छेदः। कथं प्रतिप्रसव इति। तथाच—

यथा ।

"सङ्गता या भवेद्गत्वा समुद्रेण नदेन वा ।

सा नदी सा च सलिला(१) या योजनशतङ्गता ॥"

कात्यायनेन नदीनां रजस्वलत्वविधौ समुद्रगाणां पर्य्युदस्तत्वात् तासां रजोयोगविधायकं कल्पितमेव भवति। न च निबन्धेऽपि कुत्रचिल्लिखितम्। किञ्च लक्षणमेतदतिव्यापकं लौहित्यादिनदेष्वपि दर्शनात्। नदत्वाभावे सतीति चेत् न विशेषणस्यानुपात्तत्वात् यथोक्तस्य चालक्षणत्वात्। नदत्वाभावे सतीति विशेषणेऽपि नदलक्षणस्याभावात् नदीलक्षणमपि न स्यात्*।

(१) सलिला इति क्वचिदादर्शे पाठः।

'मासि प्रौष्ठपदे हस्तस्तिष्यपूर्व्वो भवेन्नु चेत्।

तदा प्रौष्ठपदे कुर्य्युरुत्सर्गं विधिवद्द्विजाः ॥'

इति छन्दोगपरिशिष्टवचनात् भाद्र उत्सर्गविधानेन तदङ्गस्नानस्य सौरभाद्र एव प्राप्त्या, उपाकर्म्मणि चोत्सर्गे इत्यादिना तस्यैव रजोयोगे प्रतिप्रसवसम्भवात्। पक्षद्वयं श्रावणादि इति, तदीयवचनस्थश्रावणादि इत्यत्र श्रावण आदिः आदिभूतः यस्य इति बहुव्रीहिणा भाद्रग्रहणमेव युक्तं, नतु श्रावणस्यादिपक्षद्वयमिति तत्पुरुषाश्रयणमिति भावः। प्रतिप्रसववचनविरोधादिति। वर्ज्जयित्वा समुद्रगा इति सर्व्वपदवैयर्थ्यापत्तिरेव अमूलत्वाशङ्कावीजमिति भावः।

* समुद्रगानां पर्य्युदस्तत्वादिति। तासां समुद्रगाणां रजोयोगविधायकं रजोयोगविधायकं वचनं कल्पितमेवेति। अन्यथा सामान्यशास्त्रप्राप्त्यभावात् पर्य्युदासासङ्गतिरिति भावः। 'पक्षद्वयं श्रावणादि सर्व्वा नद्यो रजस्वलाः। तासु स्नानं न कुर्व्वीत वर्ज्जयित्वा समुद्रगाः॥ इति वचनेनेति। लक्षणमेतत् नदीलक्षणमेतत्। दर्शनात् नदीलक्षणदर्शनात्। 'या योजनशतङ्गता' इति द्वितीयनदीलक्षणदर्शनादित्यर्थः। नदत्वाभावे सतीति, तथाच

नदलक्षणाभावेऽपि नदावगममुपगम्य एव समानप्रमाणावमन्तत्वान्नदीनां ग्रहणे सम्भवति, कथं जघन्यावगमनदीपरिग्रहः। न च लक्षणापेक्षा। नदीषु गङ्गा गण्डकी गोमती गोदावरी कावेरी कौशिकी सरयू सरस्वती तृतीया वितस्ता विपाशा यमुना नर्म्मदा नन्दा नन्दावरी चन्द्रभागा रेवा देविका बाहुदा प्रभृतीनां नदीनां शास्त्रतोऽवगमत्वात्। न च कथमेतास्वभिन्नरूपास्वेको नदीशब्द इति वाच्यम्? एकानेकशक्तिसाधारणनदीशब्दार्थतयाऽवगतासु रजोविधौ लक्षणापेक्षाभावात्। यद्येकं निमित्तमेतास्वस्ति, तदाल्पीयसी कल्पना भविष्यति। नास्ति चेत् तदा नदशब्दवन्मन्त्रशब्दवद्वा भविष्यति। उत्तरावद्वा न चोत्तरकाण्डपठितत्वमेकमुत्तरार्थनिमित्तमिति वाच्यं सापेक्षतापत्तेः। निरपेक्षतया च काण्डाधीतोत्तराग्रहणस्य दर्शितत्वात्। योन्यवधिकोत्तराग्रहणस्य सापेक्षत्वादुत्तराधिकरणराद्धान्तव्याकोपः

नदभिन्नत्वे सति योजनशतङ्गता या आपः सा नदीति, नदीलक्षणमिति चेन्न, विशेषणस्यानुपात्तत्वात् नदभिन्नत्वविशेषणस्य विधायकवचने अदर्शनादित्यर्थः। यथोक्तस्य नदभिन्नत्वे सति योजनशतङ्गतसलिलरूपस्य अलक्षणत्वात् नदीलक्षणत्वासम्भवात्। नदलक्षणस्याभावात् स्वातन्त्र्येण नदलक्षणादर्शनात्। नदीलक्षणमपि न स्यादिति। तथाच—

'सङ्गताया भवेद्गत्वा समुद्रेण नदेन वा'।

'सा नदी या योजनशतङ्गता' इति वचने शतयोजनान्यूनानामपां नदसङ्गतत्वेनैव नदीलक्षणस्य वक्तव्यत्वेन नदलक्षणाभावे तत्परिचयाभावेन तत्सङ्गमापरिज्ञानात् नदीलक्षणमपि दुर्व्वच इति भावः। यद्यपि 'समुद्रेण नदेन वा' इति वाकारात् समुद्रसङ्गतत्वेन नदीलक्षणं भवितुमर्हति, तथापि 'वर्ज्जयित्वा समुद्रगा' इति कात्यायनेन रजोयोगविधौ पर्युदस्तत्वात् रजोयोगोपयोगिनदीलक्षणं समुद्रसङ्गतत्वेन न सम्भवति।

स्यात् । किञ्चोत्तरासमूहसम्बन्धादेवोत्तरकाण्डत्वमान्त्यकाण्डवत्, प्रायणीयशब्दवृत्तिवद्वा शास्त्रीयनदीशब्दप्रयोगविषयत्वमुपाधिरस्तु । यस्मादिदमदूषणम् ।

यच्च छन्दोगपरिशिष्टं, कात्यायनः ।

"धनुः सहस्राण्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते ।
न ता नदीशब्दवहा गर्त्तास्ते परिकीर्त्तिताः ॥"

तद्गर्त्तलक्षणम् यासां सरितामित्यर्थः । सरित्शब्दस्य गर्त्तप्रस्रवणनदीसाधारणः, सरणयोगाविशेषात् । ननु "न ता नदीशब्दवहा" इति वदता तदन्यथाभूता नदीशब्दार्था इति ज्ञापितम् । नैतत् प्रस्रवणाभावप्रसक्तेः* । न च गर्त्तप्रस्रवणयोः पर्य्यायत्वं, स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्त्तप्रस्रवणेषु चेति, इत्यन्यतरपद-

* न च लक्षणापेक्षा, नदीषु नहि लक्षणापेक्षा, नदीष्वित्यर्थः । अत्र हेतुमाह गङ्गेत्यादि, शास्त्रतोऽवगमत्वादिति । तथाच 'सर्व्वा नद्यो रजस्वला' इत्यभिधाय, 'वर्ज्जयित्वा समुद्रगा' इत्यनेन समुद्रगाणां गङ्गादिबाहुदान्तप्रभृतीनां शास्त्रत एव नदीत्वेनावगम्यमानत्वात् लक्षणापेक्षा नास्तीति भावः । एतासु गङ्गादिषु भिन्नरूपासु गङ्गात्वादिना विभिन्नरूपासु इत्यर्थः । एको नदीशब्दः एकनदीशब्दवाच्यत्वम् । एकानेकशक्तिसाधारणेत्यादि नदीशब्दवाच्यतया बोधितासु इत्यर्थः । लक्षणापेक्षा नास्तीति । तथाच सर्व्वानुगतनदीलक्षणाभावेऽपि लोकप्रसिद्धासु नदीषु रजोयोगविधौ गङ्गादीनां पर्य्युदस्तत्वात् समुद्रगगङ्गादिभिन्नासु नदीत्वेन लोकप्रसिद्धासु श्रावणादिमासद्वये रजोयोगात् स्नानं न कर्त्तव्यम् । यद्येकं निमित्तं समुद्रगत्वेन निमित्तता इत्यर्थः । सरणयोगाविशेषात् सृ गतौ इति धात्वनुसारात् । तदन्यथाभूता धनुःसहस्राष्टाधिका नदीशब्दार्था नदीशब्दवाच्या । प्रस्रवणाभावप्रसक्तेरिति । तथा च तस्या नदीसंज्ञात्वे प्रस्रवणलक्षणं न स्यादिति भावः ।

प्रयोगाभावप्रसक्तेः। न च गर्त्तप्रस्रवणमित्येकं नामेति वाच्यम्। "गर्त्तास्ते" इत्यप्रयोगापत्तेः।

तथा।

"सर्व्वे प्रस्रवणाः पुण्याः सर्व्वे पुण्याः शिलोच्चयाः।"

तथा स्नायान्नदीप्रस्रवणदेवखातसरोवरेषूद्धृतात् भूमिष्ठमुदकं पुण्यं सरस्तस्मान्नादेयम्। तस्माद्गाङ्गमित्यादिषु प्रस्रवणमात्रप्रयोगात्। गर्त्तादन्यदेव प्रस्रवणमित्यवगम्यते। तेन किं रूपम्? तदित्यपेक्षायां नदीनां शास्त्रप्रसिद्धत्वात्। गर्त्तलक्षणस्यापि कृतत्वादुभयव्यतिरिक्तं प्रस्रवणमिति सिध्यति। अतएव कात्यायनेन प्रस्रवणलक्षणं न कृतम्। गर्त्तलक्षणेनैव तदितरलक्षणस्यापि सिद्धेरित्यभिप्रायः। "न ता नदीशब्दवहा" इत्यर्थवादमात्रमेव। तस्मान्मयूरब्रह्मयूरप्रभृतयः प्रस्रवणा नद्य इति नास्ति रजःसम्भावना। नदीनामपि समुद्रगाणां मासद्वयरजोयोगविधौ पर्य्युदस्तानान्न तावत्कालं रजोयोगः। ताश्च गङ्गा दक्षिणसमुद्रगामिनी, कैलासप्रागुदकाख्याच्छोदसरोनिर्गता। अच्छोदा नदी पूर्व्वसागरगामिणी, तस्यैव पूर्व्वस्थितमन्दसरोनिर्गतास्तिस्रो मन्दाकिन्यलकनन्दानन्दाख्याः पूर्व्वसागरगाः। कैलासपश्चिमस्थितशिलोदसरोविनिर्गता, शैलोदा नदी पश्चिमसागरगामिणीत्येवमाद्याः समुद्रगास्तासां पर्य्युदासः। ननु तासु किं नास्त्येव रजोयोग इत्यत्राह स्मृतिसमुच्चये।

"आदौ कर्कटके देवी त्र्यहं यावद्रजस्वला।
चतुर्थेऽहनि संप्राप्ते शुद्धा भवति जाह्नवी॥"

'देवी' भगवती गङ्गोच्यते, न तु देवीनाम्नी काचिदस्ति नदी। न च 'देविकैव' 'देवी'पदोपात्तकावर्णलोपकल्पनापत्तेरप्रसिद्धत्वात्। जाह्नवीपदस्य जाह्नवीवत् 'शुद्धा भवतीति' व्याख्याने वत्पदाध्याहारापत्तेः।

यच्च।

"तपनस्य सुता गङ्गा गोमती च सरिद्वरा।
रजसा न प्रदूष्यन्ति ये चान्ये नदसंज्ञकाः॥"

इति स्मृतिसमुच्चयस्य वचनं, तद्द्वैमासिकरजोयोगनिषेधार्थम्। तपनः सूर्य्यः, तस्य दुहिता यमुना। गोमती च समुद्रगा, तेन च तत्पर्य्युदासार्थमिदं(१) वचनम्। समुद्रगात्वेन गङ्गापर्य्युदासे सिद्धे गङ्गाग्रहणं यमुनादीनां गङ्गासमत्वेन चिराच्चरजोयोगव्याप्त्यर्थम्। नदग्रहणन्तु नदीत्वेनैव रजसोऽप्रसक्तौ शोणनदीत्यादिलोकप्रयोगमूलभ्रमनिरासार्थम्। यद्वा नदसंज्ञकाः पुंलिङ्गका ये मयूरनिपुण्डदेवमण्डलप्रभृतयस्तेषां पर्य्युदासार्थम् अनुवाद एव वा, ननु 'रजसा न प्रदूष्यन्तौ'त्यनुपपन्नम्। न हि रजोयोगः स्त्रीधर्म्मो नदानामस्त्रीणां सम्भवति*, किन्त्वदृष्टार्थकर्म्मस्वनर्ह-

(१) गौतमी च न समुद्रगा, तेन च पर्य्युदासार्थमिदम् इति क्वचिदादर्शे पाठः।

* अन्यतरपदप्रयोगाभावप्रसक्तेः इति। एकपर्य्यायत्वे एकार्थकतया पौनरुक्त्यप्रतेरिति भावः। उभयव्यतिरिक्तं नदीगर्त्तव्यतिरिक्तं जलाधारत्वं प्रस्रवणं प्रस्रवणलक्षणम्। यत एव नदीगर्त्तव्यतिरिक्तजलाधारत्वं प्रस्रवणलक्षणम् अतएवेत्यर्थः। इतरलक्षणस्यापि सिद्धेरित्यभिप्राय इति, तथाच न ता नदीशब्दवद्वा इत्यतेन तदधिकजलाधारत्वं नदीलक्षणं तन्न्यूनजलाधारत्वं प्रस्रवणलक्षणम्। मयूरवङ्गमयूरप्रभृतयः मयरभट्ट-

त्वम्। यथा—'तासु स्नानं न कुर्व्वीत देवर्षिपितृतर्पणम्' 'तास्विति' तदन्तर्गतेन न स्नातव्यम्। तत एवोदकाञ्जली गृहीत्वा न तर्पणं कार्य्यम्। 'उद्धृतेन जलेन तु,' तत्कालेऽपि स्नानतर्पणादिकं क्रियमाणं न दोषाय। अतो यदि रजोयोगोऽनर्हत्वं तदा कथं न दूष्यति? उच्यते अतएव तर्हि नायमर्थः। किन्तु मासद्वयं यावद् रजोयोगदोषो न्नाप्यते। असौ तासामास्तीत्यर्थः।

एवम्।

"प्रतिस्रोतो रजोयोगो रथ्याजलविसर्पणम्।
गङ्गायान्न प्रदूष्यन्ति सा हि धर्म्मद्रवी स्मृति"रिति

स्मृतेरपि वर्णनं कार्य्यम्। गङ्गावच्चान्यासामपि समुद्रगाणान्तिरात्ररजोयोगो गङ्गावद्वेदितव्यः।

यथा पद्मपुराणे।

"सर्व्वाः पुण्याः सरस्वत्यः सर्व्वा गङ्गाः समुद्रगाः।"

वृद्धमयूरभट्टप्रभृतय इत्यर्थः। इत्यन्वाहुरिति अग्रिमेणास्य सम्बन्धः। द्वैमासिकरजोयोगनिषेधार्थं पद्यद्वयं श्रावणादि सर्व्वा नद्यो रजस्वला इति वचनोक्तश्रावणादिमासद्वयरजोयोगनिषेधार्थमित्यर्थः। न तु आदौ कर्कटके देवी त्र्यहं यावदित्युक्तत्र्यहरजोयोगनिषेधाय पद्यद्वयमिति वचनोत्तरार्द्धं वर्ज्जयित्वा समुद्रगा इत्यनेन समुद्रगात्वेन गङ्गादीनां रजोयोगविधौ पर्य्युदासदर्शनात् तदेकवाक्यतया तपनस्य सुता गङ्गा इत्यादिवचनस्थयमुनादीनामपि श्रावणादिमासद्वयरजोयोगनिषेधस्य युक्तत्वात्। अन्यथा "ये चान्ये नदसंज्ञका इत्यनर्थकत्वापत्तेः। नदीत्वेनैव इत्यपपाठः नदत्वेनैव इत्येव साधुः अन्यथा रजसोऽप्रसक्तेरित्यपपत्तेः। स्त्रीधर्म्मो रजोयोगः अस्त्रीणां नदानां नहि सम्भवति इत्यन्वयः।

सर्व्वाः समुद्रगा नद्यो गङ्गावद्देदितव्याः। कर्कटस्यादौ त्र्यहं तासां रजोयोगः परतः शुद्धिरित्यर्थः। यास्तु कैलासप्राग्दक्षिणस्थ-लौहित्यसरोविनिर्गतदक्षिणसमुद्रगामिण्यो लौहित्यनदप्रवेशिन्यः त्रिस्रोतःसन्ध्याप्रभृतयः शास्त्रस्थाश्च शोणादिनदप्रवेशिन्यो वा शास्त्रावगतनदीभावाः। या हिमवत्पादप्रभवा गङ्गाप्रवेशिन्यो गण्डकीकौशिकीतृतीयाप्रभृतयः। या च कैलासदक्षिणमानस-सरोविनिर्गता हिमवत्पादं भित्त्वा गङ्गाप्रवेशिनी सरयूर्नदी तासां मासद्वयमेव रजोयोगस्तासामपर्य्युदस्तत्वात्। शास्त्रेण च नदीभावेन कीर्त्तितत्वात्। किन्तु रजस्वलात्वविधौ लक्षणान-पेक्षशास्त्रावगतनदीनामेव निरपेक्षतया नदीपदाच्छीघ्रमवगमात् नदीगर्त्तप्रस्रवणानाञ्च स्रोतःस्विन्यविशेषात्। तत्तल्लक्षणानु-प्रवेशे नदीत्वावधारणस्य सापेक्षत्वात्। सापेक्षनिरपेक्षयोर्निर-पेक्षं बलीयस्तथान्यां तदुत्तरयोर्गङ्गावधिकमुत्तरात्वं, किं तूत्तरा-काण्डपातिनाम्। अतएवोत्तरापदार्थतयावगतानामुत्तराणां ग्रहणमिति न्यायसिद्धत्वादत्राप्यन्यानपेक्षनदीभावानामेव ग्रहणम्। तथाभूतानामेव च गङ्गायमुनागोमतीप्रभृतीनां पर्य्युदासदर्शनात्, शास्त्रकीर्त्तितानामेव नदीनां पर्य्युदस्तेतराणां मासद्वयं यावत् रजोयोगो न पुनरगस्त्योदयं यावत् पक्षद्वयं, श्रावणादीति द्वितीयातोऽत्यन्तसंयोगावगमात्, अविप्रतिपन्नकात्यायनवचन-विरोधाच्च। यत् कैश्चित् पठितम्—

"यावन्नोदेति भगवान्दक्षिणाशाविभूषणः।
तावद्रेतोवहा नद्यो वर्जयित्वा तु जाह्नवी"मिति

तदनादेयम्। किञ्च अगस्त्योदयस्य देशभेदेनानियतकालत्वात्। तथाहि राढ़ादिषु सप्तदिनावशिष्टे भाद्रे तस्योदयः। उज्जयिन्याञ्च दिनचतुष्टयावशिष्ट इत्यनन्तरमेव वाच्यम्। तेन हिमवत्पादप्रभवाणां सरयूगण्डकीकौशिकीत्रतीयादीनामसमुद्रगाणां मूलदेशे चिरेण शुद्धिरप्रदेशे च तीरभुक्तिवरेन्द्रीप्रभृतिष्वचिरेणैव स्यात्। किञ्च सप्तदिनावशिष्टोदयदेशस्य यः पूर्व्वोऽवधिर्नासावेवानुदयदेशस्यापि परोऽवधिरिति। अङ्गुलिवितस्तिमात्रेणैव शुद्धग्रशुद्धी स्याताम्। किञ्च रजस्वलाया रजःप्रवाहो वाच्यः, कथं रेतोवहात्वमुच्यते? रेतोरजसोर्भिन्नत्वात्। न च रजोवहात्वमप्युत्पादकत्वापत्तेः। रेतोरजस्वलात्वमदृष्टार्थकर्म्मानर्हतया गौणम्। किञ्चागस्त्योदयः परोऽवधिरनेनोक्तो न पूर्व्वं इति। तदपेक्षायां पक्षद्वयं श्रावणादीत्येतदधीनत्वात् पूर्व्वावध्यवगमस्य न तदन्यथाकरणे प्रभवति। किञ्च 'वर्ज्जयित्वा समुद्रगा' इति वक्तव्ये जाह्नवीपदस्य तु शब्दस्यानर्थकस्य प्रयोगो वचनकल्पकस्याधर्म्मगलग्रहं ज्ञापयति। तस्मात् सर्व्वप्रकारकमिदं वचनमनुसन्धीयमानमसङ्गतार्थम्। अतएव भोजदेवदीक्षितप्रभृतिभिर्न लिखितः। तेनापि मूलशून्यः। 'यावन्नोदेती'त्यसन्मूलमिति योग्लोकेनोक्तम्। तस्मात् श्रावणादिभाद्रसमाप्तपर्य्यन्तमेव नदीनां रजोयोग इति सिद्धम्।

अथागस्त्योदयास्तमयकालः।

यथा खण्डखाद्यम्।

"राशिचतुष्केण यदा स्वात्यंशयुतेन भवति तुल्योऽर्कः।
उदयोऽगस्त्यस्य पुनश्चक्रार्द्धाच्छोधितेऽस्तसमयः॥"

तथा वराहः।

"संख्याविधानात् प्रतिदेशमस्य
विज्ञाय सन्दर्शनमादिदेश।
तथोज्जयिन्यामगतस्य कन्या-
म्भागैः स्वराख्यैः स्फुटभास्करस्य॥"

सन्दर्शनमुदयम्। एतद्वचनद्वयावलोचनेन ज्योतिर्विद्भिरयमर्थः स्थिरीकृतो विष्णुरहस्ये च दर्शितः।

"अप्राप्ते भास्करे कन्यां सत्रिभागैस्त्रिभिर्दिनैः।
अर्घं दद्युरगस्त्याय ये वसन्ति महोदये॥"

महोदय उज्जयिनी तस्यां त्रिभिर्दिनैः सत्रिभागैः तृतीयो भागो दिनत्रयस्य दिनमेकं तत्सहितैः। कन्यामगते सूर्य्ये सिंहस्य षड्विंशतिदिनेषु गतेष्वगस्त्योदयः, तदनन्तरमर्घो देयः। राढ़ादिषु तु सिंहस्य त्रयोविंशतिदिनेषु गतेषूदयो भवति।

तद्विषयं भविष्योत्तरवचनम्।

"कन्यायामगते सूर्य्ये पूज्यो वै सप्तमे दिने।
कन्यायां समनुप्राप्ते सूर्य्येऽर्घः सन्निवर्त्तते॥"

कन्यागतेऽर्घो निवर्त्तते, इत्यनेनावशिष्टानि सप्तदिनान्यर्घस्य काल इति विवक्षितम् ।

तथा मत्स्यपुराणम् ।

"आसप्तरात्रादुदयोऽर्घमस्य
कर्त्तव्यमेतत् सकलं नरेण ।"

सप्तरात्रादवशिष्टादस्योदयास्ततः संप्रति संक्रान्तिं यावदर्घकालः। तेन संक्रान्तिपूर्व्वदिनेऽर्घदानम् ।

यथा ।

"यस्तु भाद्रपदस्यान्ते उदेति कलसोद्भवे ।
अर्घन्दद्यादगस्त्याय सर्व्वान् कामान् लभेत सः ॥"

अस्तमयमपि देशभेदेन भिन्नकालमेव, 'चक्रार्द्धाच्छोधितेऽस्तमय' इति वचनात् । तेनोज्जयिन्यां वृषादित्यस्यांशकचतुष्टये सप्तदशकलाधिकेऽस्तमयः, राढ़ादिषु वृषस्य सप्तमांशके द्वाविंशतिकलाधिके गत इति ।

"ईषत्प्रभिन्नेऽरुणरश्मिजालै-
र्निश्यन्धकारे दिशि दक्षिणस्याम् ।
सांवत्सरावेदितदिग्विभागे
भूपोऽर्घमुर्व्वीं प्रयतः प्रयच्छेत् ॥"

"कालोत्तरैः सुरभिभिः कुसुमैः फलैश्च
रत्नैश्च सागरभवैः कनकाश्मरैश्च ।
धेन्वा वृषेण परमान्नयुतैश्च भक्ष्यैः
दध्यक्षतैः सुरभिधूपविलेपनैश्च ॥"

"नरपतिरिदमर्घं श्रद्दधानो ददानः
प्रतिगतगददोषो निर्ज्जितारातिपक्षः ।
भवति यदि च दद्यात् सप्तवर्षाणि सम्यग्-
जलनिधिरसनायाः स्वामितां याति भूमेः ॥"
"द्विजो यथालाभमुपाकृतार्घः
प्राप्नोति वेदान्, प्रमदा च पुत्त्रान् ।
वैश्यश्च गां, भूरिधनञ्च शूद्रो,
रोगक्षयन्धर्म्मफलञ्च सर्व्वम् ॥"
इत्यगस्त्यार्घदानकालः । *

* अथागस्त्योदयास्तमयकालः कथ्यते इति शेषः । उज्जयिन्यां तन्नामकदेशे कन्या-गतस्य स्फुटभास्करस्य अराख्यैः पञ्चमैर्भागैः सन्दर्शनमुदयमित्यनुषङ्गेणान्वयः । सत्रिभागैः त्रिभागैकभागसहितैः त्रिभिर्दिनैश्चतुर्भिर्दिनैरित्यर्थः । सप्तमे दिने सप्तमदिनपर्य्यन्त-मित्यर्थः ।

रघुनन्दनस्तु—"अप्राप्ते भास्करे कन्यां शेषभूतैस्त्रिभिर्दिनैः ।
अर्घ्यं दद्युरगस्त्याय गौड़देशनिवासिनः"
इति विशेषमुक्तवान् । तेन संक्रान्तिपूर्व्वदिनेऽर्घ्यदानमिति । "कन्यायां समनुप्राप्ते सूर्य्येऽर्घ्यः सन्निवर्त्तते" इति प्रागुक्तवचनादिति शेषः । स सर्व्वान् कामान् लभेत इत्यन्वयः । वृषादित्यस्य सौरज्यैष्ठस्य । वृषस्य वृषादित्यस्य । अरुणरश्मिजालैः अरुण-किरणैः निरस्तान्धकारे ईषत्प्रभिन्ने सतीत्यर्थः । सांवत्सरावेदितदिग्विभागे ज्योतिर्विद्भिः कथितदिशि इत्यर्थः । द्विजो यथालाभमिति अत्र द्विजः ब्राह्मणः क्षत्रियश्च, वैश्यस्य पृथ-गुपादानात् धर्म्मफलमिति ।

अथ शक्रोत्थानम्।

चान्द्रे भाद्रपदे सुरपतिरुत्थापनीय इति सिद्धे, तिथिनक्षत्रविशेषः सम्प्रति चिन्त्यः प्रवासे वा। तत्र—

"वैष्णवादिगते चान्द्रे शक्रमुत्थापयेद्दिवा।
भरण्यामन्त्यपादे च निशि सुप्ते विसर्ज्जयेत्॥
निशायामन्त्यपादे च भरण्यां समसप्तके।
शक्रं प्रवासयेद्देवं यथा राजा न पश्यति॥"

वैष्णवं श्रवणा।

अथ वराहः।

"गुड़पूपपायसाद्यैर्विप्रानभ्यर्च्य दक्षिणाभिः।
श्रवणेन द्वादश्यामुत्थाप्योऽन्यत्र वा श्रवणे॥"

अन्यत्र तिथ्यन्तरेऽपि श्रवणाद्यपादे सति शक्रमुत्थापयेदित्यर्थः। अथान्यत्र श्रवणादिति पाठः। व्याख्यातञ्चोपलेन श्रवणादन्यत्र नक्षत्रान्तरे द्वादश्यामुत्थापयेदिति।

तथाच वराहः।

"द्वादश्यान्तु सिते पक्षे मासि प्रौष्ठपदे तथा।
शक्रमुत्थापयेद्राजा विश्वश्रवणवासरे॥"

विश्वमुत्तराषाढ़ा, वासरो धनिष्ठा, तदपि तिथ्यन्तरे दिवा श्रवणाद्यपादस्याप्राप्तौ द्वादश्यां नक्षत्रान्तरेऽपीति तस्यार्थः। श्रवणानक्षत्रस्य बहुसम्मतत्वात्। 'वैष्णवादिगते चान्द्रे' इत्यादिभिश्च द्वादश्यनपेक्षस्य विधानात् तिथ्यनपेक्षभरण्यन्तसाहचर्य्याच्च।

तथापरं वचनम्।

"सिंहे गते दिनकरे सितचारुपक्षे
हर्य्याद्यपादमुपगच्छति वै शशाङ्के।
उत्तिष्ठति त्रिदिवमन्दिरवृन्दवन्द्यो
याम्यान्ततो निशि निषीदति वज्रपाणिः॥"

सिंहे गते सति यः शुक्लपक्ष आरब्ध इत्यर्थः। स च सिंह एव वा समाप्यतां, सिंहकन्ययोर्वा उभयविधौ इति धीयते। कर्कट-सिंहसमापनीयस्तु न तथा। सिंहमगतेऽपि पक्षैकदेशस्य सिद्ध-त्वात् न सिंहगतेऽसौ पक्षः। यद्वा सिंहगते सति प्रारब्धचान्द्र-मासस्य शुक्लपक्ष इत्यर्थः। अत्रापि तिथ्यनपेक्षस्योपादानम्।

तथा।

"सैंहे कान्येऽथ पक्षौ चेत् स्यातां हर्य्याद्यसंयुतौ।
सैंहे परे शक्रमहः कन्यायान्त्विन्द्रदुर्गयोः॥"

अत्र द्वादश्यनपेक्षत्वं (१) व्यक्तीकृतम्। एकस्मिन्मासि सिंहे कन्यायां हर्य्याद्यद्वयप्राप्तौ विशेषपरत्वादस्य, नचैकस्मिन्मासे वारद्वयं द्वादशीयुक्तश्रवणाद्यप्राप्तिः सम्भाविनी नक्षत्रस्य सप्तविंशतिदिनै-स्तिथेश्च त्रिंशद्भिः पुनरपरावृत्तेः, तस्माद्द्वादश्यनपेक्षश्रवणाद्य-पादस्य दिवाप्राप्तिमात्रेण शक्रोत्थापनं कार्य्यम्। दिवा तु तद-प्राप्तौ विश्वश्रवणवासराणामन्यतमेन तत्कार्य्यम्। तत्रापि श्रव-णस्य मुख्यत्वं, तस्यैव बहुभिरुपदर्शितत्वात्। 'हरिद्वयं भाद्रपदे यदि स्यात्,' तथा 'यदि सिंहे हरिद्वयम्'।

(१) द्वादश्यनापेक्षत्वं क्वचिदादर्शे पाठः।

तथा भविष्योत्तरे व्यासः ।

"श्रवणात् भरणीं यावत् पूजां कृत्वा विधानतः ।
रात्रौ विसर्जयेद्देवं मन्त्रेणानेन पाण्डव ॥
ॐ वज्रहस्त सुरारिघ्न बहुनेत्र पुरन्दर ।
क्षेमार्थं सर्व्वलोकानां पूजेयं प्रतिगृह्यताम् ॥"

अयं पूजामन्त्रः ।

"सार्द्धं सुरासुरगणैः पुरन्दर शतक्रतो ।
उपहारं गृहीत्वेमं महेन्द्रध्वज गम्यताम् ॥"

विसर्ज्जनमन्त्रः । न च विश्वश्रवणवासरवचनमनादेयमिति दीक्षितवचनमादेयम् । दीक्षितेनैव परमप्रामाणिकवराहवचनत्रयोपन्यस्तस्य निर्मूलत्वानुपपत्तेः । अल्पयोग्लौकेन तु ब्रह्मपुराणस्येदं वचनमित्युक्तम् । लग्नादिशुद्धिश्च यथोक्तकालापरीहारे ग्राह्याऽन्यकाले दोषश्रुतेः ।

तदाह ब्राह्मे ।

"वचनाप्राप्तकाले तु शक्रमुत्थापयेद्यदि ।
राज्ञो राष्ट्रं विनश्येत प्रजा चैव निपीड्यते ॥
काले तूत्थापिते शक्रे चिरं जीवति पार्थिवः ।
प्रजा निरुग्भवेद्देवं भवेत् शस्यवती क्षितिः ॥"

यत्तु ज्योतिःशास्त्रम् ।

"तारापतौ त्रिदशदानवमन्त्रिभागे
सौम्यग्रहे च नवपञ्चमसप्तमस्थे ।

लग्नेषु दैत्यसचिवज्ञबृहस्पतीना-
मुत्थापनं शुभकरं भुवि शक्रकेतोः ॥"

तदप्येकान्ततः शुभकरं शास्त्रोक्तकालावच्छेदेन यदि लभ्यते, न तु लग्नानुरोधेन श्रवणाद्यपरीहारार्थम् ।

विसर्ज्जनन्तु ।

"निशायामन्त्यपादे च भरण्याः समसुप्तके ।
शक्रं प्रवासयेद्देवं यथा राजा न पश्यति ॥"

समसुप्तिकायां भूतायामिति ।

अत्र विशेषमाह ।

"अन्तकस्यादिमध्यान्तं यदि स्यादष्टमे दिने ।
शक्रं प्रवासयेत्तत्र नो चेद्भीरष्टमात् परम् ॥"

अन्तकं भरणी । तथाष्टमदिवसीयरात्रावन्त्यपादस्यालाभे पादानुरोधेऽपि विसर्ज्जनं कार्य्यम् । अष्टमातिक्रमे दोषश्रुतेः । यदि पुनरष्टमे दिने भरणी न प्राप्येत नवमे तु लभ्यते, तदा तत्रैव विसर्ज्जनं कार्य्यम् । यदि स्यादष्टमे दिन इति प्राप्तौ सत्यान्तदतिक्रमदोषश्रुतेः । तेनोत्तराषाढ़धनिष्ठयोरुत्थानेऽश्विन्यां कृत्तिकायां वा विसर्ज्जनमिति कल्पनमशास्त्रं भरणीमात्रस्य विधानात् । भरण्यास्तु भौमवारादिदूषितत्वे तद्व्यपगमे दिनान्तरे विसर्ज्जनम् ।

तथा ज्योतिःशास्त्रे ।

सौरिभूमिजयोर्वारे सूतके मृतकेऽथवा ।
भूमिकम्पादिकोत्पाते शक्रं नैव प्रवासयेत् ॥

न च भाविभौमादिदिनप्रतिसन्धानेन पूर्व्वदिन एव पातः क्रियतामिति वाच्यम्।

"स्वर्गात् समेत्य भुवि सप्तदिनान्युषित्वा
स्वर्गं प्रयाति हरिरन्तपदे भरण्याः।" इति।

हरेरिन्द्रस्य भरणीपर्य्यन्तावस्थानश्रुतेस्तद्बाधस्यान्याय्यत्वात्। सूतके मृतके च राजसम्बन्धिन्यतिक्रान्ते विसर्ज्जनं कार्य्यम्। भूमिकम्पादौ तु सप्तरात्रातिक्रमे विसर्ज्जनम्। तेषां सप्तरात्रदूषकत्वात्।

तथाच स्मरन्ति।

"अनिष्टे त्रिविधोत्पाते सिंहिकासुतदर्शने (१)।
सप्तरात्रं न कुर्व्वीत यात्रोद्वाहादिमङ्गलम्॥"

अथोत्थानं दर्शयति वराहः।

"भाद्रपदशुक्लपक्षेऽष्टम्यां नागरजनैर्वृतो राजा।
दैवज्ञसचिवकञ्चुकिविप्रप्रमुखैः सुवेशधरैः॥
अर्हतासुरसखीतां यष्टिं पौरन्दरीं सपौरजनैः।
स्रग्गन्धमाल्ययुक्तां प्रवेशयेच्छङ्खतूर्य्यरवैः॥" इत्यादि।

उत्थापनप्रकारमाह मिहिरः।

"अच्छिन्नरज्जुं दृढ़काष्ठमातृकं
सुश्लिष्टयन्त्राकुलपादतोरणम्।
उत्थापयेल्लक्षसहस्रचक्षुषः
शालद्रुमालम्बकुमारिकान्वितम्॥

(१) सिंहिकासूनुदर्शने इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

नातिद्रुतन्न च विलम्बितमप्रकम्पं
मध्यस्थमन्यपिटकादिविभूषणञ्च ।
उत्थानमिष्टमशुभं यदतोऽन्यथा स्यात्
तच्छान्तिभिर्न्नरपतेः शमयेत् पुरोधाः ॥"

पक्षिपतने दोषमाह ।

"क्रव्यादकौशिककपोतककाककङ्काः
केतुस्थिता महदुशन्ति भयं नृपस्य ।
वर्षेण वापि युवराजभयं वदन्ति
श्येनो विलोचनभयं नियतङ्करोति ॥"
"केतुभङ्गपतने नृपमृत्यु-
न्तस्कराश्मधु करोति निलीनम् ।
हन्ति चाप्यथ पुरोहितमुल्का
पार्थिवञ्च महिषीमशनिः ॥
राज्ञीविनाशं पतिता पताका
करोत्यवृष्टिं पिटकस्य पातः ।
मध्याग्रमूलेषु च केतुभङ्गो
निहन्ति मन्त्रिक्षितिपालपौरान् ॥"

विस्तरभयान्न बहु लिखितम् ।

इति शक्रोत्सवः । *

---

* अथ शक्रोत्थानमुच्यते । चान्द्रमासे भाद्रपदे मुख्यचान्द्रभाद्रे । वैष्णवादिगते श्रवणाद्यश्विन्यन्तसप्तनक्षत्रगते । सुप्ते सर्व्वजनसुप्ते । सम्भाविनी सम्भविष्यति । पुनःरपरावृत्तेरिति नक्षत्रस्य सप्तविंशतिसंख्यकत्वात् तिथेस्तु त्रिंशत्संख्यकत्वाच्च सप्तविंशति-

अथापरपक्षश्राद्धम् ।

यदपरपक्षश्राद्धं कन्यागत एव भास्करे कार्य्यम् ।
दैवान्मलमासाद्या तत्राकरणे तुलायान्तत् ॥
स्थित एतस्मिन् ये तु ब्रुवते सिंहेऽपि पञ्चमे पक्षे ।
श्राद्धं कार्य्यं कृतिनस्तेषामेतन्निराकरणम् ॥

तत्र भविष्यपुराणम् ।

"कन्यां गते सवितरि पितृराज्ञोऽनुशासनात् ।
तावत् प्रेतपुरी शून्या यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥
ततो वृश्चिकमायाते निराशाः पितरो नृप ।
पुनः स्वभवनं यान्ति शापं दत्त्वा सुदारुणम् ॥"

तथा जातूकर्णः ।

"हस्तर्क्षस्थे दिनकरे पितृराजानुशासनात् ।
तावत् प्रेतपुरी शून्या यावद्वृश्चिकदर्शनम् ॥

दिनात्परं नक्षत्रस्य त्रिंशद्दिनात्परं तिथेस्तु पुनःप्राप्तिः सम्भवतीति भावः । विश्वश्रवणवासवाणामन्यतमेन उत्तराषाढाश्रवणाधनिष्ठानामन्यतमनक्षत्रेण । लग्नेषु दैत्यसचिवज्ञबृहस्पतीनामिति सप्तम्यर्थे षष्ठीबहुवचनं तेन लग्नेषु शुक्रबुधबृहस्पतिषु सत्सु इत्यर्थः । अन्तकस्यादिमध्यान्तं भरण्या आदिमध्यान्तम् । प्रवासयेत् विसर्ज्जयेत् । नागरैर्वृतः नगरस्थजनसहितः । दैवज्ञसचिवकञ्चुकिविप्रप्रमुखैः ज्योतिर्ज्ञमन्त्रिनाटकप्रसिद्धकञ्चुकिनामकविप्रादिभिः । सुवेशधरैः सुन्दरस्वस्वपरिच्छदयुक्तैः । यष्टिं केतुम् । केतुभङ्गपतने भग्नकेतुपतने इत्यर्थः । उल्का पुराहितं पार्थिवञ्च हन्ति इति पूर्व्वेणानुषङ्गः । महिषीं नृपपत्नीम् अग्र-निर्वत्रम् । मध्याग्रमूलेषु च केतुभङ्गः मध्ये मध्यदेशावच्छेदे केतुभङ्गः मन्त्रिणम्, अग्रदेशावच्छेदे क्षितिपालं, मूलदेशावच्छेदे चेत् पौरान् निहन्ति ।

वृश्चिके समतिक्रान्ते पितरो दैवतैः सह।
निःश्वस्य प्रतिगच्छन्ति शापन्दत्त्वा सुदारुणम्॥"*

वाक्यान्तरे उत्तरादित्रयोपादानाद्वस्तशब्दः कन्यापरः। समतिक्रान्ते समाक्रान्तेऽत्र गते सूर्य्येऽपि पितॄणामागमनज्ञापनं प्रागर्चनार्थम्। वृश्चिकदर्शनाच्च गमनज्ञापनं, तुलासमाप्तावर्चनार्थमन्यथानर्थक्यात्, तेन वचनचतुष्टयं कन्यादितुलान्तक्रोड़ीकृतमासद्वयग्रहणार्थं, तत्र श्राद्धाकरणे "शापन्दत्त्वा सुदारुणमिति"। अक्रियायां दण्डात् क्रियानियमसिद्धिः। तत्रापि कन्याया मुख्यत्वम्।

यथा भविष्यपुराणम्।

"हंसे वर्षासु कन्यास्थे शाकेनापि गृहे वसन्।
पञ्चम्या उत्तरे दद्यादुभयोर्वंशयोर्कृणम्॥"

पितृमातृकुलस्येदमवश्यमृणं शोधनीयम्। हंसः सूर्य्यः।

तथा।

---

* अथ कन्यागतापरपक्षश्राद्धम्। दैवादिति कार्य्यान्तरव्यासङ्गादपाटवाद्वेत्यर्थः। तदकरणे कन्यास्थरविनिमित्तश्राद्धाकरणे। तुलायां तुलास्थरवौ तच्छ्राद्धं कर्त्तव्यमिति शेषः। ये तु कृतिनो ब्रुवते इत्यन्वयः। पञ्चमे आषाढ्याः पञ्चमपक्षे। सिंहेऽपि कन्यामलमासे तत्पञ्चमपक्षस्य सिंहे समापने सति तत्र श्राद्धं कार्य्यमित्यर्थः। पितृराज इत्यार्षं पितृराजस्य यमस्य इत्यर्थः। निराशा इति कन्यास्थरविनिमित्तश्राद्धाकरणे इति शेषः। स्वभवनं यमपुरम्। हस्तर्क्षस्थे दिनकरे इति कुञ्जरच्छाययोगज्ञापनार्थमुक्तम्। तथाच—योगो मघात्रयोदश्यां कुञ्जरच्छायसंज्ञितः। भवेन्मघायां संस्थे च शशिन्यर्के करस्थिते॥ इति।

"सूर्य्ये कन्यास्थिते श्राद्धं यो न कुर्य्याद्गृहाश्रमी ।
धनं पुत्त्राः कुतस्तस्य पितृनिश्वासपीड़नात् ॥"

तदेवं पौनःपुन्येन कन्यायामवश्यकर्त्तव्यताप्रतिपादनं, तदतिक्रमे दोषभूयस्त्वार्थं शाकादिनाप्यवश्यं सम्पादनार्थं, अन्यथैकवचनसाध्येऽनेकाभिधानमनर्थकं स्यात् । तेन कन्यायां यथाकथञ्चिदपि करणशक्तौ तुलायां सम्पादयिष्यामीति कृत्वा नातिक्रमणीयम् । दैवादेव सूतकादिना मलमासतया वाऽकरणे तुलायान्तत्क्रिया ।

तदाह प्रचेताः ।

"कन्याराशौ महाराज यावत्तिष्ठेद्दिभावसुः ।
तस्मात् कालाद्भवेद्देयं वृश्चिके यावदागतः ॥"

कन्याराशौ यावदस्ति तावच्छ्राद्धन्देयं, परतोऽपि वृश्चिकगमनं यावत् ।

व्यक्तं भविष्यपुराणे ।

"येयं दीपान्विता राजन् ख्याता पञ्चदशी भुवि ।
तस्यान्दद्यान्न चेद्दत्तं पितृणान्तु महालये ॥"

पूर्व्वं भविष्ये कन्याया एवादरणीयत्वेनोपन्यासात् अपरैरपि मुनिभिः कन्यायामेव महाफलत्वेन श्राद्धस्य कीर्त्तितत्वात् महालयः कन्यैव, तेन कन्यायामदत्ते श्राद्धे दीपान्विता तुलायां पञ्चदश्यपि ग्राह्या, तिथ्यन्तरेभ्योऽधिकफलं नतु तत्रैव परं कार्य्यं; भविष्य एव वृश्चिकप्राप्तेरवधित्वेनाभिधानात् कार्त्तिकं सकलं वापीति विष्णुवचनाच्च ।

अथ कन्याया काम्यकल्पाः।

तत्र वृहन्मनुः।

"कन्यां गते सवितरि यान्यहानि तु षोड़श।
ऋतुभिस्तानि तुल्यानि समाप्तवरदक्षिणैः॥"

वायुपुराणम्।

"कन्यां गते सवितरि तिथिषोड़शकञ्च यत्।
ऋतुभिस्तानि तुल्यानि तत्र दत्तमथाक्षयम्॥"

तथा शाट्यायनः।

"नभस्यस्यापरे पक्षे तिथिषोड़शकञ्च यत्।
कन्यागतान्वितञ्चेत् स्यात् स कालः श्राद्धकर्म्मसु॥"

कन्यागतान्वयः षोड़शतिथीनामेव न पुनरेकतिथ्यन्वयादेव सर्व्वस्य पुण्यता, एकस्य तिथिषोड़शकावयविनोऽभावात्। अतएव षोड़शब्राह्मणसमुदायस्य मध्ये एकस्य भगवत्पुरुषोत्तमस्य स्पर्शेन सर्व्वेषां पुण्यभागिता। एतन्न्यायमूलमेवैतद्वचनम्।

"कृत्तिकादिभरण्यन्तं वारावारविसप्तकम्।
नैते संयोगमात्रेण पुनन्ति सकलां तिथिम्॥"

एकस्य तिथ्यवयविनोऽभावात् इत्यर्थः। इतरथा हि पूर्व्वदिन-रात्रौ चतुर्थौ भौमवारयोगे बुधवारेऽपि भौमवारयुक्तचतुर्थी-विहितस्नानदानाद्यापद्येत, तस्मात्तिथिषोड़शकस्यैव कन्यायोगोऽत्राभिमतः। अनन्तरोपन्यस्तवचनद्वयविरोधाच्च।

अथ मत्स्यपुराणम्।

"उत्तराहस्तचित्रर्त्ते गते तीक्ष्णांशुमालिनि ।
योऽर्च्चयेत्स्वपितॄन् भक्त्या तस्य वासस्त्रिपिष्टपे ॥"

उत्तरादित्रयं कन्यानक्षत्रकम् ।

अतएव कौत्सवचनम् ।

"उत्तराहस्तचित्रासु कन्यायां भास्वति स्थिते ।
कृष्णपक्षो गजच्छायासमानः पितृकर्म्मसु ॥
राजसूयाश्वमेधाभ्यां य इच्छेद्दुर्लभं फलम् ।
अप्यम्बुशाकमूलान्नैः पितॄन् कन्यागतेऽर्च्चयेत् ॥"

अथ मत्स्यपुराणम् ।

"कन्यां गते सवितरि दिनानि दश पञ्च च ।
पार्व्वणेनेह विधिना तत्र श्राद्धं विधीयते ॥
दिव्यान्तरीक्षभौमानि स्थावराणि चराणि च ।
पिण्डमिच्छन्ति पितरः कन्याराशिगते रवौ ॥"

अथ दिवस्मृतिसंग्रहस्य ।

"रेवत्यादीनि ऋक्षाणि स्वात्यन्तानि यदा शशी ।
अर्के नभस्यकन्यास्थे श्राद्धकाल उदाहृतः ॥"

नभस्यः चान्द्रमासः । कन्यास्थ इत्यविरोधात् । इति षोडशभिर्वचनैः कन्यागत एव बोधिताङ्गतया पितृयज्ञे मुख्यं संप्रति पञ्चमपक्षस्य वचनानि । यद्यपि भोजराजविश्वरूपगोविन्दराजैर्हेयतया न लिखितानि, तथाप्युपन्यस्य व्याख्यायन्ते ।

तत्र कार्ष्णाजिनिः ।

"शक्रध्वजनिपाताङ्को यः स्यात् पक्षस्तु पञ्चमः।
स विज्ञेयोऽपरः पक्षस्तत्र श्राद्धं विधीयते॥
पुत्राणां वर्द्धनं धान्यमारोग्यं भूतिमेव च।
प्राप्नोति पञ्चमे दत्त्वा श्राद्धं कामांस्तथापरान्॥
एतानेव हि हिंसन्ति पञ्चमं यो व्यतिक्रमेत्*।
तस्मान्नातिक्रमेद्विद्वान् पञ्चमे पैतृकं विधिम्॥"

अत्र हि पुत्रादीनां पञ्चमपक्षश्राद्धदानफलत्वेन कीर्त्तितत्वादेतच्छब्दस्य च प्रकृतवाचित्वात्, तेषां पञ्चमपक्षश्राद्धाकरणे तत्साध्यानामसिद्धत्वात् "हिंसन्ती"त्यनुपपत्तेरप्राप्तिपरो हिंसाशब्दः। तस्मात् पुत्रादिप्राप्त्यर्थी पञ्चमे पैतृकविधिन्नातिक्रमेत्। अतिक्रमे तत्तत्फलानवाप्तेः। न त्वनर्थान्तरमत्र श्रूयते—"पितृनिश्वासपीड़नादिति"वत् येनावश्यकर्त्तव्यता स्यात्।

तथा शाट्यायनः।

---

* अक्रियायां श्राद्धाकरणे, दण्डात् शापं दत्त्वा सुदारुणमिति दण्डविधानात्। क्रियानियमसिद्धिः कन्यास्थरविनिमित्तश्राद्धस्यावश्यकर्त्तव्यत्वरूपनियमसिद्धिः। ननु तत्रैव परं कार्य्यं दीपान्वितामावास्यामात्रे कर्त्तव्यं नत्वित्यर्थः। नभस्यस्य मुख्यचान्द्रभाद्रस्य, अपरे पक्षे कृष्णे पक्षे, षोड़शकमिति पञ्चदशमित्यर्थः। पञ्चदशतिथिमात्रस्य पक्षत्वात् षोड़शग्रहणं भौजङ्गीतिथिमासाद्य इतिवत् अव्यवहितपौर्णमास्यां संयमनविधानार्थम्। कृत्तिकादिभरण्यन्तं सप्तविंशतिर्नक्षत्राणीत्यर्थः। रविसप्तकं रविप्रभृतिसप्तकं, वाराः एते नक्षत्रवाराः। संयोगमात्रेण एकदेशसंयोगमात्रेण। इतरथा अन्यथा। शक्रध्वजनिपाताङ्कः शक्रध्वजपातचिह्नितः। पञ्चमः आषाढ्यपेक्षया पञ्चमः। यो व्यतिक्रमेत् आषाढ़ीयपञ्चमपक्षे अश्वयुक्कृष्णपक्षे यो जनः श्राद्धं न कुर्य्यात्।

"आकाङ्क्षन्ति पितरः पञ्चमं पक्षमाश्रिताः।
तस्मात्तत्रैव दातव्यं दत्तमन्यत्र निष्फलम्॥"

तत्रैव दातव्यं न तु तत्र दातव्यमेवेति कथं तत्रावश्यकर्त्तव्यतागमः? अन्यत्र निष्फलमिति। तादृक्फललाभार्थं, नत्वन्यत्र निष्फलमेव, वृश्चिकदर्शनावधि श्राद्धविधानात्। किञ्चास्माद्वचनात्, कन्याशून्य एव पञ्चमोऽवगम्यते। न च तत्र भवन्तोऽपि श्राद्धं वदन्ति, तेन कन्यागतमवश्यापेक्षणीयम्। तेन 'तस्मान्नातिक्रमेदिति,' 'तस्मात्तत्रैव दातव्यमिति' वचनद्वयं यदि नित्याधिकारार्थं, तदावश्यापेक्षणीयम्, कन्याविशिष्ट एव पञ्चमपक्षांशेऽनतिक्रमणीयमन्वितम्। "कन्यां गते सवितरीति" "पञ्चमं पक्षमाश्रिता" इति वचनयोरेकवाक्यतयाऽस्यैवाङ्गस्य सिद्धेः। अथ कन्यामन्तरेणापि श्राद्धाङ्गत्वमेव।

तदाह जातुकर्णः।

"आषाढीमवधिं कृत्वा यः स्यात् पक्षस्तु पञ्चमः।
तत्र श्राद्धं प्रकुर्व्वीत कन्यां गच्छतु वा न वा॥"

नैतत् "हस्तर्क्षस्थे दिनकर" इति जातुकर्णेनैव पूर्व्वमुक्तत्वात्, "गच्छतु वा न वेति" स्तुतिरेवेयम्। शङ्खधरेणापि स्तुतित्वेनैव व्याख्यातम्। अस्मिन् पक्षे कन्याविमुक्तेऽपि यावच्छ्राद्धं स्यात्, किं पुनस्तस्मिन्नेव पक्षे संक्रान्तौ सत्यामित्यन्तेन ग्रन्थेन *।

---

* हिंसन्तीत्यनुपपत्तेरिति। प्राणवियोगफलकव्यापारस्य हिंसापदार्थत्वात् धनधान्यादीनां तदसम्भवादाह अप्राप्तिपरो हिंसाशब्द इति। पैतृकविधिं पितृश्राद्धं, नाति-

युक्तश्चैतत्, "तत्र श्राद्धं प्रकुर्व्वीतेति" तच्छब्देन प्रकृतस्य पक्षस्य परामर्शात्, तत्र पक्षे, "कन्यां गच्छतु वा न वेति" प्रतीयते। न तु तत्पक्षीयतिथौ कन्या भवतु न वेति प्रतीतिः, पूर्व्वं तिथेरनुपात्तत्वात्। न च कन्यासम्बन्धशून्यस्य पञ्चमपक्षस्य श्राद्धाङ्गतेति वाच्यम्भवतामप्यनभिधानत्वात्, वयमपि दर्शयिष्यामः। तस्मात् स्तुतिरेवैषा। किञ्च यद्ययं "गच्छतु न वेति" विधिः, तदा किम् अनेन विधीयते? किं कन्यान्वितः पञ्चमः पक्षः, अनन्वितो वा? उभयविशिष्टो वा? पञ्चमपक्षमात्रं वा? यदि प्रथमः कल्पः, तदा कन्यान्वितस्याङ्गतया विधानात् कथं सिंहान्वितांशे पितृयज्ञक्रिया न वेत्यानर्थक्याच्च। अनन्वितश्चेत्

---

*

क्रमेत् अवश्यमेव कुर्य्यादित्यर्थः। नत्वनर्थान्तरम् अन्योऽनर्थः अनर्थान्तरम् अनर्थाभावः, न तु श्रूयते इत्यर्थः। अन्यत्र निष्फलं अल्पफलमित्यर्थः। तस्मान्नातिक्रमेदिति तस्मान्नातिक्रमेद्विद्वान् पक्षमे पैतृकं विधिमित्येकवचनं, तस्मात्तत्रैव दातव्यमिति तस्मात्तत्रैव दातव्यं दत्तमन्यत्र निष्फलमिति द्वितीयवचनमिति वचनद्वयमित्यर्थः। कन्याविशिष्ट एव कन्यागत एव। पञ्चमपक्षस्य अश्वयुक्कृष्णपक्षस्य। अंशे अवयवे तिथिरूपे। अनतिक्रमणीयत्वम् अवश्यापेक्षणीयत्वम्। कन्यां गते सवितरीति कन्यां गते सवितरि दिनानि दश पञ्च च। पार्व्वणेनेह विधिना तत्र श्राद्धं विधीयते॥ इति वचनयोः इत्यनयोर्वचनयोरित्यर्थः। अस्यैव कन्याविशिष्टस्यैव। अङ्गस्य अङ्गत्वस्य। हस्तर्क्षस्थे दिनकरे इति हस्तर्क्षस्थे दिनकरे पितृराजानुशासनात्। तावत् प्रेतपुरी शून्या यावद्वृश्चिकदर्शनम्॥ वृश्चिके समतिक्रान्ते पितरो दैवतैः सह। निःश्वस्य प्रतिगच्छन्ति शापं दत्त्वा सुदारुणमिति वचनेन जातुकर्ण्येन पूर्व्वमुक्तत्वात्, हस्तर्क्षस्थे इत्यनेन कन्यास्थपञ्चमपक्षस्य पूर्व्वमुक्तत्वादित्यर्थः। कन्यां गच्छतु वा न वा इति पाठस्थाने स्वपोषकतया शङ्खधरसम्मतपाठं दर्शयति गच्छतु वा न वेति। इत्यन्तेन ग्रन्थेन शङ्खधरेण व्याख्यातमित्यन्वयः।

कन्यान्वितस्यैवाग्रहणापत्तेः, कन्यागतं पञ्चमञ्चेत्यादिविरोधाच्च, कन्याङ्कच्छत्वानर्थक्याच्च। कर्कटसिंहयोरेव चाधिमासपाते कन्याननन्वितस्य पञ्चमस्य सिंहे सम्भवात्। तदा च कन्यायामिव चान्द्रभाद्रलाभे शक्रोत्थानापरपक्षयोर्निर्विवादत्वात्, "अन्ते वा यदि वा मध्य" इति विरोधाच्च। न च "षष्ठ्या तु दिवसैर्मास" इति कन्यागत एव तदानीं पञ्चम इति वाच्यम्, औपचारिकत्वान्मासशब्दस्य।

उक्तं मनुना।

"पित्र्ये रात्र्यहनी मासः प्रविभागस्तु पक्षयोः।
कर्म्मचेष्टास्वहः कृष्णः शुक्लः स्वप्नाय शर्व्वरी॥"

मानुषो मासः पितॄणां रात्र्यहनी, तत्रापि कृष्णपक्षोऽहः, शुक्लः शर्व्वरी। अनेन प्रतिपदाद्यमावास्यान्तः कृष्णपक्षः, प्रतिपदादिपौर्णमास्यन्तश्च शुक्ल इत्युक्तम्। तथा 'पक्षान्ते स्रोतसी स्मृतौ,' 'पक्षस्ते दश पञ्च चे'त्यभिधानज्ञैरुक्तम्। अतएव 'एकसंज्ञौ यदा मासौ,' 'अधिमासः स विज्ञेयः,' 'मलमासं विजानीयात्,' अन्यथा मासाविति न स्यात्। द्विराषाढ़त्वज्ञैकत्वान्मासस्याधिपक्षः स विज्ञेयो मलपक्षं विजानीयादित्यादि। तथा त्रयोदशमासाः संवत्सर इति श्रुतिर्नोपपद्येत। एकराशिस्थसूर्य्यावच्छिन्नत्वेन तु दर्शान्तमासयोरेकनामतया एकमासत्वमौपचारिकम्, पक्षत्वमौपचारिकमिति न श्रूयते। न हि तद्वचनं, "त्रिंशद्भिर्दिवसैः पक्ष" इति भणति, न चार्थाल्लभ्यते। मन्वाद्यविरोधेन चतुर्भिरेव पक्षैरसौ मास इत्युपपत्तेः। सत्यपि च पक्षशब्दे गौणत्वादस्य

पञ्चमपक्षवचने सकृदुच्चरितपक्षशब्देन गौणमुख्यग्रहणानुपपत्तेः, अतएव योग्लौकेन 'एक एवासौ मास' इति काशकुशावलम्बनं, तस्माच्छ्रावणभाद्राधिमासपाते कन्यासम्बन्धीयपक्षः सप्तम एव। अतस्तद्वत्सरे कन्यान्वितस्य पञ्चमस्याभावात्, कन्यामात्रे वा विधिना श्राद्धं न स्यात् *। अथ कन्यानिमित्तं "हंसे वर्षासु कन्यास्थे सूर्य्ये कन्यास्थिते" इत्यादिष्ववश्यकर्त्तव्यतावगतेः। तदा पञ्चमपक्षे सिंहांशेऽपि कृते श्राद्धे कन्यानिमित्तं केन वार्य्यते ?

---

* कन्यां गच्छतु वा न वेति पाठस्यापि समीचीनतां दर्शयति तत्र पक्षे इत्यादि। तथाच तत्र पक्षे आषाढ़ीयपञ्चमपक्षं साकल्यं व्याप्य कन्यां गच्छतु वा न वेत्यनुषङ्गेणान्वय इत्यभिप्राय इति भावः। कन्या भवतु वा न वा इति पञ्चमपक्षसम्बन्धियत्किञ्चित्तिथौ कन्यासम्बन्धी भवतु न वा इति, न तु इत्यर्थः। पूर्व्वं तिथेरनुपात्तत्वादिति तथाच पक्षत्वे-नैवोपात्तत्वं न तु पक्षसम्बन्धियत्किञ्चित्तिथित्वेनोपात्तत्वमिति भावः। कन्यान्वितः कन्या-मात्रान्वितः। अनन्वितः कन्यामात्रसम्बन्धशून्यः। उभयविशिष्टः कन्यासम्बन्धस्तदभावोभय-विशिष्ट इत्यर्थः। श्रुतिर्नोपपद्येत इति श्रुतौ त्रयोदशमासैर्वत्सरकीर्त्तनविरोधात् षष्टिदिनै-रेको गौणो मासः प्रतिभाति। दर्शान्तमासयोर्मुख्यचान्द्रमासद्वययोः, एकनामतया आषाढ़ाद्येकनामकत्वगुणयोगेन, लक्षणया एकमासत्वेन, औपचारिकं गौणमित्यर्थः। पक्षत्वन्तु नौपचारिकमित्यत्र प्रमाणं दर्शयति नहीत्यादि। तद्वचनं षष्ट्या तु दिवसैर्मास इति वचनम्। अर्थात् साक्षात्शब्दादेव, न च लभ्यते त्रिंशद्भिर्दिवसैः पक्ष इति न ज्ञायते। मन्वाद्यविरोधेन पित्र्य रात्रहनी मास इति मन्वादिवचनाविरोधेन। असौ मास एको मासः, इत्युपपत्तेः पक्षचतुष्टयेनैकमासत्वोपपत्तेः। पक्षशब्दे त्रिंशत्तिथिभिरेव पक्षशब्दप्रयोगे सत्यपि चेत्यर्थः। मासद्वयेन एकगौणमासप्रयोगे दृष्टान्तमाह काशकुशावलम्बनमिति। काशकुशावलम्बनेन एकं कुशासनमुच्यते। कन्यासम्बन्धीयपक्षः सप्तम एव आषाढ़्यपेक्षया कन्यागतापरपक्षः सप्तम एवेत्यर्थः। पञ्चमस्याभावात् कन्यान्विताश्वयुक्कृष्णपक्षस्य सप्तमत्वेन पञ्चमत्वाभावादित्यर्थः।

निमित्तभेदात् संक्रान्तिनिमित्तं दर्शनिमित्तकवत् युगपन्निमित्तोपनिपाते तु तन्त्रानुष्ठानं भवतु। न च पञ्चमपक्षे दैवादकरणे कन्यागते विधानमिति। तथाऽश्रवणात्, यथा कन्यायामकरणे तुलाश्रुतिः पूर्व्वमुक्ता।

यथा वा कन्यायां मलमासे।

"मासि कन्यागते भानुरसंक्रान्तो भवेद्यदि।
दैवं पित्र्यं तथा कर्म्म तुलास्थे कर्त्तुरक्षयम्॥"

पितामहस्य।

"यातुधानप्रियो मासः कन्यार्कौ जायते यदि।
दैवं पित्र्यं तथा कर्म्म उत्तरे मासि कारयेत्॥"

शङ्खधरसमुच्चयस्य न तथा श्रुतिरस्ति। अभावविधित्वं चाभावश्रुतिव्याप्तम्। तदत्र व्यापकभूता अभावश्रुतिर्निवर्त्तमाना व्याप्यमभावविधित्वमपि निवर्त्तयति।

यच्च षट्त्रिंशन्मतम्।

"सिनीवालीमतिक्रम्य यदा कन्यागतम्भवेत्।
तदा कालस्य व्रद्धत्वादतीत्यैव पितृक्रिया॥

तदपि यदि कन्यागतम्भवेन्निष्पद्यते, शुक्लप्रतिपदि तुलासंक्रान्तौ तद्भवतीति। कन्याधिमास एव तुलाविधानार्थम् पूर्व्ववचनद्वयमूलश्रुत्यैवास्याप्युपपत्तेः, मूलान्तरकल्पनानुपपत्तेः*। भाद्राधि-

* अथ मा भूदश्वयुक्निमित्तं कन्यास्थरविनिमित्तं भवत्येव इत्याह अथ कन्यानिमित्तं प्रमाणं दर्शयति हंसे वर्षासु इत्यादि। अवश्यकर्त्तव्यत्वावगतेः केवलकन्यास्थरविनिमित्तश्राद्धस्यावश्यकर्त्तव्यत्वावगतेः। निमित्तभेदादिति तथाचाश्वयुक्कृष्णपक्षनिमित्तं कन्यास्थ-

मासपक्षे चैतद्दर्शने पञ्चमवादिमतेऽतीत्येत्यप्यनुपपत्ते: सिंहस्याविधानात्। पञ्चमस्य तन्मते कन्यायामेव भावात्। अन्यथा श्रावणाधिमासपाते सिंहे श्राद्धप्रसक्ते:। न च भवत्येव तत्रेति वाच्यं, तन्मते तृतीयत्वात्तस्य। अस्मन्मते तु केवलस्य पञ्चमस्यानङ्गत्वात्। किञ्च कन्यागतपञ्चमयोर्युगपत् सम्भवात्। प्रतिपक्षतासम्भवात् सम्प्रधारणानुपपत्ते:, कथमभावविधि:? न हि शुक्लमानयेति, तदभावे पटमिति परस्परपरीहारस्थितयोरेवान्य-

---

रविनिमित्तञ्च श्राद्धद्वयमित्यभिप्राय:। तन्त्रानुष्ठानं भवत्विति तथाच यथा संक्रान्तिनिमित्तं दर्शनिमित्तकञ्च श्राद्धद्वयं यदा एकदिने भवति तदा यथा तन्त्रानुष्ठानं तथा अश्वयुक्कृष्णपक्षस्य कन्यास्थरवौ पाते तन्त्रानुष्ठानम्। न चेति नह्रीत्यर्थ:। तथाश्रवणादिति तथाच यथा कन्यायां मलमासादिना श्राद्धाकरणे तत्श्राद्धस्य तुलास्थार्के करणश्रुतिरस्ति, न तथा पञ्चमपक्षे दैवादकरणे कन्यास्थार्के कर्त्तव्यताश्रुतिरस्तीति भाव:। व्याप्याभावसाधने व्यापकाभावस्य हेतुत्वादत्र श्रुत्यभावात् विधित्वाभावोऽप्यनुमीयते। तत्प्रकारं दर्शयति अभावविधित्वमित्यादीति। अभावविधित्वम् अभावे यो विधिस्तस्य भाव: अभावविधित्वम्, अभावश्रुतिव्याप्तम् अभावे अकरणे अन्यत्र कर्त्तव्यताबोधिनी या श्रुति: तद्व्याप्यम्। व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यस्यापि निवृत्तिं दर्शयति व्यापकभूतेत्यादि। निवर्त्तमाना वचनाभावात् तत्राकरणे अन्यत्र करणबोधनान्निवर्त्तमाना सती अभावश्रुति: अन्यत्र करणबोधकविधित्वमपि निवर्त्तयतीत्यर्थ:। सिनीवालीम् अमावास्याम्। कालस्य मुख्यचान्द्रमासरूपकालस्य। द्वद्धत्वात् शुद्धाशुद्धभेदेन द्वित्वात्। शुक्लप्रतिपदि तुलासंक्रान्तौ तद्भवतीति तथाच स्वाव्यवहितपूर्व्वामावास्याया: पूर्व्वामावास्यान्त्यक्षणप्राक् कन्यासंक्रान्तौ तदुत्तरामावास्यान्त्यक्षणमतिक्रम्य शुक्लप्रतिपदि च तुलासंक्रान्तौ आश्विनमलमासो भवति। तुलाविधानार्थं तुलास्थरवौ आश्विनकर्म्मविधानार्थमित्यर्थ:। पूर्व्ववचनद्वयमूलश्रुत्या अमावास्यामतिक्रम्य इति यातुधानप्रियो मास इति च वचनद्वयरूपमूलश्रुत्यैकवाक्यत्वात्। अस्यापि सिनीवालीमिति वचनस्यापि।

तराभावेऽन्यतरविधिदर्शनात्। सोमाभावे पूतिके विधिरिव पूर्व्वपक्षे न च वैजात्यात्। सिंहगत एव पञ्चमो विहितः, तदभावे च कन्येति वाच्यम्, कन्यागतसम्बन्धेन पुण्यतमश्रुत्यनुपपत्तेः। न हि यो यदभावे स एव ततः श्रेयानिति युक्तम्। नाप्युभयं वाक्यभेदापत्तेः, विकल्पपाताच्च। न चोभयविशिष्टस्य युगपदभावात्। अथैकदेशद्वारेणानयोः संभवाद्विधानमिति तन्न, एकदेशद्वयस्यैव तदा विधानापत्तेः। तत्र चोक्तदोषः। पञ्चपदस्य चैकदेशद्वयलक्षणापत्तेः। अथ पञ्चमपञ्चमात्रविधानं तन्न, "कन्याङ्गच्छतु वा न वे"त्यानर्थक्यात्। अनादरार्थमिति चेन्न, अनादरार्थमिति कोऽर्थः? यदि कन्या नादत्तव्येति विधिस्तदा पञ्चमविधिरनादरविधिश्चेति वाच्यं भिद्येत, कन्यान्वितस्यैव प्रतिनियमेनार्थग्रहणापत्तेः, कन्यापञ्चममेलकस्य च पुण्यतमश्रुतिविरोधात्। कन्यानादरविशिष्टपञ्चमविधानेन वाक्यभेदादितरं दूषणं, तदवस्थमेवासिद्धवदनादरप्रतिपादनञ्च न सम्भवति, कार्य्यैकनियतत्वात्। शब्दप्रमाणभावस्य न चानुवादः, पूर्व्वसिद्धस्य वचनादरस्याभावात्। तस्मात् फलार्थिनां श्राद्धाभ्यासार्थं पञ्चमवचनं "गच्छतु वा न वेति"। न च विधेयविशेषणं, किन्तु स्तुत्यर्थम्। तत्र च कन्यानिमित्ताधिकारे सति तत्तत्फलार्थिनाञ्च तत्तत्तिथिषु श्राद्धाभ्यासे विहिते एकस्य पक्षस्य सिंहकन्याभ्यामपरस्य च कन्यातुलाभ्यां समापनीयत्वात्, कुत्र क्रियतामित्यपेक्षायां कन्यापञ्चमयोगप्रशस्ततमत्वेन कन्याधिकारस्य तत्र प्रवृत्तौ फलार्थमप्यभ्यासः। तस्मिन्नपि सिंहांशे कार्य्ये

एवेति विधि:। द्विखण्डतिथौ युग्मतिथिविधिवत्, अतएव "गच्छतु वा न वेत्युक्तम्"।

तदेवोक्तं जाबालिना।

"अगतेऽपि रवौ कन्यां श्राद्धं कुर्व्वीत यत्नत:।
आषाढ्या: पञ्चम: पक्ष: प्रशस्त: पितृकर्म्मसु॥"

कन्यागते तावत् काम्यो नित्याधिकारश्च कार्य्य:। तदधिकारप्रवृत्तौ च प्रमाणसिद्धायान्तस्मिन् पक्षे कन्यागतेऽपि फलार्थं श्राद्धमभ्यस्येत। धवलेन, "चान्ते वा यदि वा मध्य" इति वचनस्य चतुर्थं पदं, श्राद्धषोड़शकं प्रतीति पठितम्। तेनैकस्मिन् श्राद्धे कन्यैवादरणीयेति योग्लौकिनाप्युक्तम्। य: शरीरधनादेरस्थिरतां कन्याप्रत्यवेक्षया शङ्कते, पञ्चमं पक्षमादद्यात् स:। यस्तु नैवं, स कन्यागतमेव प्राधान्यादवतिष्ठतीत्यन्तेन ग्रन्थेन कन्यागतसम्भवात्। पञ्चमे विधिरिति विपरीतोऽभावविधिरुक्त:। किञ्चेदमत्र विचार्य्यताम्। अकरणे दोषश्रुतेरवश्यकर्त्तव्यत्वात्, जीवनं तावदधिकारिविशेषणं, तदपि नावशिष्टं नित्यमधिकारापत्ते:। अर्थात् कस्यचित् कालस्य तद्विशेषणमुररीकरणीयम्। तेन किं निरपेक्षमुभयं, कन्या च पञ्चमश्च विशेषणम्? तेन नित्याधिकारद्वयमेतत्। किंवा केवल एव पञ्चम:, कन्योपलक्षित: पञ्चमो वा? न तावन्निरपेक्षमुभयमधिकारद्वयस्यानिष्टत्वादेव पञ्चमपक्षे कृतेऽपि श्राद्धे कन्यायां पुन: अकरणप्रसङ्गात्। एतान्येव हि हिंसन्तीत्यस्यार्थौ वर्णित:। अथैतद्वचनं पञ्चमेऽवश्यकर्त्तव्यतार्थम्। तेन पञ्चम एव केवलो निमित्तमिति तन्न, मिथुने

भगवति सुप्ते कर्कटसिंहयोरन्यतराधिमासे सिंहे पञ्चमे श्राद्ध-क्रियाप्रसक्तिः, कन्याया अवश्यापेक्षणीयत्वात्। कन्यागतस्य तु शक्रपाताङ्कितस्य सप्तमत्वेन पञ्चमस्य व्यभिचारात् कन्यावचनानर्थक्याच्च, कन्यायामकरणे च दोषश्रुत्यनुपपत्तेः। अथ कन्यायाः पञ्चमस्य च दर्शनादुभयत्रोपसंहारान्मिलितमुभयं निमित्तं तन्न, तथापि सिंहे श्राद्धप्रसक्त्या युष्मदभिमतस्यासिद्धेः, विशिष्टस्य तदानीमभावात् कन्योपलक्षितपञ्चम इति चेन्न। सति विशेषणत्वे उपलक्षणत्वायोगात्। श्रावणभाद्राधिमासपाते चोपलक्षणभावेऽपि शङ्खवेलान्यायेनोपलक्ष्यस्य प्रत्यभिज्ञायमानतया श्राद्धाधिकारस्य दुर्व्वारत्वापत्तेः। प्रतिसंवत्सरं चैकत्वात्। पञ्चमस्य व्यावृत्त्यभावादुपलक्षणवैफल्यात् कर्कटसिंहाधिमासवत्सरीयपञ्चमव्यावृत्त्यर्थमिति न वाच्यं, तद्वत्सरे कन्योपलक्षितपञ्चमस्यानिमित्तत्वस्यानुपजातत्वेन तन्निमित्तस्य श्राद्धस्याभावप्रसक्तेः उपलक्षणभावेऽपि चोपलक्ष्यस्य तथात्वानिवृत्त्यनुपपत्तेः। तस्मात् कन्याया विशेषणस्यावश्यम्भावान्मृष्यामहे। हविषा विशेषण इति न्यायात् निरपेक्षतया कन्यामात्रमेव जीवनस्य विशेषणम्। तावतैवाधिकाङ्क्षोपरमात्, न चैवं कृष्णपक्षोऽपि न विशेषणं स्यादिति वाच्यम्। पित्रर्च्चनरूपत्वात् श्राद्धस्य जाग्रतस्यार्च्चनसम्भवात्। "कर्म्मचेष्टामहः कृष्णः शुक्लः स्वप्नाय शर्व्वरी"ति मनुना शुक्लपक्षे पितृनिद्राभिधानाद्विधेयभूतश्राद्धसामर्थ्यात् कृष्णपक्षस्यापि विशेषणत्वात् तदेवं कन्याया एव निमित्तत्वात्तस्याश्चैकत्वात्। नैमित्तिकमपि सकृदेव सिध्यति, प्रमाणसिद्धामेव

च कन्याधिकारप्रवृत्तिमुपजीव्य तत्तत्फलार्थिना तत्तत्तिथिषु श्राद्धस्याभ्यासो गुणफलाधिकारवद्विधीयते, तेन यस्मिन् कृष्णपक्षे काम्यनित्याधिकारस्तत्पक्षीयतिथिष्वभ्यासः फलार्थः। स च कन्यायामेव वा कन्याधिकारप्रवृत्तस्य वा सिंहांशेऽपि सिध्यति। तदर्थमुक्तं कन्यागतान्वितश्चेत् स्यादिति नायं कन्यान्वयोऽदृष्टार्थः येन रजनीमात्रयोगेऽपि ग्रहणं, किन्तु काम्यनित्याधिकारप्रवृत्त्यर्थम्। "अतएवान्ते वा यदि वा मध्य" इत्येतदपि कन्याश्राद्धार्हकालप्राप्त्यर्थं वचनम्। न पुनरन्तमध्यावेव विवक्षितौ, तद्विवक्षायामन्तमध्यशब्दौ अमावास्यान्ताष्टमीमध्यलक्षणपरौ। किंवा अमावास्याष्टमीपरौ एकादश्यादिषष्ठ्यादितिथिपञ्चकद्वयपरौ वा। तत्र प्रथमद्वितीयपक्षद्वयेऽष्टम्यमावास्ययोरेव संक्रान्तौ पक्षस्य पूज्यता स्यान्न,तिथ्यन्तरे तदा भवतामपि नाभिमतलाभः, महाजनविरोधश्च। अथ तृतीयः तदा प्रतिपदादितिथिपञ्चके संक्रान्तौ श्राद्धं न स्यात्। अथ तत्पक्षकन्यासंक्रान्तिमात्रपरौ, न स्वार्थमात्रपरौ। नैतत् कन्यासम्बन्धस्यादृष्टार्थत्वे मध्यान्तशब्दयोरर्थाविवक्षायां हेत्वभावात्। शब्दमूलत्वाददृष्टसिद्धेः। तस्माद्वचनान्तरविहितश्राद्धार्हकन्याकालसम्बन्धात् काम्यनित्याधिकारप्राप्त्यर्थं वचनं दृष्टार्थम्। तेन यत्र कन्यासम्बन्धिकाम्यनित्याधिकारप्राप्तिः स पक्षः सकल एव गुणफलाधिकारवदनेन विधीयते। यत्र पुनरमावास्यायां रजन्यां कन्यागमनं भानोस्तत्र कन्यानित्याधिकारस्याप्रवृत्तेः। तत्प्रत्युपजीवी गुणफलाधिकारः अनुवर्त्तते।

अतएवाह।

"पुण्यं कन्यागतन्तावत् पुण्यः पत्तस्तु पञ्चमः ।
कन्यागतं पञ्चमन्तु पुण्यात् पुण्यतमं स्मृतम् ॥"

अत्र कन्यागते तावत्पदं प्रयुञ्जानः, कन्यागतं निमित्तमिति, तावत् प्रसिद्धोऽर्थ इति दर्शयति। पञ्चमे तुशब्दप्रयोगात् पञ्चमः पुनर्यथोक्तगुणफलाधिकारन्यायेनाकन्यांशेऽपि पुण्यः। उभयमेलकस्तु पुण्यतमो गुणफलाधिकारवत् फलभूयस्त्वात् कन्यामात्र एव वा, उत्तराहस्तचित्रर्त्ते राजसूयाश्वमेधाभ्यामित्यादिवाक्यविहितस्य काम्यकर्म्मणः फलातिरेकात् नित्याधिकारेऽपि वा, पञ्चमयोगे पितृतृप्तेराधिक्यात्ते तृप्तास्तर्पयन्त्येवमिति। तृप्तिगरीयस्त्वात्तल्लभ्यं फलमपि गरीयो भवति। अतस्तत्प्राप्तौ तन्नातिक्रमणीयं, तदलाभे कन्याकृष्णपक्षो नातिक्रमणीयः। "धनं पुत्राः कुतस्तस्य पितृनिश्वासपीड़ना"दिति श्रुतेः। तुलापर्य्यन्ते त्वधिकरणे, विश्वेदेवाः पितरश्च पितृमातृकुलस्य निश्वस्य नैराश्यमानस्यातिदारुणं शापं दत्वा व्रजन्ति। अकरणे दोषश्रुतेः, तत्परीहारक्रियास्वरूपादेव सिध्यतीति। न नियोज्यविशेषणम्, किन्तु कन्यावच्छिन्नजीवनमेव। कन्यायामकृतश्राद्धस्य तु तुलावच्छिन्नम्। किञ्चासतां दूषणान्तराणि कन्यायामधिमासे तुलायां श्राद्धोत्कर्षकारकमेव वचनत्रयं पञ्चमपक्षानादरे प्रमाणं, चतुर्द्दश्यमावास्ययोरन्यतरतिथौ कन्यासंक्रान्तौ हि सम्भवति, तदा च पञ्चमपक्षस्य कन्यान्वितस्य शक्रपाताङ्कितस्य सिंहे प्राप्तत्वात् तस्यैव च श्राद्धकालत्वात् कन्यायामेव प्रथमं कन्यापञ्चमपक्षीयामावास्यायोगस्य पुण्यतमस्य लब्धत्वा-

दुत्कर्षवचनं न स्यात्। न च पञ्चमे दैवादकृतश्राद्धस्य कन्यायां प्रसक्तावुत्कर्षवचनमिति वाच्यम्। तथाऽश्रवणात् श्रुतेनैव चोत्पत्तौ पञ्चमेऽकृतश्राद्धस्येत्यध्याहारार्थानुपपत्तेः। पञ्चमपक्षे चाकरणे कन्याविधिरिति प्रागेव निरस्तम्। यत एव पञ्चमस्य न मुख्यकालता, अतएव तदभावे न किञ्चिदपि श्रूयते। तथा कन्याभावे तुला, तस्मात् कन्यायामेव काम्यस्य नित्याधिकारस्य वा प्रवृत्तिमुपजीव्य पञ्चमपक्षे गुणफलाधिकारन्यायेन विधानम्। यदा च कृष्णचतुर्द्दश्यां कन्यासंक्रान्तिस्तदा तदनन्तरितामावास्यातिथिर्द्वैधान्मलिम्लुचतया न कन्यागतश्राद्धार्हा अमावस्यायाञ्च कन्यासंक्रान्तौ यद्यमावास्यायाः श्राद्धयोग्यकालः कन्यायान्तदासौ मलिम्लुचः। अथ सिंहे तदा न कन्यागतश्राद्धार्हः। अतस्तदुपजीविनो गुणफलाधिकारस्य सुतरामप्रवृत्तिः। अथ नित्यनैमित्तिके कुर्य्यादिति, मलिम्लुचे नित्यस्य कन्याधिकारस्य प्रवृत्तिः सम्भवतीति नैतत्। "गर्हितः पितृदेवाभ्यां सर्व्वकर्म्मसु तं त्यजेदिति" सर्व्वकर्म्मसु तस्य निषेधात् तदुपजीविनो नित्यनैमित्तिक इति प्रतिप्रसववचनस्य केवलनित्यनैमित्तिकगोचरतया व्यवस्थितः। काम्यव्यावृत्त्या विशेषणत्वेनासाधारणरूपतया केवलनित्यनैमित्तिकरूपस्यैव प्रथममवगतेः, न पुनरपरपक्षश्राद्धस्य नित्यकाम्योभयरूपत्वात्। अतएवासाधारणरूपस्यैव तत्र कीर्त्तनम्। गजच्छायायां प्रेतश्राद्धमिति, गजच्छायामावास्यापराह्णकालः। अत्र यच्छ्राद्धं प्रेतश्राद्धमिति केवलनित्यनैमित्तिकदर्शनार्थमेवोक्तम्। अन्यथा नित्यनैमित्तिकपदाभ्यामेवानयोरुपात्तत्वाद्गजच्छायादिपदमनर्थ-

कम्भवेत्। किञ्च कन्यागतापरपक्षश्राद्धस्य राजसूयाश्वमेधाभ्यामिति। "तस्य वासस्त्रिपिष्टप" इति, "क्रतुभिस्तुल्यानी"त्यादिवचनैः काम्यत्वन्तावन्निर्विवादम्। तस्यैव तु कन्यान्वित इत्यादिवचनैरकरणेऽनर्थप्राप्तिदर्शनात्तदनुष्ठानादनर्थपरीहारः क्रियत एवेति अकरणनिमित्तानर्थपरीहारसाधनस्य श्राद्धकर्म्मणः काम्यफलार्थं विधानमेकमेवास्तु, किं नित्याधिकारार्थं श्रुत्यन्तरकल्पनेन काम्यनित्याधिकारद्वयवादिनापि श्राद्धं सकृदेव अतोऽकरणनिमित्तप्रत्यवायपरीहारं कुरुते? अपूर्व्वद्वारेण तु काम्यं साधयतीति स्वीकर्त्तव्यम्। अकरणस्यानर्थहेतुत्वेन श्रुतेः। "धनं पुत्राः कुतस्तस्य पितृनिश्वासपीड़ना'दिति दोषश्रुतिमूलत्वादवश्यकर्त्तव्यतायास्तेनाकरणस्यानर्थपरीहारार्थं फलार्थकामनामन्तरेणापि श्राद्धस्यानुष्ठाननियमश्रुतिरिति। व्यर्था श्रुत्यन्तरकल्पना, प्रत्यक्षश्रुत्याधिकारश्रुतिद्वये तु नायं प्रकारः सम्भवी, स्वतन्त्रप्रवृत्तत्वादुभयोरेतस्मिंश्च पक्षे पृथग्जीवनाधिकाराभावात् कन्यादीनां जीवनविशेषणत्वेऽपि विकल्पाः, प्राचीनास्तेऽकरणं प्रति विशेषणत्वे योजनीयाः। अतः काम्यतया यथाप्रचारं वा काम्यनित्योभयरूपतया केवलनित्यनैमित्तिकगोचरप्रतिप्रसववचनाविषयत्वात्। कन्यायां मलमासे सति श्राद्धस्याप्रसक्तत्वाद्विहितकाललाभेन च प्रसक्ताधिकारस्य "न चेद्दत्तं पितॄणान्तु महालय" इति वचनेन कादाचित्कत्ववाचि-चेच्छब्दप्रयोगेण कथञ्चिदकरणे तुलाविधानान्मलिम्लुचेऽपि नित्यमेवाकरणार्थास्य तुलायामपि कर्त्तव्येति। तदन्तरे कर्म्मलोपप्राप्तौ "यातुधानादि"वचनैस्तुलादि-

त्यस्य विधानं योगलौकिनाप्युक्तम्। तेनातीत्य कन्यागतं तुलागते पितृक्रियेति वचनार्थः। तेन कन्यायामपरपक्षश्राद्धमिति मुख्यः कल्पः। तत्रासम्भवे तुलायामिति स्थितम्। कन्यापक्षममेलकस्य पुण्यतमः उभयमेलक एव च, कन्यानिमित्तकाम्यनित्याधिकारे सति फलभूयार्थिनो गुणफलाधिकारवत् कृष्णपक्षे श्राद्धविधानात् सिंहांशेऽपि श्राद्धक्रिया। नित्यन्तु कन्यायामेवेति सिद्धम्।

तथा यमः।

"प्रौष्ठपद्यामतीतायां मघायुक्तां त्रयोदशीम्।
प्राप्य श्राद्धं हि कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च॥

तथा।

"यदेन्दुः पितृदैवत्ये हंसश्चैव करे स्थितः।
तिथिर्वैवस्वती नाम पितॄणान्दत्तमक्षयम्॥"

पितृदैवत्यं मघा, हंसः सूर्य्यः, करो हस्तः, वैवस्वती त्रयोदशी। नित्ये काम्ये चापरपक्षे धुरिलोचनसंज्ञका एव विश्वेदेवाः।

तथाच भागुरिणा पुराणवचनं लिखितम्।

"पार्व्वणेन विधानेन कुर्य्यादापरपक्षिकम्।
विश्वेदेवाः परस्तात्र कीर्त्तितौ धुरिलोचनौ॥
निर्णीतेऽपरपक्षे कृतिना जीमूतवाहनेनास्मिन्।
श्राद्धे श्रद्धावद्भिर्विद्वद्भिः कार्य्यमवधानम्॥"

इति पारिभाद्रोपाध्याय-श्रीजीमूतवाहनकृतौ
धर्म्मरत्नेऽपरपक्षः समाप्तः।

शस्त्रहतानाञ्चतुर्द्दश्यां श्राद्धं कर्त्तव्यम् ।

बृहन्मनोः ।

"सर्पैर्हता अरण्यैर्वा कुम्भीरैश्च गजैर्वृषैः ।
उत्पातेन च वज्रैश्च श्राद्धे तेषां चतुर्द्दशी ॥"

भगवतीपुराणस्य ।

"पश्चिमत्स्यमृगैर्ये तु शृङ्गिदंष्ट्रिनरैर्हताः ।
पतनानशनप्रायैर्वज्राग्निविषबन्धनैः ॥
मृता जलप्रवेशेन ते वै शस्त्रहताः स्मृताः ॥"

एते पारिभाषिकाः शस्त्रहताः ।

"एकादशाहे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः ।
प्रेतलोकं परित्यज्य स्वर्गलोकं स गच्छति ॥
आद्यश्राद्धे त्रिपक्षे वा षष्ठे मासि च वत्सरे ।
वृषोत्सर्गं प्रकुर्व्वीत परस्तादुक्तकालिकम् ॥
आद्यश्राद्धे त्रिपक्षे वा षण्मासे चाब्दिके तथा ।
वृषोत्सर्गस्तु कर्त्तव्यो यावन्न स्यात्सपिण्डता ॥
सपिण्डीकरणादूर्द्ध्वं कालोऽन्यः शास्त्रचोदितः ।
कार्त्तिक्यामथ फाल्गुन्यामाह कात्यायनो मुनिः ॥
आषाढ्यामथ कार्त्तिक्यां जातुकर्ण उवाच ह ।
रेवत्यामाश्विने मासि ग्रहणे चन्द्रसूर्य्ययोः ॥
द्वयोरयनयोश्चैव मुनिः शाट्यायनोऽब्रवीत् ।
पूर्व्वोक्तेष्वथ कालेषु विषुवत्यपि शौनकः ॥

वैशाखे कार्त्तिके चापि वृषभं यः समुत्सृजेत् ।
प्रेतत्वान्मोचितस्तेन पिता पुत्त्रेण धीमता ॥
चतुर्णामपि वर्णानां वृषलक्षणमुच्यते ।
विप्रस्य नीलकपिलौ क्षत्त्रस्य नीलपुण्ड्रकौ ॥
वैश्यस्य चामरश्वेतौ शूद्रस्य श्वेतपुण्ड्रकौ ।
कृष्णो वा लोहितो वापि श्वेतो वा कपिलोऽथ वा ॥"

आह याज्ञवल्क्यः ।

"देशकालउपायेन द्रव्यं श्रद्धासमन्वितम् ।
पात्रे प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्म्मलक्षणम् ॥"

अथ मत्स्यपुराणे दानकालाः ।

"अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातदिनक्षये ।
युगादिषूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥
संक्रान्तिवैधृतिदिने चतुर्द्दश्यष्टमीषु च ।
सितपक्षदशी सर्व्वा द्वादशीष्वष्टकासु च ॥
यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाद्भुतदर्शने ।
द्रव्यब्राह्मणलाभे वा श्रद्धा वा यत्र जायते ॥"

अथोच्चावचेन पुण्यकालः कथ्यते ।

तत्र पुराणम् ।

"शनैश्चरस्य वारेण वारेणाङ्गारकस्य च ।
कृष्णाष्टमीचतुर्द्दश्यौ पुण्यात्पुण्यतमे स्मृते ॥

सोमवारे त्वमावास्या आदित्ये या च सप्तमी ।
चतुर्थ्यङ्गारवारेण अष्टमी च बृहस्पतौ ॥
आसु यत्क्रियते पापमथवा पुण्यसञ्चयः ।
षष्टिवर्षसहस्राणि प्रतिजन्म तदक्षयम् ॥
पुष्ये च जन्मनक्षत्रे व्यतीपातेऽथ वैधृतौ ।
अमावास्यां नदीस्नानं हरते जन्मदुष्कृतम् ॥"

अथ भगवतीपुराणम् ।

"शुक्लपक्षे द्वितीयायां चतुर्थ्याञ्चैव भारत ।
पञ्चम्यां कृष्णपक्षस्य स्नातः किमनुशोच्यते ॥
त्र्यहस्पृग्दिवसश्चैव महापुण्यतमः स्मृतः ।
तिथित्रयस्य संस्पर्शात् तत्र दत्तमनन्तकम् ॥
यस्मिन्निरंशकः सूर्य्यस्तदहःस्नानमाचरेत् ।
स्नानञ्चैवाक्षयं प्रोक्तमंशकं प्राप्य मध्यमम् ॥"

तथोमासंवादे ।

"पौर्णमास्याममावास्यामष्टमीष्वष्टकासु च ।
चतुर्द्दश्यां कृतं कृत्स्नमनन्तं शिवसन्निधौ ॥
द्वे चाष्टम्यौ तु मासस्य चतुर्द्दश्यौ तथैव च ।
अमावासीपौर्णमास्यौ सप्तमीद्वादशीद्वयम् ॥
संवत्सरमभुञ्जानः सततं विजितेन्द्रियः ।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यः स्वर्गलोके महीयते ॥
ब्रह्मचर्य्यफलं यच्च यत्फलं पर्व्वयाजिनाम् ।
ऋतुगामिफलं यच्च तदवाप्नोत्यसंशयः ॥"

अथ यमः ।

"कार्त्तिकीं पुष्करे स्नातः सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ।
माघीं स्नातः प्रयागे तु मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ॥"

पौर्णमासीमित्यर्थः ।

तथा ।"गयाशीर्षवटे स्नातः माघकृष्णाष्टमीन्तथा ।
नर्म्मदाम्भसि च स्नातः पौषकृष्णाष्टमीं शुभाम् ॥
शालग्रामे तथा चैत्रीं शरभे च चतुर्द्दशीम् ।
शुक्लदशम्यां स्नात्वा तु पुण्डरीके तथैव च ॥
सन्निहित्याममावास्यां प्रभासे वा तथा पुनः ।
तैजसे तु नरः स्नात्वा मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ।
यमुनायां तथा स्नात्वा माघे कृष्णचतुर्द्दशीम् ॥"

"मुच्यते सर्व्वकिल्बिषै"रित्यनुयुज्यते ।

"पौषमासस्य या शुक्ला विशेषेण त्रयोदशी ।
तस्यां स्नात्वा वितस्तायां मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ॥
चन्द्रभागाम्भसि स्नातो माघपौषत्रयोदशीम् ।
अष्टमीं रैवतीयोगे तथा वैगवताम्भसि ॥"

वेगवती नद्यादेरम्भो वैगवतं तस्मिन्नम्भसीत्यर्थः ।

भारतस्य ।

"आषाढ्यां सरयूतोये श्रावण्यां सततन्तथा ।
श्रवणर्क्षमनुप्राप्य यत्र क्वचन सङ्गमे ॥
सर्व्वाञ्चतुर्द्दशीं पुण्ये देविकायान्तथाम्भसि ।
महागङ्गामुपस्पृश्य कृत्तिकाद्वारके तथा ॥

त्रयोदश्यामश्वयुजि विपाशायान्तथैव च ।
अभ्यर्च्य धर्म्मराजानं भरणीषु तथा सदा ॥
चतुर्द्दशीभरणीयोगे शनैश्वरदिने यदा ।
तदाभ्यर्च्य यमं देवं मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ॥
शुक्ले वा यदि वा कृष्णे चतुर्थी च चतुर्द्दशी ।
भौमवारेण पुण्यासौ सोमवारे कुहुर्यदा ॥"

अथ विष्णुः ।

"मासः कार्त्तिकोऽत्यग्निदैवत्योऽग्निश्च सर्व्वदेवानां मुखं, तस्मात् कार्त्तिकं मासं वहिःस्नायी गायत्रीजपे निरतः सकृदेव हविष्याशी संवत्सरकृतात्पापात् पूतो भवति ।"

भारतञ्च ।

"कार्त्तिकं सकलं मासं नित्यस्नायी जितेन्द्रियः ।
जपन् हविष्यभुग्दान्तः सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥"

तथा लिखन्ति ।

"यथाश्वमेधो यज्ञानां मासानां कार्त्तिकस्तथा ।
तस्मात्तत्र प्रयत्नेन नियतो धर्म्ममाचरेत् ॥
आमिषं मैथुनञ्चैव कार्त्तिके मासि यस्त्यजेत् ।
सर्व्वकालकृतं पापं दुष्कृतञ्चापकर्षति ।
वर्षासु कार्त्तिकः पुण्यः कार्त्तिके भीष्मपञ्चकम् ॥"

अथ भविष्ये ।

"यद्भीष्मपञ्चकमिति प्रथितं पृथिव्या-
मेकादशीप्रभृति पञ्चदशीनिबद्धम् ।

मुन्यन्नभोजनपरस्य* नरस्य तस्मिन्
दृष्टं फलं दिशति पाण्डव शार्ङ्गधन्वा ॥"

अथ गद्यव्यासः ।

"कार्त्तिके पुष्येण† मासपुण्यानि‡ घृतेनाश्नीयात् ।"

अथ भविष्यपुराणे ।

"यः कुर्य्यात्कार्त्तिके मासि शोभनां दीपमालिकाम् ।
सप्तम्यामथ षष्ठ्यां वा अमावास्यामथापि वा ॥
भास्करातपसङ्काशस्तेजसा भासयन्दिशः ।
दिव्याभरणसम्पन्नं कुलं प्राप्नोति सर्व्वतः ॥
यावत्प्रदीपसंख्यानं घृतेनापूर्य्य वेदितम् ।
तावद्वर्षसहस्राणि सूर्य्यलोके महीयते ॥
ऊर्ज्जे मासि प्रदीपञ्च ये नरा विष्णुसन्निधौ ।
आकाशे दापयन्त्येव तेऽपि चाक्षयमाप्नुयुः ॥
उच्चैः प्रदीपमाकाशे यो दद्यात् कार्त्तिके नरः ।
सर्व्वं लोकं§ समुद्धृत्य विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥
यस्तु केशवमुद्दिश्य दीपन्दद्याच्च कार्त्तिके ।
आकाशस्थं जलस्थञ्च शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥

---

* अन्योन्यभोजनपरस्य इति क्वचिदादर्शे पाठः ।

† पुष्पेण इति क्वचिदादर्शे पाठः ।

‡ मासपूर्णानीति क्वचिदादर्शे पाठः ।

§ सर्व्वकुलमिति ग्रन्थान्तरे पठितम् ।

धनधान्यसमृद्धिस्तु पुत्त्रवानीश्वरो गृही ।
लोचने च शुभे तस्य विद्वानपि हि जायते ॥”

अथ दानमन्त्रः ।

दामोदराय नभसि तुलायां लोलया सह ।
प्रदीपन्ते प्रयच्छामि नमोऽनन्ताय वेधसे ॥

अथापरम् ।

“विप्रवेश्मनि या नारी कार्त्तिके मासि दीपकम् ।
अग्निष्टोमफलन्तस्याः प्रवदन्ति मनीषिणः ॥”

दद्यादित्यर्थः ।

“चतुष्पथेषु रथ्यासु ब्राह्मणावसथेषु च ।
वृक्षमूलेषु गोष्ठेषु कान्तारगहनेषु च ।
दीपदानाद्धि सर्व्वत्र महाफलमुपाश्नुते ॥”

अथ लिखन्ति ।

“कार्त्तिके मासि यो दीपं दद्यादुद्दिश्य देवताम् ।
पितरं वा दिने तस्य सदा भासत् फलं लभेत् ॥
घृतेन दीपं प्रज्वाल्य तिलतैलेन वा पुनः ।
दीर्घायुर्वपुषा युक्तः चक्षुषा च न हीयते ॥
दीपदानपरो नित्यं ज्ञानदीपेन दीप्यते ।
स्पष्टबुद्धीन्द्रियश्चापि न कदाचित् प्रमुच्यते ॥
दीपन्ददाति यो नित्यं देवतायतनेषु च ।
चतुष्पथेषु रथ्यासु रूपवान् सुभगो भवेत् ॥”

तथा श्रीविष्णुः ।

"आश्विनं सकलं मासं ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं घृतं प्रदायाश्विनौ प्रीणयित्वा रूपवान् भवति । तस्मिन्नेव प्रत्यहं गोरसैर्ब्राह्मणान् भोजयित्वा आरोग्यभाग्भवति । प्रतिमासे रेवतीयुते चन्द्रमसि मधु घृतं परमान्नं ब्राह्मणान् भोजयित्वा रेवतीं प्रीणयित्वा रूपभाग्भवति । मासि मास्यग्निं हुत्वा प्रत्यहं तैलस्थं वा सघृतं कुल्माषं ब्राह्मणान् भोजयित्वा दीप्ताग्निर्भवति ।"

कुल्माषो माषपिष्टकप्रकारः ।

"यदीच्छेद्विपुलान् भोगांश्चन्द्रसूर्य्यग्रहोपमान् ।
प्रातःस्नायी भवेन्नित्यं द्वौ मासौ माघफाल्गुनौ ॥"

"कार्त्तिकं सकलं मासं प्रातःस्नायी सदा भवे"दिति वा पाठः ।

"प्रातःस्नायी च सततं मासौ द्वौ माघफाल्गुनौ ।
देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥"

अथ पुराणे ।

"तुलामकरमेषेषु प्रातःस्नायी सदा भवेत् ।
हविष्यं ब्रह्मचर्य्यञ्च महापातकनाशनम् ॥"

सर्व्वत्र प्रातःस्नानं प्राचीसन्ध्योपक्रमसमये किञ्चिदरुणप्रकाशे कार्य्यम् ।

तदाह विष्णुः ।

"न राहुदर्शनवर्ज्जं न वा रात्रौ न सन्ध्यायां प्रातःस्नाय्यरुणकिरणग्रस्तां प्राचीमवलोक्य स्नायात् ।"

न रात्रौ न सन्ध्यायामिति निषिध्यारुणकरग्रस्तामिति विदधान

उभयोः सन्धिं सन्ध्याप्रवेशकालमेव विदधाति। यमुषःकाल-मिति ब्रुवते। अतएव,—"उषस्युषसि यत्स्नानं प्राजापत्येन तत्सम"मित्याहुः।

यथा।

"माघे मासि रटन्त्यापः किञ्चिदभ्युदिते रवौ।
ब्रह्मघ्नमपि चाण्डालं कं पतन्तं पुनीमहे॥"

इदमेव तूदये। कं जनम्।

"माघस्नानं सदा पुण्यं सर्व्वपापप्रणाशनम्।
ऋषयस्तेन धर्म्मेण प्राप्ता ब्रह्मसमाश्रयम्॥"
स्नानञ्च परकीयनिपानेषु न कार्य्यम्।

यथा मनुः।

"परकीयनिपानेषु स्नायान्नैव कदाचन।
निपानकर्त्तुः स्नात्वा हि दुष्कृतांशेन लिप्यते॥"

अत्र परकीयत्वमप्रतिष्ठितत्वं न बोद्धव्यम्, किन्तु परकृतत्वन्तच्च प्रतिष्ठितेऽपि साधारणम्। न हि परकीयत्वं सम्बन्धादेव परं मदीयास्ते पितृव्याः, अस्मदीयो नृपतिरित्यादिष्वपि छप्रत्ययस्य दर्शनात्। तथा विनिगमनाकारणं किमत्रेति चेत्, निपान-कर्त्तुरिति शेषश्रुतेः।

अतएव पैठीनसिः।

"परकृतनिपानकूपांश्च वर्ज्जयेदंशभाक् तत्र सेतोः त्रीन् पिण्डानुद्धृत्य स्नायात्।"

सेतोः कर्त्तुरित्यर्थः।

तथा बौधायनः ।

"स्रवन्तीष्वनिरुद्धासु त्रयो वर्णा द्विजातयः ।
प्रातरुत्थाय कुर्व्वीरन् देवर्षिपितृतर्पणम् ॥
निरुद्धासु न कुर्व्वीरन्नंशभाक् तत्र सेतुकृत् ।
तस्मात् परकृतान् सेतून् कूपांश्च परिवर्ज्जयेत् ॥"

इत्यन्यथाप्युदाहरन्ति ।

"उद्धृत्य चापि त्रीन् पिण्डान् कुर्य्यादापत्सु नो सदा ।
निरुद्धासु च मृत्पिण्डान् कूपादम्बुघटांस्तथा ॥"

तथा विष्णुः ।

"परनिपानेषु न स्नानमाचरेदाचरेद्वा पञ्च पिण्डानुद्धृत्या-पदि ।"

न केवलं स्नानार्थं पिण्डोद्धरणं किन्त्वदृष्टकर्म्ममात्रार्थम् ।

आहतुः शङ्खलिखितौ ।

नेष्टकचिते* पितॄंस्तर्पयेद्वापीतड़ागोदपानेषु सप्त पञ्च त्रीन् वा पिण्डानुद्धृत्य देवपितॄंस्तर्पयेत् ।

यथासंख्यं सप्ताद्युद्धरणम् ।

यतएव परकर्त्तृकनिपानमात्रस्य निषेधः अतएव याज्ञवल्क्यः ।

"पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य न स्नायात्परवारिषु ।
स्नायान्नदीदेवखातगर्त्तप्रस्रवणेषु च ॥"

मनुरपि परखातनिपानं निषिध्याह ।

---

* इष्टकारचिते इति सार्त्तसम्मतः पाठः ।

"नदीषु देवखातेषु तड़ागेषु सरःसु च ।
स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्त्तप्रस्रवणेषु च ॥"

द्वावपि प्रतिष्ठितनिपानं स्नानार्थं नोक्तवन्तौ ।

तथा ।

"अभावे देवखातानां सरसां सरितान्तथा ।
उद्धृत्य चतुरः पिण्डान् पारक्ये स्नानमाचरेत् ॥"

अप्रतिष्ठितार्थत्वे पारक्यपदस्य प्रतिष्ठितस्याभाव इत्यपि वक्तव्यं स्यात् । तस्मात् पारक्यमप्रतिष्ठितमिति व्याख्यानमप्रतिष्ठितस्यैव ।

अथ श्रीविष्णुः ।

"स्नायात् प्रस्रवणदेवखातसरोवरेषु उद्धृताद्भूमिष्ठमुदकं पुण्यं प्रस्रवणं तस्मान्नादेयम् । तस्मादपि साधु परिगृहीतं सर्व्वत एव गाङ्गमिति ।"

देवखातमाह विष्णुपुराणे ।

"ऋषिभिर्देवताभिश्च पुराणैर्नृपसत्तमैः ।
कृतेषु कूपखातेषु स्नायात्तेषु विशङ्कितः ॥"

अथ मार्कण्डेयः ।

"अवमानेषु तोयेषु सरसीषु नदीषु च ।
पुण्यार्थमाचरेत् स्नानं तेन काम्यफलं लभेत् ॥"

आह्लाग्निः ।

"अहोरात्रस्य यः सन्धिः सूर्य्यनक्षत्रवर्ज्जितः ।
सा हि सन्ध्या समाख्याता तस्यां स्नानं समाचरेत् ॥"

अथ मरीचिः ।

"उपासीत प्रत्यहं सन्ध्यां यथाकालं यथाविधि ।
सप्ताहमनुपासंस्तां स्वस्थः सन् पतितो भवेत् ॥"

आह दक्षः ।

"स्नानं मध्यन्दिने कुर्य्यात् मृदोऽन्ते त्वनिरामयः ।
न तत्कालकृतो रोगी नाम्नातेऽम्भसि नाकुले ॥"

तथा योगियाज्ञवल्क्यः ।

"त्रिरात्रफलदा नद्यो याः काश्चिदसमुद्रगाः ।
समुद्रगाश्च पक्षस्य मासस्य सरितांपतिः ॥"

तथा ।

"उभे सन्ध्ये तु स्नातव्यं ब्राह्मणैश्च गृहाश्रितैः ।
तिसृष्वपि च सन्ध्यासु स्नातव्यं तु तपस्विना ॥"

"उभे सन्ध्ये तु कर्त्तव्ये" इति पाठोऽनाकरः ।

स्नानाशक्तावाह जाबालिः ।

"अग्निरक्तं भवेत् स्नानं स्नानाशक्तौ तु कर्म्मिणाम् ।
आर्द्रेण वाससा वापि मार्ज्जनं दैहिकं विदुः ॥"

आह योगियाज्ञवल्क्यः ।

"मान्त्रं भौमं तथाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च ।
वारुणं मानसञ्चैव सप्तस्नायी प्रकीर्त्तितः ॥
आपो हि ष्ठेति वै मान्त्रं मृदालम्भस्तु पार्थिवम् ।
आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यङ्गोरजः स्मृतम् ॥
यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते ।

वारुणञ्चावगाह्यन्तु मानसं विष्णुचिन्तनम् ॥
प्रशस्तं स्नानं यथोद्दिष्टं मन्त्रस्नानक्रमेण तु ।
कालदोषादसामर्थ्यात् सर्व्वं तुल्यफलं स्मृतम् ॥"

केचित्तु मानसं भौमं हित्वा पञ्चविधमुक्तम् ।

यथा पराशरः ।

"आग्नेयं वारुणञ्चैव तृतीयं ब्राह्ममेव च ।
चतुर्थञ्चैव वायव्यं पञ्चमं दिव्यमुच्यते ॥"

अप्रायत्ये तु वारुणमेव कार्य्यम् ।

तदाह योगियाज्ञवल्क्यः ।

"अप्रायत्ये समुत्पन्ने स्नानमेव समाचरेत् ।
पूर्व्वोद्दिष्टैस्तथा मन्त्रैरन्यथा मार्ज्जनं स्मृतम् ॥"

स्नानं यथा लोकसिद्धं वारुणमित्यर्थः ।

तथा श्रीविष्णुरहस्ये ।

"आषाढ्यादिचतुर्मासं प्रातःस्नायी भवेन्नरः ।
विप्रेभ्यः भोजनं दत्त्वा कार्त्तिक्यां गोप्रदो भवेत् ।
स वैष्णवपदं याति विष्णुव्रतमिदं स्मृतम् ॥
आषाढस्य सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः ।
चातुर्मास्यव्रतानान्तु कुर्व्वीत परिकल्पनम् ॥
एकादश्यान्तु गृह्णीयात् संक्रान्त्यां कर्कटस्य च ।
आषाढ्यामागतो भक्त्या चातुर्मास्यां व्रतक्रियाम् ॥"

चातुर्मासिकव्रतग्रहणे कालचतुष्टयम् ।

आषाढ़ी पौर्णमासी शुक्ला एकादशी द्वादशी कर्कटसंक्रान्तिश्चेति ।

अथ व्रतग्रहणमन्त्रः ।

"इदं व्रतं मया देव गृहीतं पुरतस्तव ।
निर्व्विघ्नां सिद्धिमाप्नोति प्रसन्ने त्वयि केशवे ॥
गृहीतेऽस्मिन् व्रते देव यद्यपूर्णे म्रियाम्यहम्* ।
तन्मे भवतु सम्पूर्णं तत्प्रसादाज्जनार्द्दन ॥"

वासुदेवमभ्यर्च्य तदग्रे चातुर्मासिकं व्रतं मधुमैथुनतैलमांसादि-वर्ज्जनरूपं ग्राह्यम् ।

अथ निषिद्धान्युच्यन्ते ।

तत्र मनुः ।

"मांसाशने पञ्चदशी तैलाभ्यङ्गे चतुर्द्दशी ।
अष्टमी ग्राम्यधर्म्मे च कुलन्नमपि पातयेत् ॥"

आह बौधायनः ।

"पर्व्वसु नाधीयीत न मांसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयात् ।
पर्व्वसु हि रक्षःपिशाचा अभिचारवन्तो भवन्तीति ॥"

आह वसिष्ठः ।

"न पर्व्वसु तैलं क्षुरं मांसं स्त्रियमुपेयान्नामावास्यायां हरितानि छिन्द्यात् ।"

अथ स्मृतिसमुच्चये ।

---

* अहं म्रिये इति स्मार्त्तादिसम्मतः पाठः ।

"अमावास्यां न तु छिन्द्यात् कुशांश्च समिधस्तथा ।
सवित्रेऽवस्थिते सोमे हिंसायां ब्रह्महा भवेत् ॥
कुशाः शाकाश्च पुष्पञ्च काष्ठानि च तृणानि च ।
अमावास्याञ्च चिनुयान्न दुष्यति कदाचन ॥"

आह हारीतः ।

"तैलं मांसं भगं चौरं पर्व्वकाले प्रवर्ज्जयेत् ।
एतेष्वलक्ष्मीर्वसति तैले मांसे भगे क्षुरे ॥"

अत्र यमः ।

"श्लेष्मातके तथालक्ष्मीर्नित्यमेव कृतालया ।
भगे मांसे क्षुरे तैले नित्यं पर्व्वसु तिष्ठति ॥
आसप्तमकुलं हन्ति शिरोऽभ्यङ्गे चतुर्द्दशी ।
मांसाशने पञ्चदशी ग्राम्यधर्म्मे तथाष्टमी ॥
षष्ठ्यष्टमी अमावास्या उभौ पक्षौ* चतुर्द्दशी ।
अत्र सन्निहितं पापं तैले मांसे भगे क्षुरे ॥"

अत्र शातातपः ।

"न तु काष्ठममावास्यां मैथुनञ्च चतुर्द्दशीम् ।
हन्ति सप्तकुलन्तस्य तैलग्रहणमष्टमीम् ॥
षष्ठ्यष्टमी पञ्चदशी उभौ पक्षौ चतुर्द्दशी ।
अत्र सन्निहितं पापं तैले मांसे भगे क्षुरे ॥
षष्ठ्यान्तैलमनायुष्यमष्टम्यां पिशितन्तथा ।

---

* उभे पक्षे इति आर्त्तादिसम्मतः पाठः ।

क्षुरकर्म्म चतुर्द्दश्यान्तथा पर्व्वणि मैथुनम् ॥"

आह व्यासः ।

"क्षौरे शनैश्चरादित्यभौमाह्नो रात्रिमेव च ।
तिथिं प्रतिपदं रिक्तां विष्टिञ्च परिवर्ज्जयेत् ॥

अमावास्यापरभूता प्रतिपत् प्रत्येतव्या ।

तथा ज्योतिःशास्त्रे ।

"नाभ्यङ्ग भुक्तरणकामसमुद्यतानां
न स्नानमत्र गमनोत्सुकभूषितानाम् ।
सन्ध्यानिशार्ककुजसौरिदिने नराणां
क्षौरं हितञ्च नवकेऽह्नि न चापि विष्ट्याम् ॥"

नवकमहः शुक्लप्रतिपत् ।

आह व्यासः ।

"षष्ठ्यष्टमी अमावास्या उभे पक्षे चतुर्द्दशी ।
अत्र सन्निहितं पापं तैले मांसे भगे क्षुरे ॥
षष्ठ्यान्तैलमनायुष्यमष्टम्यां पिशितन्तथा ।
कामभोगश्चतुर्द्दश्याममावास्यां क्षुरक्रिया ॥"

अथ स्मृतिसमुच्चये ।

"सायंसन्ध्यां परान्नञ्च पुनर्भोजनमैथुनम् ।
तैलं मांसं शिलापिष्टममावास्यां विवर्ज्जयेत् ॥

तथा ।

"सायंसन्ध्यां परान्नञ्च शिलापिष्टन्तथैव च ।
अमावास्यां न सेवेत रात्रौ भोजनमैथुने ॥

सूर्य्यर्क्षगते सोमे परान्नं यो हि भक्षयेत्।
तस्य मासकृतं पुण्यं यस्यान्नं तस्य तद्भवेत् ॥
दन्तकाष्ठे त्वमावास्या मैथुने च चतुर्द्दशी ।
हन्ति सप्तकुलं पुंसां तैलस्य ग्रहणेऽष्टमी ॥
अमावास्यां न गच्छेत्तु प्राप्तकालामपि स्त्रियम् ।
तैलञ्च न स्पृशेदाम्रं वृक्षादींश्छेदयेन्न तु ॥
प्रतिपत्सु नवम्याञ्च तथा पञ्चसु पर्व्वसु ।
अभ्यङ्गस्पर्शपानाद्यैस्तैलन्तु न स्पृशेन्नरः ॥
पक्षादौ च रवौ षष्ठ्यां रिक्तायाञ्च तथा तिथौ ।
तैलेनाभ्यज्यमानस्तु चतुर्भिरपि हीयते ॥
उपोषितस्य व्रतिनः कृत्तकेशस्य नापितैः ।
तावच्छ्रीस्तिष्ठति प्रीता यावत्तैलं न संस्पृशेत् ॥
नखे कृत्ते कृते श्मश्रुशिरोरुहप्रकल्पने ।
न च स्नायान्नरः शेषे तैलस्नानं समाचरेत् ॥
कषायेण शिरः स्नात्वा अभ्यक्तेन च केनचित् ।
तावत्स्यादशुचिर्विप्रो यावन्निर्णीयते न तत् ॥
न चाभीक्ष्णं शिरःस्नानं कार्य्यं निष्कारणं बुधैः ।
शिरःस्नातस्य तैलेन नाङ्गं किञ्चिदपि स्पृशेत् ॥"

अथ वृद्धवसिष्ठः ।

"दिवा कपित्थच्छायान्ने रात्रौ च दधिशक्तुषु ।
धात्रीफले च सप्तम्यामलक्ष्मीर्वसते सदा ॥"

अथ देवलः ।

"अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यां पञ्चदश्यां विशारदः ।
तैलं मांसं व्यवायञ्च क्षुरञ्च परिवर्ज्जयेत् ॥"

द्वैवत्वेन कालत्रयमुपादाय निषेध्यचतुष्टयोपादानान्न यथासंख्यमन्वयः ।

तथा भविष्ये ।

"अमावास्याष्टमी चैव पूर्णमासी चतुर्द्दशी ।
पर्व्वाण्येतानि राजेन्द्र रविसंक्रान्तिरेव च ॥
तैलस्त्रीमांससेवी च पर्व्वस्वेतेषु मानवः ।
विण्मूत्रप्राशनं नाम नरकं प्रतिपद्यते ॥"

अत्रापि पञ्चपर्व्वाणि निषिध्यानि तैलादीनि च त्रीणि न यथासङ्ख्यसम्भवः । यत्रापि समसङ्ख्ययोरुपादानम्, तत्रापि मुनिभिरेव नियतक्रमेणोपन्यासाद्दूरनिरस्तः ।

अथ भविष्ये ।

"सप्तम्यान्न स्पृशेत्तैलं नीलं वस्त्रं न धारयेत् ।
न चामलकैः स्नायान्न कुर्य्यात् कलहं नरैः ॥"

अत्र सप्तम्यामिति केचिच्चाष्टम्यामिति पठन्ति । नील्या रक्तं नीलं वस्त्रम् ।

"निम्बस्य भक्षणन्तैलं तिलैस्तर्पणमञ्जनम् ।
सप्तम्यान्नैव कुर्व्वीत ताम्रपात्रेषु भोजनम् ॥
शिरः कपालमन्त्राणि नखचर्म्मतिलांस्तथा ।
एतानि क्रमशो नित्यमष्टम्यादिषु वर्ज्जयेत् ॥"

क्रमशो यथासङ्ख्यम् । अत्र शिरो नारिकेलमष्टम्यां, कपाल-

मलाबुं नवम्याम्, अम्लं कलम्बिकां दशम्यां, नखं शिम्बिकामेकादश्यां, चर्म्मेति पूतिकां द्वादश्यां, तिलं वार्त्ताकुं त्रयोदश्यां न भक्षयेत् ।

अथ वकपञ्चकम् ।

"एकादश्यां समारभ्य राकां केशवबोधने ।
वकोऽपि तत्र नाश्नीयान्मत्स्यं मांसञ्च किं नरः ॥"

आह बौधायनः ।

"अमावास्यान्नवम्यान्तु सप्तम्याञ्च विशेषतः ।
धात्रीफलानि यत्नेन दूरतः परिवर्ज्जयेत् ॥
वीर्य्यहानिः प्रजाहानिर्यशोहानिस्तथैव च ।
हन्त्येतत्त्रितयं यस्मात्तस्माद्धात्रीं विवर्ज्जयेत् ॥"

धात्रीफलमामलकीम् ।

अथ षट्त्रिंशन्मतम् ।

"नवम्यां दर्शसप्तम्यां संक्रान्तौ रविवासरे ।
चन्द्रसूर्य्योपरागे च स्नानमामलकैस्त्यजेत् ॥
सप्तम्यामप्यमावास्यां संक्रान्तिग्रहतिथिषु ।
धनपुत्त्रकलत्रार्थी शिलापिष्टञ्च न स्पृशेत् ॥"

अथ गार्ग्यः ।

"मोहात्प्रतिपदं षष्ठीं दग्धं रिक्तां तिथिं तथा ।
तैलेनाभ्यञ्जयेत् यस्तु चतुर्भिः स हि हीयते ॥"

गार्ग्येणैव पूर्व्वं पञ्चम्यादिषु धनापत्यबलायुषां वृद्धेरुक्तत्वाद्धानिरपि तेषामेव प्रतीयते ।

आह गार्ग्यः।

"क्लत्तापं कीर्त्तिमरणं धनं सौभाग्यमेव च।
दारिद्र्यं सर्व्वकामाप्तिरभ्यङ्गाद्भास्करादिषु॥"

भास्करादिवारेषु क्लत्तापादयो यथाक्रममभ्यङ्गाद्भवन्तीत्यर्थः।

अथ षट्त्रिंशन्मतम्।

"संक्रान्त्यां पञ्चदश्याञ्च द्वादश्यां श्राद्धवासरे।
वस्त्रं न पीड़येन्नैव क्षारेणापि च योजयेत्॥
दर्शस्नानं गयाश्राद्धं तिलैश्च पितृतर्पणम्।
न जीवत्पितृकः कुर्य्यात् कुर्व्वंश्च पितृहा भवेत्॥
दर्शे स्नानं न कुर्व्वीत मातापित्रोस्तु जीवतोः।
नवम्याञ्च न चेत्तत्र निमित्तान्तरसम्भवः॥"

याद्दच्छिकस्नाननिषेधोऽयम्।

"भोगार्थं क्रियते यत्तु स्नानं याद्दच्छिकं नरैः।
तन्निषिद्धं दशम्यादौ नित्यनैमित्तिकं न तु॥"

तथा जाबालिः।

"क्रियते खेदबाहुल्यात् हस्तयन्त्रजलादिना।
मलव्यापोहनफलं स्नानं याद्दच्छिकन्तु तत्॥
न तत् कुर्य्यात्तृतीयायां त्रयोदश्यान्तिथौ तथा।
शाश्वतीं भूमिमन्विच्छन् दशम्यामपि पण्डितः॥"

आह कण्वः।

"दशमी नवमी चैव प्रतिपच्च त्रयोदशी।
तृतीया च विशेषेण स्नाने चैतानि वर्ज्जयेत्॥"

स्नानदोषमाह वशिष्ठः ।

"प्रतिपद्यनपत्यं स्यात्तृतीयायामपत्नीकः ।
दशम्याममनः स्नाने सर्व्वं हन्ति त्रयोदशी ॥"

आह गार्ग्यः ।

"नवमी पुत्त्रनाशाय वै नाशाय त्रयोदशी ।
तृतीया भर्त्तृनाशाय स्नाने ता वर्ज्जयेदतः ॥"

तथा ।

"द्वादश्यां कृष्णपक्षे तु न स्नातव्यं कदाचन ।
शतसन्तानमिच्छद्भिरपवर्गपरैरपि ॥"

अथ जाबालिः ।

"त्रयोदश्यां तृतीयायां दशम्याञ्च विशेषतः ।
शूद्रविट्क्षत्त्रियाः स्नानं नाचरेयुः कथञ्चन ॥"

अनेन ब्राह्मणस्यानुज्ञातम् ।

आह मनुः ।

"न स्नानमाचरेद्भुक्त्वा नातुरो न महानिशि ।
न वासोभिर्नवाजस्रं नाविज्ञाते जलाशये ॥"

आह गार्ग्यः ।

"नानुलिप्तो न चाजस्रं सम्बन्धिन्यागतेऽपि च ।
गृहमागत्य न स्नायान्न महानिशि नातुरः ॥"

आह व्यासः ।

"न स्नायादुत्सवेऽतीते निर्वर्त्त्यापि च मङ्गलम् ।
अनुव्रज्य सुहृद्बन्धून् पूजयित्वेष्टदेवताम् ॥"

आह भृगुः ।

"धर्म्मविन्नाचरेत्स्नानमाह्निकन्तु पुनः पुनः ।
तर्पणं ब्रह्मयज्ञञ्च वैश्वदेवञ्च नाचरेत् ॥
नावर्त्तयेत् पुनः कर्म्म तर्पणादिकमन्वहम् ।
काम्यनैमित्तिके हित्वा एकं ह्येकत्र वासरे ॥"

तथा ।

"संसज्य चाष्टमं भागमुदयाद्यत्र कुत्रचित् ।
तिथ्योर्युग्मेऽप्ययुग्मे वा सकृदाह्निकमाचरेत् ॥"

प्रतिप्रसवमाह वशिष्ठः ।

"पुत्रजन्मनि संक्रान्त्यां श्राद्धे जन्मदिने तथा ।
नित्यस्नाने च कर्त्तव्ये तिथिदोषो न विद्यते ॥"

आह वैवस्वतः ।

"दर्भं पुष्पाणि समिधमौषधञ्च विशेषतः ।
निषिधेनापि गृह्णीयादमावास्याहनि द्विजः ॥"

तदहमात्रोपयुक्तं दर्भादिकं गृह्णीयादमावावित्यर्थः, वशिष्ठादिभिः निषिद्धत्वात् ।

पद्मव्यासः ।

स्नायाद्वा चतुर्थी सप्तमी दशमी पौर्णमासीषु श्रीकामः तैलाभ्यङ्गं कुर्य्यात् । स्पृशेदमावास्या षष्ठ्यष्टमी द्वादशी चतुर्द्दशीषु कृष्णत्रयोदश्याश्चतुर्द्दश्यां वा यमाय धर्म्म-राजाय मृत्यवे चान्तकाय वैवस्वताय कालाय सर्व्व-भूतक्षयाय एतेभ्यः सप्तभिर्नमस्कारान्तैर्मन्त्रैः सप्तो-

दकाञ्जलीन् दद्यात्। सर्व्वपापेभ्यो विमुच्यते।

अथ गद्यव्यासः।

"पञ्चमी दशमी चैव पूर्णमासो त्रयोदशी।
एकादश्यां तृतीयायां यस्तैलमुपसेवते॥
अभ्यङ्गात्स्पर्शनाद्वापि भक्षणाच्च तथैव च।
चतुर्थ्यां तस्य वृद्धिः स्याद्धनापत्यबलायुषाम्॥"

तथा गार्ग्यः।

"पञ्चमी दशमी चैव तृतीया च त्रयोदशी।
एकादशी द्वितीया च पक्षयोरुभयोरपि॥
अभ्यङ्गं स्पर्शनाद्यैरस्तत्र तैलं निषिध्यते।
चतुर्थ्यां तस्य वृद्धिः स्याद्धनापत्यबलायुषाम्॥"

अत्रान्यकेन तृतीयास्थाने पौर्णमासीति पठितम्।

"दशम्यान्तैलमस्पृष्ट्वा यः स्नायादविचक्षणः।
चत्वारस्तस्य नश्यन्ति आयुः प्रज्ञा यशो बलम्॥"

आह वृहन्मनुः।

"आहारं मैथुनं निद्रां सन्ध्यायां परिवर्ज्जयेत्।
कर्म्म वाध्ययनं वापि तथा दानप्रतिग्रहौ॥
आहाराद्व्याधिमाप्नोति गर्भो रौद्रश्च मैथुनात्।
स्वप्नतः स्यादलक्ष्मीकः कर्म्म चैवात्र निष्फलम्॥
अध्येता नरकं याति दानान्नाप्नोति तत्फलम्।
प्रतिग्रहे भवेत्पापी तस्मात्सन्ध्यां विवर्ज्जयेत्॥"

महानिशायामपि निषेधमाह महापुराणम्।

"महानिशा तु विज्ञेया मध्यमं प्रहरद्वयम् ।
स्नानन्तत्र न कुर्व्वीत नित्यनैमित्तिकादृते ॥"

तथा विश्वामित्रः ।

"महानिशा तु विज्ञेया रात्रौ मध्यमयामयोः ।
तस्यां स्नानं न कुर्व्वीत काम्यमाचमनन्तथा ॥"

षट्त्रिंशन्मतम् ।

"अपेयं हि सदा तोयं रात्रौ मध्यमयामयोः ।
स्नानं तत्र न कुर्व्वीत तथैवाचमनक्रियाम् ॥
मूत्रोच्चारं महारात्रौ कुर्य्यान्नाचमनन्तु यः ।
प्रायश्चित्तीयते विप्रः प्रायश्चित्तार्हमर्हति ॥"

आह मार्कण्डेयः ।

"महानिशे द्वे घटिके रात्रौ मध्यमयामयोः ।
अत्र नैमित्तिकं कुर्य्यात् काम्यन्तु न मनागपि ॥
महानिशा तु विज्ञेया सा च मध्यमरात्रकम् ।
तस्यां स्नानं न कुर्व्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥"

मध्यस्थघटीद्वयमिति निर्णीतम् ।

तथाच षट्त्रिंशन्मतम् ।

"चत्वारि यानि कर्म्माणि सन्ध्यायान्तु विवर्ज्जयेत् ।
आहारं मैथुनं निद्रां स्वाध्यायाध्ययनन्तथा ॥
आहाराज्जायते व्याधिर्गर्भो रौद्रश्च मैथुनात् ।
स्वप्नतः स्यादलक्ष्मीकः स्वाध्यायादायुषः क्षयः ॥"

रकालवृष्टावपि नाध्येतव्यमित्याह ।

"चातुर्मासे निवृत्ते तु चक्रपाणौ समुत्थिते ।
अकालवृष्टिं जानीयाद्यावद्विष्णुमहोत्सवम्* ॥"

महोत्सवः फाल्गुनपूर्णिमा ।

तथा ।

"मार्गान्मासात्प्रभृति मुनयो दत्तवाल्मीकिशिष्या-†
श्चैत्रं यावत्प्रवर्षणविधौ नेति कालं वदन्ति ।
नाड़ीजङ्घः सुरगुरुमुनिर्वक्ति वृष्टेरकालौ
मासावेतौ वदति नियतं पौषमाघौ न शेषान् ॥"

अथ षट्त्रिंशन्मतम् ।

"तैलैः स्नानं महापुण्यं कुर्य्यादामलकैः श्रिये ।
अष्टमीनवमीदर्शरविसंक्रमणादृते ॥
तुष्यत्यामलकैर्विष्णुरेकादश्यां विशेषतः ।
सर्व्वकालं तिलैः स्नानमिति व्यासोऽब्रवीन्मुनिः ॥
सर्व्वौषध्या तिलैर्वापि पुण्यैर्वामलकोदकैः ।
शिरःस्नानं तटे कृत्वा मज्जेदप्सु यथारुचि ॥"

आह शातातपः ।

तिलोद्वर्त्ती तिलस्नायी शुचिर्नित्यं तिलोदकी ।
होता दाता च भोक्ता च षट्तिली नावसीदति ॥
माघादिमासषट्के च मेखलाबन्धनं यतः ।
चूड़ाकरणमर्घञ्च श्रावणादौ न शस्यते ॥

---

* यावन्न सुप्यते हरिरिति चतुर्थचरणं स्मार्त्तादिभिः पठितम् ।

† व्याসवाल्मीकिगर्गा इति प्रथमचरणं तैरेव पठितम् ।

सिंहे धनुषि मीने च स्थिते सप्ततुरङ्गमे ।
चौरोद्वाहं न कुर्व्वीत गृहकर्म्म विवर्ज्जयेत् ॥
माघ एव यदा माघी सिंहे चैव यदा गुरुः ।
व्रतं चौरं तथोद्वाहं गृहकर्म्म च वर्ज्जयेत् ॥

आद्यचौरस्य श्रावणादिषट्क एव निषिद्धत्वात् सिंहे धनुषि द्वितीयचौरनिषेधो बोद्धव्यः ।

तत्तत्कालनिषिद्धं कर्म्मासङ्ख्यं श्रुतिस्मृतिपुराणैः ।
तत्कथमसहस्रायुः शक्तोऽहं वक्तुमेकाकी ॥
तस्मात् कतिपयवचनैराकरदृष्टैर्निबन्धृभिर्लिखितैः ।
यदवगतं तदभिहितमपरमपरे विलिखिष्यन्ति ॥

अथ नाड़िकादिनिरूपणम् ।

नाड़िकादिज्ञानोपायः स्मृतौ भारते ।

कर्षैणात्यधिकैः षड्भिः पलैस्ताम्रस्य भाजनम् ।
त्रिंशदङ्गुलविस्तारं द्वादशाङ्गुलमुच्छ्रितम् ॥
स्वर्णमासेन कृत्वा तु चतुरङ्गुलकाष्ठिकाम् ।
मध्यभागे तया विद्धं नाड़ी कार्य्या घटी स्मृता ॥
ततस्तेनाम्भसा पूर्णा यावत्कालेन जायते ।
स कालो नाड़िका तस्याः षष्टिभागो विनाड़िका ॥
नाड़ीद्वयं मुहूर्त्तन्तु ते पञ्चदश वासराः ।
एवं रात्रिरतः पक्षमासर्त्त्वयनवत्सराः ॥

नाड़िकादिनिरूपणमिति ।

अथ पौर्णमासीनिरूपणम् ।

तत्र ब्रह्माण्डपुराणम् ।

राका चानुमतिश्चैव पूर्णिमा द्विविधा स्मृता ।
पूर्णोदिते कलाहीने पौर्णमास्यान्निशाकरे ।
पूर्णिमानुमतिर्ज्ञेया या चास्तमितभास्करा ॥
यस्मात्तामनुमन्यन्ते पितरो दैवतैः सह ।
तस्मादनुमतिर्नाम पूर्णिमा प्रथमा स्मृता ॥
यदा चास्तमिते सूर्य्ये पूर्णचन्द्रस्य उद्गमः ।
रञ्जनाच्चैव चन्द्रस्य राकेति कवयो विदुः ॥

तथा शङ्करगीतायाम् ।

पश्चान्ते पौर्णमास्यान्तु स्रोतस्येवोत्तरामुखे ।
स्नात्वा प्रेतपुरीं हित्वा विष्णुलोकं स गच्छति ॥
पश्चान्ते स्रोतसि स्नातस्तेन नायाति मद्गृहम् ।
आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखीषु कृतन्तु यत् ।
तदनन्तफलं प्रोक्तं स्नानदानजपादिकम् ॥
आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी श्रेष्ठपूर्णिमा ।
आकामावैर्ष्विति ख्याता दत्तं यत्राक्षयम्भवेत् ॥

अथ भारतम् ।

माससंज्ञे यदा ऋक्षे चन्द्रः सम्पूर्णमण्डलः ।
गुरुणा याति संयोगं सा तिथिर्महती स्मृता ॥

माससंज्ञम् ऋक्षं चित्राविशाखाज्येष्ठादयः, तेषु नक्षत्रेषु सम्पूर्ण-

मण्डलश्चन्द्रः पूर्णिमायां भवति, तेन तस्यान्तिथौ यद्येकस्मिन्नचत्रे मासस्समानसंज्ञके गुरुचन्द्रयोगो भवति तदा महाचैत्री महावैशाखी महाज्यैष्ठीत्यादिका द्वादश पौर्णमास्यो भवन्तीत्यर्थः।

तथा।

"सहितौ यत्र दृश्येते दिवि चन्द्रबृहस्पती।
मासंसज्ञे तु नचत्रे सा तिथिर्महती स्मृता॥"

पूर्व्ववचने सम्पूर्णमण्डलोपादानात् पौर्णमास्ये वात्रापि प्रत्येतव्या।

अतएव ज्योतिःशास्त्रे।

"सहितौ यत्र दृश्येते दिवि चन्द्रबृहस्पती।
पौर्णमासी तु महती प्रोक्ता संवत्सरे हि सा॥"

सहितयोर्दर्शनमेकत्रावस्थितयोरेव भवति, नैकराशिमात्रावस्थाने। तेन

एकराशिगतौ स्यातां यदा गुरुनिशाकरौ।
पौर्णमासी तु महती सर्व्वपापहरा तिथिः॥

एकनचत्रावस्थितिपरं सर्व्वैकवाक्यत्वात्।

तथा ब्रह्माण्डपुराणे।

"पौर्णमासी व्यतीपातौ यदेचेतां परस्परम्।
यस्मिन् काले समौ स्यातां तौ व्यतीपात एव सः॥"

तौ चन्द्रगुरुसमौ यदाकाशे तिष्ठतः। तदेव स्वयं व्याकरोति।

"चन्द्रमा एकऋचस्थ देवाचार्य्यस्तथैव च।
वसन्ति द्वादशाब्दान्ते तन्महत्त्वं तिथेः स्मृतम्॥"

ऋक्षपदं माससंज्ञकज्यैष्ठादिनक्षत्रपरम्। माससंज्ञकवचनेनैक-वाक्यत्वात् तिथिपदञ्च पौर्णमासीपरं, तिथिनक्षत्रमात्रपरत्वे द्वादशाब्दान्त इति विरोधात्। प्रतिमासं तस्याभावात् न च द्वादशाब्दान्तेऽप्यवश्यम्भावः,किन्तु ततः प्राङ् भवतीति तस्यार्थः। तदेव द्वादशपौर्णमासीनामेव महत्त्वम्। गुरुचन्द्रयोर्माससंज्ञक-नक्षत्रावस्थितौ भवतीत्युक्तम्। सौराणान्तु मासानामत्र विव-क्षितत्वं वचनैरनुपादानात् महामाघ्यादिषु वा सम्भवात्। महाज्यैष्ठ्यान्तु विशेषः।

"ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा।
पूर्णिमा ज्यैष्ठमासस्य महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

ऐन्द्रं ज्येष्ठानक्षत्रं, प्राजापत्यं रोहिणी। एवंलक्षणं प्रकीर्त्तिता प्रकर्षणवती कथिता फलभूयस्त्वात्, महत्त्वन्तु साधारणलक्षणा-देव। यत्तु पठन्ति।

बृहस्पतिः।

"पौर्णमास्यां सिते पक्षे ज्यैष्ठे मासि गुरोर्दिने।
वृषादित्ये शशी चैन्द्रे महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

अत्रापि गुरुवारवृषादित्याभ्यां फलभूयस्त्वम्। वृषादित्यं व्याकरोति।

"प्राजापत्येऽथ सौम्येऽर्के ऐन्द्रे जीवनिशाकरौ।
पूर्णिमा गुरुवारेण महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥
ऐन्द्रे शशी सुराचार्य्यश्चन्द्रे धातरि वा रविः।
पूर्णिमा ज्यैष्ठमासस्य महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

सौम्यचन्द्रपदाभ्यां मृगशिरो भण्यते। धाता तु रोहिणी, चन्द्रे धातरि वा रविरित्यमवक्लृप्तिदर्शने वृषादित्यमात्रं फलभूयस्त्व-प्रयोजकं ब्रूते, महत्त्वन्तु ज्येष्ठानक्षत्रे गुरुचन्द्रयोरवस्थानमात्रेणैव, प्राजापत्ये रविस्तथैति च ततोऽपि फलातिरेकार्थम्, अन्यथा महाज्यैष्ठ्या बहुतरं लक्षणं स्यात्। यदपि पठन्ति।

"वृश्चिकस्थो यदा जीवो वृषस्थश्च यदा रविः।
पूर्णिमा गुरुवारेण महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

पूर्णिमा सेन्दुशक्रस्थेति तृतीयपदं वचनान्तरे। तत्र वृश्चिकपदं ज्यैष्ठापरं सर्व्वैकवाक्यत्वात्। वृषपदं फलभूयस्त्वार्थम्।

यथा।

"मासाख्यर्क्षे चन्द्रगुरू तत्पञ्चदशके रविः।
पूर्णिमा ज्यैष्ठमासस्य महच्छब्दान्विता तिथिः॥
मासाख्यर्क्षे चन्द्रगुरू तत्पञ्चदशके रविः।
पूर्णिमा गुरुवारेण महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

अत्र तत्पञ्चदशके रविरिति विवक्षायां ज्येष्ठानक्षत्राच्चतुर्दशत्वा-द्रोहिण्यास्तत्रादित्ये न स्यात्। अथ चतुर्दशेऽप्यादित्ये वा भवति, तदा पञ्चदशकमविशेषकम्। न च तत्फलभूयस्त्वार्थम्, रोहिण्यामपि फलभूयस्त्वात्। ततः पञ्चदशकपर्य्यन्ते रवौ न षोड़शके आर्द्रायामपीत्यर्थः।

तथा।

"ऐन्द्रे शशी सुराचार्य्यौ वृषे अग्नेऽथवा रवौ।
पूर्णिमा गुरुवारेण महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥"

अस्ने मिथुने, तेनार्द्रांस्थेऽपि रवौ प्रसक्तिः। तन्निराकरणार्थं पञ्चदशकपर्य्यन्ते भवति, न षोड़शक इति तात्पर्य्यम्, ज्येष्ठात आर्द्रायाः षोड़शकत्वात्। न तु चतुर्द्दशकस्य रोहिणीनक्षत्रस्यापि निवृत्तिः, तस्य विधानात्। यानि तु वचनानि।

"ऐन्द्रे मैत्रे यदा जीवस्तत्पञ्चदशके रविः।
पूर्णिमा शक्रचन्द्रेण महाज्यैष्ठी तिथिस्तदा॥
प्राजापत्येऽथ सौम्येऽर्के ऐन्द्रे शशी गुरुस्तथा।
मैत्रे वा पूर्णिमायुक्ता महाज्यैष्ठी प्रकीर्त्तिता॥
वृश्चिकस्थो यदा जीवो नक्षत्रद्वितये भवेत्।
ऐन्द्रे शशी महाज्यैष्ठी वृषे युग्मेऽथवा रवौ॥"

ऐन्द्रे मैत्रे च गुरौ यदि महाज्यैष्ठी स्यात् तदा तत्पञ्चदशकविशेषणादनुराधास्थे जीवे रोहिण्यामेव रवौ न मृगशिरसि, ज्येष्ठायाञ्च गुरौ मृगशिरस्येव रवौ न रोहिण्यामिति स्यात्, एतच्च प्राजापत्ये रविस्तथेति सर्व्वसम्मतवराहवचनं विरुद्धम्। तस्मात्तत्पञ्चदशके रविरित्यनेनैवाकुलितत्वात् मूलस्य चानुपलम्भात् द्वादशभिर्वचनैः ऐन्द्रस्थ एव गुरौ महाज्यैष्ठीप्रतिपादनात् महाज्यैष्ठीलक्षणस्य च भेदापत्तेः तस्य चान्याय्यत्वान्निबन्धृभिश्चालिखितत्वात् पौर्णमास्यन्तरेषु च माससंज्ञकनक्षत्र एव गुरुचन्द्रयोर्मेलकेन महत्त्वदर्शनादत्रापि तथा त्वस्यैव युक्तत्वादित्यनाकराणि। यदि पुनः मैत्रवचनान्याकरस्थान्येव तदा नास्ति वचनस्यातिभार इति न्यायात् सर्व्वं पूर्व्वोक्तं दूषणमदूषणमेव, किन्तु गुरुवारस्तदा न योज्यः। यच्चापरं वचनम्।

मेषपृष्ठे यदा सौरिः सिंहे च गुरुचन्द्रमाः ।

भास्करे श्रवणामध्ये महामाघीति सा स्मृता ॥

श्रवणामध्ये हि भास्करो मकरे भवति । न च मकरस्थादित्ये पौर्णमास्यां सिंहे चन्द्रः सम्भवति । कुम्भस्थादित्ये तत्सम्भवः, तत्रापि 'भास्करे श्रवणामध्य' इति विरोधात् । तस्मात् पौर्णमासी-व्यतिरिक्ततिथ्यन्तराभिप्रायम् ।

पौर्णमासीनाञ्च तीर्थविशेषेषु महाफलमाह ।

"महामाघी प्रयागे तु नैमिषे फाल्गुनी तथा ।

शालग्रामे तथा चैत्री कृताः स्युश्च महाफलाः ॥

गङ्गाद्वारे तु वैशाखी ज्यैष्ठी तु पुरुषोत्तमे ।

आषाढ़ी वै कनखले केदारे श्रावणी तथा ॥

महाभाद्री बदर्य्याञ्च कुब्जाग्रेषु महाश्विनी ।

पुष्करे कार्त्तिकी रम्या कुब्जे मार्गशीर्षी तथा ।

अयोध्यायां महापौषी कृताः स्युश्च महाफलाः ॥"

महच्छब्दोऽनुषज्यते ।

अथ ब्रह्माण्डपुराणे ।

"पौर्णमासी व्यतीपातौ यद्येतौ तां परस्परम् ।

तस्मिन् काले समौ स्यातां तौ व्यतीपात एव सः ॥"

तौ चन्द्रबृहस्पती यदाकाशे समौ, एकनक्षत्रावस्थाने च तयो-राकाशे समता ।

तथा ।

"तत्रैव चन्द्रमाश्चैव देवाचार्य्यस्तथैव च ।

वसति द्वादशाब्दान्ते तन्महत्त्वं तिथेः स्मृतम् ॥
तिथावस्यान्तु यत्पुण्यं तीर्थेष्वायतनेषु च ।
तद्द्वादशगुणं कृत्स्नमृषिभिः परिकीर्त्तितम् ॥"

यच्च विष्णुवचनम् "मार्गशीर्षे पञ्चदश्यां मृगशिरोयुतायां चूर्णित-लवणस्य प्रस्थमेकम् सुवर्णतुलाभमित्यादि" द्वादशपौर्णमासी-प्रतिपादकम्, तस्मात् सनिर्णयावसरे लिखितम् योग्लोकेन तु वैशाख्यामिति श्रीविष्णुवचनस्यादौ पठितं, तदनाकरम् ।

अथ लिङ्गपुराणम् ।

"फाल्गुने पौर्णमास्याञ्च सदा बालविलासिनी ।
ज्ञेया फाल्गुनिकी सा च कार्य्या लोकविभूतये ॥"

बालवज्जनविलासिन्यामित्यर्थः ।

तथान्या अपि तिथयो महत्यः ।
"दुर्गोत्थानस्य नवमी विष्णूत्थानस्य द्वादशी ।
वह्निस्वापस्य षष्ठी च महत्यो माघसप्तमी ॥"

पाश्चात्यैर्महासप्तमीत्युच्यते ।

अथाष्टकाः ।

तत्राश्वलायनः ।

"हेमन्तशिशिरयोश्चतुर्णामपरपक्षाणामष्टमीष्वष्टकाः ।"

हेमन्तशिशिरयोरित्यभिधानात् सौरमासाश्रयणेनाष्टकाः कार्य्याः। यच्च चतुरष्टको हेमन्त इति वचनम्, तत्र तु संवत्सर इति

पक्षावलम्बनेन शिशिरस्यापि हेमन्तपदवाच्यत्वात्।

अथ गोभिलः।

"आग्रहायण्या ऊर्द्धं तिस्रोऽष्टकाः।"

एतच्च गोभिलोक्तत्वात् छन्दोगानाम्।

अतएव यद्दृष्यशृङ्गवचनम्।

"तिस्रोऽष्टकास्तु कर्त्तव्याश्चतुर्थीन्तु न कारयेत्।
अधिमासेष्वासुरी स्यात्तस्यां पित्रर्थंकारयेत्॥"

तिसृभ्योऽधिको मासश्चतुर्थस्तन्मासीयाञ्चतुष्टयीमष्टकां न कुर्य्यादित्यर्थः। इति छन्दोगस्योपदेशः। अथवा चतुर्थे मास्यधिमासे। तत्र चतुर्थीमष्टकां न कुर्य्यादन्यत्र तु कुर्य्यादेव तिस्रस्त्वष्टकाः, सत्यप्यधिमासे कर्त्तव्याः। अतएव पार्व्वणाश्रयणाष्टका इत्यनुत्कर्षः, प्रसवाद्योऽष्टकादय इत्युत्कर्ष उपपन्नः।

अथानध्ययनप्रक्रमे गोतमः।

"कार्त्तिकी फाल्गुन्याषाढ़ी पौर्णमासी तिस्रोऽष्टकाः,
त्रिरात्रमनध्याय इत्यनुषज्यते।"

त्रिरात्रञ्च पूर्व्वपरदिनाभ्यां सह।

पुनस्तेनैवोक्तम्।

"अन्यामेके।"

एके बह्वृचादयः। तेषाञ्चतुरष्टकत्वात्।

तथापरपक्षस्याष्टकासु।

"संक्रान्ते भास्करे कन्यां कृष्णपक्षे विशिष्यते।
अष्टमी साष्टका कार्य्या शाकेनापि न हापयेत्॥"

तथा ।

"अष्टकान्यपि तत्रैव पक्षे वै पञ्चमी स्मृता ।" इति ।

अथामावास्याविवेकः ।

तत्र हि श्राद्धमुक्तं मनुना ।

"पितृयज्ञन्तु निर्व्वर्त्त्य विप्रांश्च भक्षयेत् प्रियान् ।
पिण्डान्वाहार्य्यकं श्राद्धं कुर्य्यान्मासानुमासिकम् ॥"

तत्र ब्रह्माण्डपुराणम् ।

"अमा वसेतामृक्षे तु यदा चन्द्रदिवाकरौ ।
एकां पञ्चदशीरात्रिममावास्या ततस्तु सा ॥"

ऋक्षे नक्षत्रे, न तु राशौ, चतुर्द्दश्यामपि तत्सम्भवात् । एकनक्षत्रनिवासश्च कृष्णायां पञ्चदश्याम्भवतीति कृष्णत्वमर्थसिद्धम् । रात्रिमित्यमावास्यापरभाग उच्यते ।

अमाशब्दं व्याकरोति गोभिलः ।

"अमाशब्दः सहार्थे, सह वसतः सूर्य्याचन्द्रमसावस्यामित्यमावसी ।"

दर्शलक्षणमाह ब्रह्माण्डपुराणे ।

"व्युच्छिद्येताममावास्यां पश्यतस्तौ समागतौ ।
अन्योऽन्यं चन्द्रसूर्य्यौ तु यदा तद्दर्श उच्यते ॥"

अन्योऽन्यदर्शनाद्दर्श इत्यर्थः ।

देवीपुराणे ।

"अमा नाम रवे रश्मिः सूर्य्यलोके प्रतिष्ठिता।
तस्मात् सोमो वसेत्तस्याममावासी ततः स्मृता॥"

तस्यां तिथावमां रश्मिं चन्द्रो वसतीत्यर्थः। तत्र सम्पूर्णायां तिथौ न चिन्तावसरः। यदा तु द्विखण्डा, एका चतुर्द्दशीयुक्ता, अपरस्मिंश्च प्रतिपद्युक्ता व्रतोपवासादावित्युक्तम्। किन्तु श्राद्धादौ का ग्राह्येति चिन्त्यते।

अतएव प्रचेताः।

"सिनीवाली कुहूश्चैव श्रुत्युक्तोऽपि च कर्म्मणि।
स्याताञ्चेत्ते तु मध्याह्ने श्राद्धादिः स्यात् कथन्तदा॥
तिथिक्षये सिनीवाली तिथिवृद्धौ कुहूर्मता।
साम्येऽपि च कुहूर्ज्ञेया वेदवेदाङ्गवेदिभिः॥"

मध्याह्ने वृत्ते यदि भवतीत्यर्थः। तदा च परा भवति, अपराह्ण एव भवतीत्युभयदिनेऽप्यपराह्णप्राप्तौ वृद्धिह्रासादिना व्यवस्थेत्याह। न तु मध्याह्नात् परतो मध्याह्नस्योपरीति पञ्चम्यर्थे षष्ठ्यर्थे वा सप्तमीवर्णना, अशब्दार्थस्वीकारापत्तेः। अतो नैषा पदयोजना, प्रमेये तु विशेषो नास्त्येव।

सिनीवालीमाह जावालिः।

"दृष्टचन्द्रा सिनीवाली नष्टचन्द्रा कुहूर्मता।
सिनीवाली सदा पित्र्ये दैवे च सततं कुहूः॥"

अमावास्यायां चन्द्रस्यादृष्टत्वात् दृष्टचन्द्रत्वञ्चतुर्द्दशीक्षणे भवति, तेन तद्दिवसीयामावास्येत्यर्थः। ननु या परा सा अमावास्येति श्रुतिः, पराभूताया ग्रहणमाह। 'सिनीवाली सदा पित्र्य'

इति च पूर्व्वग्रहणम् । प्रचेतसा वृद्धिह्रासादिना व्यवस्थेत्युक्तेऽपि परस्परविरोध उच्यते। श्रुत्या तावन्न विरोधः। न हि सा श्राद्धे ग्राह्या परेत्याह। तेन देवकार्य्यविषयत्वं श्रुतेर्भविष्यति।

तथा।

"अमा या प्रतिपद्युक्ता सर्व्वपापहरा च सा।
चन्द्रसूर्य्यग्रहैस्तुल्या स्नानदानजपादिषु॥"

अविशेषेण श्रुतिः कथं स्मृत्योपसंह्रियत इति चेत् न। 'अपराह्णः पितॄणामिति' श्रुत्यैवोपसंहारात्।

एतच्छ्रुतिमूलमेव वचनम्।

"ययास्तमेति सविता पितरस्तामुपासते।
तिथिन्तेभ्योऽपराह्णो हि स्वयन्दत्तः स्वयम्भुवा॥"

'सिनीवाली सदा पित्र्य' इत्यादेश्चायमर्थः। प्रतिपद्युक्तायामपराह्णस्यालाभे सिनीवाली ग्राह्या। उभयत्र तु प्राप्तौ 'या परा सामावास्येति' श्रुतिः। तिथिक्षये सिनीवालीति पूर्व्वदिने अपराह्णस्याप्राप्तिः, अपरदिने नापराह्णे तिष्ठतीति सा क्षीणा, तदा पूर्व्वैव ग्राह्या। यदा उभयत्रापराह्णव्यापिनी सा समा, यदाधिकमपि व्याप्नोति तदा वर्द्धमाना, उभयत्रापि परैव ग्राह्येत्यर्थ इति सर्व्वाविरोधः। न पुनरपराह्णस्यालाभेऽपि वृद्धिह्रासादिना व्यवस्था, अपराह्णबाधापत्तेः।

अतएव छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः।

"वर्द्धमानाममावास्यां लक्षयेदपरेऽहनि।

यामांस्त्रीनधिकान्नापि पितृयज्ञस्ततो भवेत्॥
पञ्चादावेव कुर्व्वीत सदा पञ्चादिकञ्चरुम्।
पूर्व्वाह्ण एव कुर्व्वन्ति विद्धेऽप्यन्ये मनीषिणः॥"

अतएव 'सिनीवाली सदा पित्र्य' इति जाबालिना व्याख्यातम्।

"प्रतिपत्ता त्वमावास्या पूर्व्वाह्णव्यापिनी यदि।
भूतविद्धैव सा कार्य्या पित्र्ये कर्म्मणि सर्व्वदा॥"

पूर्व्वाह्णव्यापिनी न पराह्ण इत्यर्थः। नत्वपराह्णप्राप्तावपि सदैव सिनीवालीति बोद्धव्यम्।

अतएव बौधायनः।

"मध्याह्नात्परतो यत्र चतुर्द्दश्यनुवर्त्तते।
सिनीबाली तु सा ज्ञेया पितृकार्य्येष्वनिष्फला॥"

मध्याह्नात् परतोऽपराह्ण इत्यर्थः।

"एवंविधा सिनीबाली निष्फला न तु सर्व्वदा।"

तथा।

"भूतविद्धाममावास्यां मोहादज्ञानतोऽपि वा।
श्राद्धकर्म्मणि कुर्व्वीरन् तेषामायुः प्रहीयते॥"

उत्तरदिने अपराह्णप्राप्तावेतदपि। अप्राप्तौ च।

"यस्यां सन्ध्यागतः सोमो मृणालमिव दृश्यते।
अपराह्णे क्षयस्तस्यां पिण्डानां करणं ध्रुवम्॥"

अपरदिने अपराह्णे यद्यमावास्याया अभावस्तदा पूर्व्वदिनामावास्यापराह्ण एव पिण्डादिक्रिया। शङ्खधरलिखितमेतद्वचनद्वयम्।

एतदाह गोभिलः ।

"यदहस्त्वेव चन्द्रमा न दृश्येतताममावास्यां कुर्व्वीत,
दृश्यमानेऽप्येकदा गताध्वा भवतीति ।"

एकदा परत्रापराह्णप्राप्तौ ।

तथाच श्रुतिः ।

"तदा बाध एव तन्मासि पितृभ्यो ददतौ यदैवैष पुरस्तान्न परस्ताद्दृशे अथैतेभ्यो दद्यादेष वै सोमो राजा यद्देवाममन्नं यच्चन्द्रमाः स एतां रात्रिं क्षीयते, तस्मिन् क्षीणे ददाति, अथैतेभ्योऽसम्मर्दं करोति ; अथ यदक्षीणे दद्यात्, सम्मर्दं कुर्य्यात् ; देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च तस्माद्यदैष वै पुनः पुरस्तान्न परस्ताद्दृशे, अथैतेभ्यो ददाति ।"

सम्मर्दः सङ्ग्रामः । चतुर्द्दशी कला देवभोग्या, पञ्चदशी कला पितृभोग्या । तेन चतुर्द्दशीयुक्ताया दाने देवानां पितॄणाञ्च सङ्ग्रामः स्यादिति निन्दा ; अपरदिनामावास्याऽपराह्णविधानाद्वा ।

यदा तु दिनद्वयेऽप्यपराह्णो न लभ्यते तदा निगमः ।

"पूर्व्वाह्णे चेदमावास्या नापराह्णे भवेद्यदि ।
प्रतिपद्यपि कर्त्तव्यं श्राद्धं श्राद्धविदो विदुः ॥"

प्रतिपदोऽपि चन्द्रादर्शनस्याविशेषादमावास्यात्वम् ।

तथाहि श्रुतिः ।

"द्वे पौर्णमास्यौ द्वे अमावास्ये ।" इति ।

प्रतिपदप्यमावास्यैव, तेन तदपराह्णे कर्त्तव्यमेतत् साम्नेरेव ।

तथाहि श्रुतिः ।

"अमावास्यायामपराह्णे पिण्डपितृयज्ञेन चरन्तीति ।"

तथाच कात्यायनः ।

"अपराह्णे पिण्डपितृयज्ञश्चापराह्णे अमावास्यायाश्चन्द्रा-
दर्शने पिण्डपितृयज्ञो विहितः । तदनन्तरञ्च श्राद्धम् ।"

तदाह छन्दोगपरिशिष्टं कात्यायनः ।

"पिण्डान्वाहार्य्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।
वासरस्य तृतीयांशे नातिसन्ध्यासमीपतः ॥
यदा चतुर्द्दशीयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।
अमावास्या क्षीयमाणा तदैव श्राद्धमिष्यते ॥
यदुक्तं यदहस्त्वेव दर्शनन्नैति चन्द्रमाः ।
तत् क्षयापेक्षया ज्ञेयं, क्षीणे राजनि चेत्यपि ॥"

पूर्व्वमस्यार्थो व्याख्यातः । तृतीयांश इति दिनं त्रिधा विभज्य तृतीयांशः, सन्ध्यापर्य्यन्तमेव । अन्यथा 'नातिसन्ध्यासमीपत' इत्यप्रसक्तपर्य्युदासानुपपत्तेः । पूर्व्वाह्णमध्याह्नापराह्णानाञ्च तुल्यो भागः । अतः सन्ध्यापर्य्यन्तमेवापराह्ण इति सिध्यति । पिण्डमनु पिण्डपितृयज्ञमन्वाक्रियत इति, पिण्डान्वाहार्य्यकं श्राद्धं तेन साग्नेरपराह्णे श्राद्धविधानम् । निरग्नेस्तु कथ्यते ।

"आदित्यस्योदये यत्र अमावास्यानुवर्त्तते ।
अपराह्णः स विज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥"

अन्धुकेन तु कथितम् ।

"अरुणोदयवेलायाममावास्या यदा भवेत् ।

स कालः परमो ज्ञेयः पितॄणान्दत्तमक्षयम् ॥”

उदयवेलोद्गमनवेला उद्गमनञ्चोर्द्धगमनं वर्द्धमानता सा चार्द्ध-दिनपर्य्यन्तम् ।

तदुक्तं वामनपुराणे ।

“उदयाद्वर्द्धमानैश्च मध्याह्नं भावयेद्रविः ।

ततः परं ह्रसन्तीति ज्योतिरस्तं स गच्छति ॥”

ततश्चार्द्धदिनात् पूर्व्वम् । अन्हाह्नः पूर्व्वभागे पूर्व्वाह्णमात्रेणापराह्ण इत्यर्थः । तेन पूर्व्वाह्णस्याप्यपराह्णकार्य्यकारितया तद्रूपत्वा-दपराह्णः स विज्ञेय इति ज्ञापयति । अपराह्णानुवृत्त्यभिप्रायेण एतद्वचनवर्णनेऽपराह्णस्य तद्रूपतया ज्ञापकस्य ‘स विज्ञेय’ इति ज्ञापकानुपपत्तेः ।

तथा बौधायनः ।

“घटिकैकाप्यमावास्या प्रतिपत्सु न चेत्तदा ।

भूतविद्धापि सा कार्य्या दैवे पित्र्ये च कर्म्मणि ॥”

घटिकैका कार्य्येत्यपि शब्देन घटिकायामनादरं दर्शयन् श्राद्धादावर्द्धप्रहरादिप्राप्तिपरत्वं ज्ञापयति । तेन प्रतिपद्दिन-पूर्व्वाह्णे श्राद्धयोग्यामावास्याकालप्राप्तौ भूतविद्धामावास्याग्रहण-म्मदनप्राप्तौ सत्यामपराह्णादरेण परदिन एव श्राद्धक्रियां दर्शयति।

व्यक्तमाह प्रचेताः ।

“मुहूर्त्तमप्यमावास्या प्रतिपद्येव चेद्भवेत् ।

तद्दानमुत्तमं ज्ञेयं पर्व्वशेषन्तु पर्व्ववत् ॥”

दानं पितॄन् समुद्दिश्य विप्रेभ्यो दद्यात् पितृभ्यः प्रयतो मनुष्य

इत्यादौ प्रयोगात्। अत्रापि'मुहूर्त्त'पदेन घटिकोपादानम्।'पर्व्व-शेषस्तु पर्व्ववदिति' तदुभयदिनेऽप्यपराह्नाप्राप्तौ साम्ने: प्रतिपद्य-पराह्ने श्राद्धविधानं, प्रतिपदो दर्शरूपत्वादपराह्ने च पिण्डपितृ-यज्ञविधानात्। अतो मुहूर्त्तमपीति घटिकैकापीति। 'आदित्य-स्योदय इति' 'अरुणोदयवेलाया'मित्यादिवचनजातविरोधात्।

"प्रतिपत्सु त्वमावास्या पूर्व्वाह्णव्यापिनी यदि।
भूतविद्धैव सा कार्य्या पित्र्ये कर्म्मणि सर्व्वदेति"

वचनमग्निहोत्रविषयं वर्णनीयं सर्व्वेषां वान्नपरित्यागात्।

अतएव।

"अमा स्यात् प्रतिपद्युक्ता सर्व्वपापहरा तिथिः।
चन्द्रसूर्य्यग्रहैस्तुल्या स्नानदानजपादिषु॥"

अत्रापि दानपदेनादिपदेन वा चन्द्रसूर्य्यग्रहतुल्यताविधेर्वा श्राद्ध-प्राप्तिः। यद्द्योग्लोकेन व्याख्यातं आदित्यस्योदयात् प्रभृति यद्यप्यपराह्णव्यापिन्यमावास्या अत्र 'पितृणान्दत्तमक्षयमिति' वचनार्थो न तु प्रातरेव श्राद्धक्रिया।

यथा शङ्खः।

"रात्रौ श्राद्धं न कुर्व्वीत राक्षसी सा प्रकीर्त्तिता।
सन्ध्ययोरुभयोश्चैव सूर्य्ये चैवाचिरोदिते॥"

अचिरोदितसूर्य्ये निषेधादित्यन्तं, तदसङ्गतम्। न ह्ययन्निषेधः कलञ्जभक्षणादिष्विव रागतः प्रवृत्त्यभावात्, तत्काले क्रिय-माणस्य समीहितसाधनतानवगतेः। विधितस्त्वपराह्णादिष्वेव नियतत्वात्, प्रातरादिकाले प्रसक्त्यभावात्। तस्मादपराह्णादिवि-

शेषोऽयं चतुष्टयनिन्दानुवादः। पूर्व्वोक्तवचनजातपर्य्यालोचनया वाग्निहोत्रिण एवापराह्णविधिर्नाग्नेरिति ; तस्य निषेधोऽनुवादः। किञ्च स्वायत्तेऽपराह्णपदप्रयोगे कर्त्तव्ये 'आदित्यस्योदयेत्यादि' अर्थान्तरवाचकप्रयोगो मुनीनां केन हेतुनेति न विद्मः। किञ्च द्विखण्डतिथौ तावदिदं वचनम्।

तत्र च बौधायनेनैव।

"मध्याह्नात्परतो यत्र चतुर्द्दश्यनुवर्त्तते।
सिनीवालीति सा ज्ञेया पितृकृत्येषु निष्फलेति"

वचनेन चतुर्द्दशीदिने अपराह्णलाभेऽपि परदिनापराह्णव्यापिन्या ग्रहणस्योक्तत्वादिदं पुनरुक्तं स्यात्। तस्मात् यथोक्तमेव साधीयः। अतएव छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः। 'पश्चादावेवेत्यादि'वचनेन पूर्व्वाह्णस्यैव विधानात् अम्बूसंभ्रमाभ्यामपीत्थमेव वर्णितम्।

अमावास्यायाञ्च विहितं श्राद्धादिकं यथा।

"दर्शे स्नात्वा पितृभ्यस्तु दद्यात् कृष्णतिलोदकम्।
श्राद्धन्तु विधिवद्दद्यात् सन्ततिस्तेन वर्द्धते॥"

तथा।

"नीलभद्रविमोक्षेण अमावास्यान्तिलोदकैः।
वर्षासु दीपदानेन पितॄणामनृणो भवेत्॥
न वर्त्तयति यः श्राद्धं प्रमीतपितृको द्विजः।
इन्दुक्षये मासि मासि प्रायश्चित्तीयते तु सः॥
मासि मास्यसिते पक्षे पञ्चदश्यान्नरेश्वर।
अष्टकासु च कुर्व्वीत काम्यानन्यान् शृणुष्व मे॥"

दैवन्तु तिथिनिर्णय एवोक्तं, अपरास्त्वमावास्यायां विशेषाः।

यथा हारीतः।

"तुलामकरमेषेषु कन्यायां मिथुने तथा।
भूतविद्धाप्यमावास्या पूज्या भवति यत्नतः॥"

दैवकार्य्यविषयमिदन्तु वचनं बहुभिर्न्न लिखितम्।

अथ वारादियोगैः पुण्यतमत्वम्।

तत्र व्यासः।

"अमावास्यां यदा वारो भवेद्भूमिसुतस्य च।
गोसहस्रफलन्दद्यात् स्नानमात्रेण जाह्नवी॥
सिनीवाली कुहूर्वापि यदि सोमदिने भवेत्।
गोसहस्रफलं दद्यात् स्नानं यन्मौनिना कृतम्॥
अमावास्यां यदा मैत्रविशाखास्वातियोगिनी।
श्राद्धे पितृगणस्तृप्तिं तदाप्नोत्यष्टवार्षिकीम्॥
अमावास्या यदा रौद्रे पुष्यर्क्षे च पुनर्व्वसौ।
द्वादशाब्दं तदा तृप्तिं प्रयान्ति पितरोऽर्च्चिताः॥
वासवाजैकपादर्क्षे पितॄणां तृप्तिमिच्छताम्।
वारुणे त्वमावास्या देवानामपि दुर्लभा॥"

मैत्रमनुराधा, रौद्रमार्द्रा, वासवो धनिष्ठा, अजैकपादः पूर्व्वभाद्रपदा, वारुणं शतभिषा।

"नवस्वृक्षेष्वमावास्या यदा स्यादपराह्णिकी।
श्राद्धे मूलफलेनापि पितॄणामुत्सवाय सा॥
माघासिते पञ्चदशी कदाचि-

दुपैति योगं यदि वारुणेन।
ऋक्षेण कालः स परः पितॄणा-
मत्यल्पपुण्यैर्नृप लभ्यतेऽसौ॥
काले धनिष्ठा यदि नाम तस्मिन्
भवन्ति भूपाल तदा पितृभ्यः।
दत्तं जलान्नं प्रददाति तृप्तिं
वर्षायुतं तत्कुलजैर्मनुष्यैः॥
तत्रैव चेद्भाद्रपदास्तु पूर्व्वाः
काले पितृभ्यः क्रियते तदा यैः।
श्राद्धं परां तृप्तिमवाप्नुवन्ति
स्वर्गं समग्रं पितरः समस्ताः॥

"श्रवणाश्विधनिष्ठार्द्रानागदैवतमस्तके।
यद्यमा रविवारेण व्यतीपातः स उच्यते॥"

श्रवणाश्विनीधनिष्ठार्द्राऽश्लेषाणां मस्तके प्रथमपादे। न तु मस्तकं मृगशिरो लोकशास्त्रतोऽप्रसिद्धेः। तथा द्वन्द्वसमासं कृत्वा समाहारपरत्वं वाच्यम्, अन्यथा मस्तकमित्येकवचनं न स्यात्। तथाचास्वार्थपरत्वं सर्व्वपदानां स्यात्, षष्ठीसमासे तु मस्तकपदस्यैव स्वार्थपरत्वं भवेत्।

"पञ्चाननस्थौ गुरुभूमिपुत्रौ
मेषे रविः स्याद्यदि शुक्लपक्षे।
पाशाभिधाना करभेण युक्ता
तिथिर्व्यतीपात इतीह योगः॥"

अयन्तु द्वादशीव्यतीपातः । योग्लौकेन तु स्वल्पवृहद्ग्रन्थभेदेन द्वयमेवोक्तम्, बलाबलनिरूपणाच्चमत्वात् । नक्षत्रयोगे वर्त्तमान एव तन्निमित्ता क्रिया कार्य्या ।

तदाह मार्कण्डेयः ।

"कृत्तिकादिभरण्यन्तं वारावारविसप्तकम् ।
नैते संयोगमात्रेण पुनन्ति सकलान्तिथिम् ॥"

अथ कात्यायनः ।

"स्वधनवदमावास्यां स्रोतःसु वेति" ।

इति तिथिगोचरबहुविधविवादतमसा तिरोहितो विद्वान् ।
तिथितत्त्वं सुव्यक्तं चकार युक्तिप्रदीपशतैः ॥

अथ पूर्व्वाह्णादिकं विविच्यते ।

तदा द्विधाविभक्ताह्नः पूर्व्वो भागः पूर्व्वाह्णः, अपरो भागोऽपराह्ण इति कालद्वयं यदाश्रित्य—

पूर्व्वेद्युरुपवासः स्यात् पूर्व्वाह्णे स्वापबोधयोः ।
अपराह्णे यदा रात्रौ तदहर्नियमं विदुः ॥

अत्र हि पूर्व्वाह्णपदेनाह्नः पूर्व्वार्द्धस्य ग्रहणम्, अपराह्णपदेन चापरार्द्धस्य, अन्यथा मध्यन्दिने स्वापप्रबोधयोः तन्निमित्तक्रियाकालो नाभिहितः स्यात् । न च पूर्व्वाह्णापराह्णपदयोरन्यतरन्मध्याह्नोपलक्षणमिति वाच्यं विनिगमनाकारणाभावादनुष्ठानानध्यवसायापत्तेः । रात्रौ तु स्वापादिषु रात्रावुदयमापन्न इत्यनेनैवोदय-

मुपलक्षणीकृत्य रात्रिकालस्य निर्द्दिष्टत्वे तथा विनिगमः। 'पूर्व्वाह्णे चेदमावास्या नापराह्णे भवेद्यदी'त्यत्रापि कारणद्वयं निर्द्दिष्टम्। तथा 'प्रतिपत्सु त्वमावास्या पूर्व्वाह्णव्यापिनी यदी'-त्येतदपि पूर्व्वाह्णे व्याप्तिमपराह्णे व्याप्तिञ्च वददह्नो द्विधैव विभागं दर्शयति। अन्यथा 'मध्याह्नव्यापिनी'त्युक्तं स्यात्।

तथा कात्यायनः।

"सभास्थाने तु पूर्व्वाह्णे कार्य्याणां निर्णयं नृपः।
कुर्य्याच्छास्त्रप्रणीतेन मार्गेणामित्रकर्षणः॥
दिवसस्याष्टमं भागमह्नो भागत्रयन्तु यत्।
स कालो व्यवहाराणां शास्त्रदृष्टः परः स्मृतः॥"

दिवसमष्टधा विभज्याष्टमं, प्रथमार्द्धप्रहरं विहायापरभागत्रये पूर्व्वाह्णरूपे कुर्य्यादिति दिनार्द्धस्य पूर्व्वाह्णतां दर्शयति।

तथा मनुः।

"यथा चैवापरः पक्षः पूर्व्वपक्षाद्विशिष्यते।
तथा श्राद्धस्य पूर्व्वाह्णादपराह्णो विशिष्यते॥"

दिनस्य त्रिभागत्वे पूर्व्वाह्णमध्याह्नाभ्यामपराह्णो विशिष्यत इति ब्रूयात्, पूर्व्वापरपक्षदृष्टान्ताच्च। तद्वदेव पूर्व्वाह्णापराह्णपक्षयो-रप्यवच्छेदादवस्थितिरित्यवगम्यते।

व्यक्तञ्च ब्रह्माण्डपुराणे।

"शुक्लपक्षस्य पूर्व्वाह्णे श्राद्धं कुर्य्याद्विचक्षणः।
कृष्णपक्षे पराह्णे तु रौहिणन्तु न लङ्घयेत्॥"

रौहिणं नवमघटिका। तत्पर्य्युदासात् प्रहरद्वयादूर्द्धमपराह्ण

इति ज्ञापयति। अतएवोक्तं जितेन्द्रियेण,—"पूर्व्वापराह्णौ च यद्यपि विष्णुपुराणादिषु नाड़िचयं पूर्व्वापराह्णश्च तावानित्युक्तम्। तथापि पूर्व्वाह्णकृत्यस्य मध्याह्नं यावत् स्वकाललाघव एव च। अपराह्णस्य च मध्याह्नापराह्णानन्तरं प्रवृत्तस्य सूर्य्यानुवृत्तिं यावदिति तत् प्रत्येतव्यम्। श्रुतौ स्मृतौ च पूर्व्वापराह्णाभ्यामपि दिनविभागादित्यन्तम्। तस्माद्राचेः पूर्व्वापरार्द्धराचविभागवदह्नोऽपि पूर्व्वापराह्णविभागेनैव द्विधा विभागः। यत्तु कचित्त्रिधा विधानं तत् पूर्व्वापराह्णयोरेकैकदेशाभ्यां मध्यन्दिनं पृथक्कृत्यैकोद्दिष्टादिश्राद्धविधानार्थम्।

"पूर्व्वाह्णे दैविकं कार्य्यमपराह्णे तु पैतृकम्।
एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तकम्॥
आमपात्रन्तु पूर्व्वाह्णे सिद्धान्नेन तु मध्यमे।
पार्व्वणञ्चापराह्णे तु वृद्धिश्राद्धन्तु नाग्निकम्॥"

वृद्धौ तु कचित्प्रातः कचिन्नाग्निकमिति विधानं तत्पूर्व्वावगतविवाहादिनिमित्तं प्रातः, पुत्रजन्मादिनिमित्तन्तु नाग्निकमिति व्यवस्था।

पराशरेण च पञ्चधा विभक्तमाह।

"लेखाप्रभृत्यथादित्ये त्रिमुहूर्त्तगते रवौ।
प्रातस्तनः स्मृतः कालो भागश्चाह्नस्तु पञ्चमः॥
सङ्गवस्त्रिमुहूर्त्तस्तु मध्याह्नस्तत्समः स्मृतः।
ततस्त्रयो मुहूर्त्ताश्च अपराह्णः प्रकीर्त्त्यते॥
पञ्चमोऽथ दिनांशो यः स सायाह्न इति स्मृतः।

यद्यदेतेषु विहितं तत्तत्कार्य्यं विजानता ॥"

दिवसस्य पञ्चदशांशो मुहूर्त्तः ।

तदाह वराहमिहिरः ।

"अह्नः पञ्चदशांशो रात्रेश्चैव मुहूर्त्त इति संज्ञा ।

स च विज्ञेयस्तज्ज्ञैश्छाया यत्राम्बुभिर्युक्ता ॥

तेनोदयादित्यमण्डलरेखादर्शनात् प्रभृति मुहूर्त्तत्रयं यावत् प्रातःकालस्ततः परं तावानेव सङ्गवः । ततोऽपि परं तावानेव मध्याह्नः । ततः परं तावानेव अपराह्नः । स च व्यतीपात-नामश्राद्धक्रियायां व्यतीपातवत् बहुफलप्रदातृत्वात् । ततोऽपि परस्तावानेव सायाह्नः । सोऽपि चापराह्नावयव एवाल्पफलत्वेन पृथग्दर्शितः ।

अतएव छन्दोगपरिशिष्टे कात्यायनः ।

"पिण्डान्वाहार्य्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।

वासरस्य तृतीयांशे नातिसन्ध्यासमीपतः ॥

यदा चतुर्द्दशी यामं तुरीयमनुपूरयेत् ।

अमावास्या क्षीयमाणा तदैव श्राद्धमिष्यते ॥"

तृतीयांशोऽपराह्नः सायाह्नसहितोऽन्यथा अपराह्णे श्राद्धविधौ समीपपर्य्युदासो न स्यात् । तदा च दिवसस्य चतुर्थप्रहर-श्चतुर्द्दशी अनुपूरयेत्सम्यक् परयेदित्यमावास्यापरदिने क्षयगामि-तया व्यतीपातापरनामापराह्णांशं न व्याप्नोति तदा परस्मिन्नहनि श्राद्धमिष्यते । कर्त्तव्यतया चतुर्थे प्रहरे अमावास्याप्राप्तावपि न चतुर्थयामम् अनु पश्चात् तृतीयं यामं पूरयेद्यदोति योग्यो-

कीयव्याख्यानमादरणीयम्। श्रुतहान्यश्रुतकल्पनापत्तेः तुरीयमिति कर्म्मतया अवगम्यमानं परिहाय द्वितीयां कर्म्मप्रवचनीययोगेनोपपदविभक्तितया वर्णयित्वा कर्म्मतया द्वितीयस्याध्याहारात्। अनुपूरणञ्चासम्यक् पूरणं लोकप्रसिद्धम्।

यच्चोक्तं वायुपुराणे।

"चतुर्थे प्रहरे प्राप्ते यच्छ्राद्धं कुरुते नरः।
आसुरन्तद्भवेच्छ्राद्धं दाता च नरकं व्रजेत्॥"

यच्च मत्स्यपुराणम्।

"सायाह्नस्त्रिमुहूर्त्तः स्यात् श्राद्धं तत्र तु निन्दितम्।
राक्षसी नाम सा वेला गर्हितं पितृकर्म्मसु॥"

अयमप्येतत्तु निन्दयतीति यत् पूर्व्वमुहूर्त्तद्वयप्रशंसार्थं न तु कर्त्तव्यतार्थम्।

तथा वायुपुराणे।

"दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभूते दिवाकरे।
वृथाश्राद्धं हि कुर्व्वाणो दाता च नरकं व्रजेत्॥"

मुहूर्त्तद्वयार्थं यामैकभागेनाष्टधा विभक्तस्याह्नोऽष्टमभागो दिनार्द्धप्रहरः। यदभिप्राययुक्तमष्टमे लोकयात्रा वहिः सन्ध्या ततः पुनरिति पूर्व्ववचनेन चतुर्थप्रहरप्राप्तिमात्र एव निषिध्यते। पुनरष्टमभागे निषेधानुपपत्तिः ततश्चोत्तरोत्तरजघन्यार्थं वचनम्। अतएवाष्टम इत्यभिधाय पुनर्मन्दीभूत इति विशेषणादतिसन्ध्यासमीपस्यैव निषेधः।

तथाच।

"वनस्पतिं गते सोमे च्छाया या पूर्व्वगामिणी ।
गजच्छाया तु सा प्रोक्ता पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥
नरस्य द्विगुणच्छाया गजच्छायेति कीर्त्तिता ।
अपराह्ले त्वमावास्या तत्र दत्तं न पश्यति ॥"

शास्त्रानतिक्रमणमात्रं भवतीत्यर्थः ॥

अतएव ।

"पिण्डान्वाहार्य्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते ।
वासरस्य तृतीयांशे नातिसन्ध्यासमीपतः ॥"

इति पर्य्युदासो न स्यात् ।

यदपि उक्तं मत्स्यपुराणे ।

"ऊर्द्ध्वं मुहूर्त्तात् कुतपाद्यन्मुहूर्त्तचतुष्टयम् ।
मुहूर्त्तपञ्चकं चैतत् स्वधाभवनमिष्यते ॥"

कुतपेन सह पञ्चकम् । एतत् स्वधाभवनमिति एतदपि प्राशस्त्यार्थं तत्रापि पञ्चके कुतपरौहिणाख्यं मुहूर्त्तद्वयमेकोद्दिष्टार्थं ततः परन्तु मुहूर्त्तत्रयमपराह्लस्य प्रशस्ततरमित्यर्थः ।

अतः ।

"पूर्व्वाह्ले दैविकं श्राद्धमपराह्ले तु पैतृकम् ।
एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्ने प्रातर्वृद्धिनिमित्तकम् ॥"

एतदपि तथैव वर्णनीयम् ।

अतएव जितेन्द्रियेण ।

"रौद्रश्चैत्रश्च मैत्रश्च तथा सारभटः* स्मृतः ।

---

* शालकटः स्मृत इति कालमाधवीये पाठः ।

सावित्रो विजयश्चैव* गान्धर्व्वः कुतपस्तथा ॥
रौहिणेयो विरिञ्चिश्च जयोऽयं† नैर्ऋतस्तथा।
महेन्द्रो वारुणश्चैव भटः पञ्चदश स्मृताः ॥"

एतान् मत्स्यपुराणोक्तानेकैकमुहूर्त्तपरिमितान् यावन्नियतक्रमसंज्ञानभिधाय दर्शितम्। ये रौद्रादयो भटान्ताः पञ्चदश मुहूर्त्तास्तत्र रौद्रादिरौहिणेयान्ताः पूर्व्वाह्णसाध्यदेवकार्य्याय विहिताः। विरिञ्चिप्रभृतयश्च भटान्ताः पितृक्रियायाम्। तत्रापि पार्व्वणपिण्डान्वाहार्य्यादिषु विरिञ्चिजयनैर्ऋतमपराह्णव्यतीपातापरनामकं प्रशस्तम्। यमधिकृत्यामावास्यायामपराह्णे पिण्डपितृयज्ञेनाचरन्तीत्यादि श्रुतिस्मृतयः। यस्तु माहेन्द्रवारुणभटत्रिमुहूर्त्तात्मकः सायाह्नः सोऽपराह्णसम्भवे सति निन्दितः पितृकृत्य इत्यन्तम्। अत्र तु यत् जितेन्द्रियेणोक्तम् रौहिणेयोऽपि पूर्व्वाह्णकार्य्यविहित इति तत्परं नानुमन्यामहे। दिनस्य द्विधा त्रिधा पञ्चधा दशधा भागेषु रौहिणस्य पूर्व्वाह्णेऽनुप्रविष्टत्वात्। अतएव रात्रौ श्राद्धं न कुर्व्वीत इत्यनेन रात्रिसन्ध्ययोरेकान्तपर्य्युदासः। अन्यथापराह्णविधिना सायाह्नादेः पर्य्युदस्तत्वाद्रविरित्यनर्थकं स्यात्। ततश्च सायाह्नस्य नातिनिन्दितत्वम्, किन्तु व्यतीपातनाम्नः सकाशात् रात्रिसन्ध्ययोस्तु सर्व्वथैवेति विशेषः। तथान्धुकेनापि परमार्थतस्तु त्रिधा दिवसं विभज्य यः

---

* सावित्रश्च जयन्तश्च कालमाधवीये पाठः।

† विजयो नैर्ऋतस्तथा कालमाधवीये पाठः।

पूर्व्वो भागः स पूर्व्वाह्णो मध्यो मध्याह्नोऽन्योऽपराह्ण इत्यभिधाय उक्तमपराह्णस्य पूर्व्वभागे श्राद्धकरणे शक्तौ सत्यां परभागस्य निन्दितत्वम्। प्रमादादिना तु तत्राकरणे परभागेऽप्यदोष इत्यर्थः। एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्न इत्युक्तम् स च गान्धर्व्वकुतप-रौहिणेयैस्त्रिभिस्तत्रापि रौहिणेयस्य प्राशस्त्यम्।

यथा वायुपुराणोक्तम्।

"खं यत्र गोपतिर्गोभिः कार्त्स्न्येन तपति क्षणे।

स कालः कुतपो नाम पितॄणां दत्तमक्षयम्॥"

खं यत्र गोपतिर्गोभिः कार्त्स्न्येन तपति क्षिताविति वा पाठः। गोभी रश्मिभिः।

यथा भविष्यपुराणम्।

"दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभूते च भास्करे।

स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम्॥"

तमेव स्पष्टयति आपस्तम्बः।

"सप्तमात् परतो यस्तु नवमात् पूर्व्वतः स्थितः।

उभयोरपि मध्यस्थः कुतपः स उदाहृतः॥"

अशक्तौ तु तत्रारम्भोऽपि कार्य्यः।

तत्राह श्लोकं गोतमः।

"आरभ्य कुतपे श्राद्धं कुर्य्यादारौहिणं बुधः।

विधिज्ञो विधिमास्थाय रौहिणन्तु न लङ्घयेत्॥"

मध्याह्नग्रहणाच्च सति सम्भवेऽप्राप्तौ तु दिनमात्रादरः।

अत्रैव याज्ञवल्क्यः।

"मृताहनि तु कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ।
प्रतिसंवत्सरञ्चैवमाद्यमेकादशेऽहनि ॥"

अत्र प्रतिसंवत्सरमिति श्रुतेः मृताहनि मृततिथाववश्यकर्त्तव्यताप्रतीतेः। नित्यवत् कुतपादिकालस्याप्रवृत्तेः तद्विरोधेन कुतपादौ फलभूयस्त्वमेव वाच्यम् ।

आह सत्यव्रतः ।

"यस्मिन् राशिगते भानौ विपत्तिं यान्ति मानवाः ।
तेषां तत्रैव कर्त्तव्याः पिण्डदानोदकक्रियाः ॥"

तथा प्रचेताः ।

"प्रेतमासस्य यः पक्षः तत्तिथौ प्रतिवत्सरम् ।
यावत् स्मरति पौत्रोऽपि एकमुद्दिश्य दापयेत् ॥"

कार्त्तिकादिमासषट्के च कुतपादिव्यभिचारस्य बहुशः दर्शनात् प्रतिसंवत्सरश्रुतिविरोधात् । न च पतितत्वेन कालान्तरे तत्क्रियापाताभावात् विहितकालप्राप्तौ सूतकादिनाऽकरणे पातो भवति । अन्यथा नित्यं पातापत्तेः ।

अतएवाह ।

"श्राद्धविघ्ने समुत्पन्ने मृताहाविदिते तथा ।
एकादश्यां प्रकुर्व्वीत कृष्णपक्षे विशेषतः ॥"

एकोद्दिष्टन्तु सिद्धान्नेनैव कार्य्यम् ।

तदाह ।

"एकोद्दिष्टन्तु यच्छ्राद्धं पक्वान्नेनैव कारयेत् ।
पार्व्वणे वाथ संप्राप्ते श्रुतं वा यदि वाश्रुतम् ॥"

शृतं पक्वम् । शृताशृतयोः पार्व्वणे विकल्पः । एतच्च साग्नेः ।
निरग्नेस्त्वाह शातातपः ।

"आमश्राद्धप्रदोऽनग्निः सर्व्वत्रैव मनीषिणः ।
तेनाग्नौकरणं कुर्य्यात् पिण्डांस्तेनैव निर्वपेत् ॥"

एकोद्दिष्टे तु पाकाशक्तौ अपक्वमपि तथा ।

"अपत्नीकः प्रवासी च यस्य भार्य्या रजस्वला ।
आमश्राद्धं द्विजो दद्यात् शूद्रो दद्यात् सदैव हि ॥"

अपत्नीकत्वादिकमसामर्थ्योपलक्षणम् । तेनासति पक्वान्ने आमपात्रेण कुर्य्यात् । शूद्रेण सदैवामपात्रेण देयम् । आमपात्रेण तु द्विजेन श्राद्धकरणे पूर्व्वाह्णे कर्त्तव्यम् ।

आमपात्रन्तु पूर्व्वाह्णे सिद्धान्नेन तु मध्यमे ।
पार्व्वणञ्चापराह्णे तु वृद्धिश्राद्धन्तु नाग्निकम् ॥

ननु शूद्रस्यामपात्रक्रियाकृतो न पूर्व्वाह्णे । एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्ने इत्यस्य बाधापत्तेरिति चेन्न, द्विजानामप्यविशेषात् दृश्यते । विधिद्वयं तावच्छ्रूयते । तत्र सिद्धान्नेन क्रियायान्तावत् एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्ने इति निर्व्विवादम् । नैमित्तिकन्तु आमपात्रं द्विजानां विहितम् । तत्र एकोद्दिष्टन्तु मध्याह्ने इति न प्रवर्त्तते । पूर्व्वाह्णविधेर्निर्व्विषयत्वापत्तेः । शूद्रविषयत्वमस्यास्त्विति चेन्न, मध्याह्नविधेरनित्यवत्सिद्धान्नविधिना नैमित्तिकामपात्रविधिना चैकवाक्यत्वे वैरूप्यापत्तेश्च । पूर्व्वाह्णेऽधिकृतशूद्रविषयामपात्रविधेर्नैमित्तिकेन द्विजसम्बन्ध्यामपात्रविधिना चैकवाक्यत्वे तदेव दूषणम् । तस्मात् पूर्व्वाह्णविधेर्नैमित्तिकद्विजसम्बन्ध्यामपात्र-

गोचरो मध्याह्नविधिस्तु शूद्रस्यापीति सिद्धम्। किञ्चामं शूद्रस्य पक्वान्नमिति पक्वान्नधर्म्मतया विहितत्वात्। पक्वान्नेन च मध्याह्न-विधानात् शूद्रस्यापि तथैव युक्तम्। ननु यस्मिन् राशिगते भानाविति विरुद्धम्।

"आब्दिके पितृकृत्ये च चान्द्रमानं प्रशस्यते"

इति चान्द्रमिष्टम्, तथाब्दिक इत्यादिना चान्द्रे विहितत्वात्। उच्यते, चान्द्रमानेनैकवत्सरे पूर्णे आब्दिकश्राद्धकरणात् नहि तद्राशिस्थसूर्य्ये मृततिथौ क्रियमाणं श्राद्धं सौरेण वत्सरेण क्रियते। प्रथमं सौरमासस्योपक्रमात् प्रभृति द्वादशमाससमाप्तौ सौर-वत्सरो भवति। न च नियमेन सौरमासस्यादौ नराणां मरणं भवति। न चैकस्यापि सौरादौ मृतस्य सौरद्वादशमासान्ते सा तिथिर्भवति, वत्सरेण द्वादशतिथिवृद्धेः। तस्माद्यद्राशिस्थे मृतं तद्राशिस्थ एव सूर्य्ये श्राद्धक्रिया चान्द्रमानेन संवत्सरेणैव भव-तीति चान्द्रमिष्टन्तथाब्दिके इत्युक्तविधिविरोधाच्च। अथवा प्रथमाब्दसमाप्तिपर्य्यन्तं श्राद्धमाब्दिकं तच्च प्रतिमासञ्चान्द्रमानेनैव क्रियते इत्यविरोधः।

इत्यपराह्णादिविवेकः।

अथ जन्ममासादिविवेकः।

जन्मोदये जन्मनि वासरे वा
मासे तथा जन्मनि जन्मभे वा।

अल्पाल्पविद्योऽपि नरः सभायां
प्रख्यातविद्यो भवति व्रतेन ॥
"जन्ममासं हितं श्राद्धे विवाहे व्रतबन्धने ।
प्रतिष्ठार्घ्यक्रियारम्भप्रवेशे नववेश्मनः ॥
यो जन्ममासे क्षुरकर्म्मयात्रां
कर्णस्य वेधं कुरुते च मोहात् ।
नूनं स रोगी* धनपुत्त्रनाशं
प्राप्नोति मूढ़ो वधबन्धनानि ॥"
"जन्ममासे न कर्त्तव्यं सततं हितमिच्छता ।
चौरयात्राव्रतोद्वाहं गृहार्घ्यमशुभं जगुः ॥"

अत्र निषेधानुपालनं विविच्यते ।

तत्र मांसाशने पञ्चदशीत्यादिदोषश्रुतिसामर्थ्येन यो ब्राह्मणायावगुरेत्तं शतं † यातयेदितिवन्निषेधविधौ क्लृप्तश्चिन्त्यते । कालानुवृत्तिपर्य्यन्तं वा न वा, तत्र यत्कालीननिषिध्यमानक्रियाप्रवृत्तिमतो निषेधविधावधिकारात्तत्तिथ्यनुवृत्तिपर्य्यन्तमेव तस्याधिकारोऽवगम्यते । न हि कलञ्जभक्षणोद्यतः कुतश्चित् कारणात् सकृन्निवृत्तस्य निषेधानुपालनं सकृद्वृत्तमिति कलञ्ज-

* नूनं स रोगं इति क्वचिद्ग्रन्थे पाठः ।

† शतेन इति वार्त्तादिग्रन्थे पाठः ।

भक्षणनिषेधो न पुनस्तन्निवर्त्तयति किन्तर्हि भक्षणप्रवृत्तिमात्रमधिकारिविशेषणं यदा यदा भवति तदा तदैव निषेधविधिरपि तन्निवारयति। तद्वदत्रापि कालविशेषावच्छिन्नमांसभक्षणमपि प्रवृत्तिमात्रनिमित्तस्याधिकारेण विशेषणत्वात् तत्कालपर्य्यन्तमेव निषिद्धं निवारयति। नैमित्तिके तु श्राद्धादिविधौ अमावास्याविशिष्टजीवनस्याधिकारिविशेषणस्यैकवाक्यत्वात्। सकृत्करणेनैव शास्त्रस्य सफलत्वान्नैकामावास्यायामेव पुनः पुनः क्रियार्थविधेर्गौरवापत्तेः। न हि तत्र सकृत्करणमेव शास्त्रं विना सिध्यति। अमावास्याभेदे तु पुनस्तदवच्छिन्नजीवनभेदादधिकारव्यावृत्त्या शास्त्रार्थोऽप्यावर्त्तते। अत्र तु यद्यमावास्यानिषेधं विनापि तत्प्राप्तः न ह्यमावास्यायां मांसभक्षणक्षणात् प्रभृति तदन्तपर्य्यन्तं भक्षयति, ततश्च भक्षणेतरकाले निवृत्तिः, अप्रवृत्तस्य प्रवृत्त्युपपत्तेः*। सत्यं प्रवृत्त्युपाधिना प्रागभाव एव† साध्यमाना निवृत्तिरुच्यते, न तु प्रवृत्तिरपि साध्यतयोपदिश्यते, तद्वत एवाधिकारात्। अतः प्रागभाव एव कालान्तरतया साध्यभावेनोपदिश्यते‡। स चाप्रवृत्तस्यापि भक्षणकारणमननुतिष्ठतः सिध्यत्यवच्छिन्नतया जीवनमिव प्रवृत्तिरपेतकामिवाधिकारिविशेषणं तथापि तन्निमित्तासकृत्-

---

* निवृत्त्यनुपपत्तेरिति स्मार्त्तसम्मतपाठः।

† प्रवृत्त्युपाधिना विनाशं प्राप्स्यन् प्रागभाव एव स्वनिवृत्तिनिराकरणादिति अधिकम् एकादशीतत्त्वे स्मार्त्तेन लिखितम्।

‡ कालान्तरसम्बन्धितया साध्यत्वेनोपदिश्यते इति च तत्र तेन लिखितम्।

क्रियात्वेति सकृत्क्रियापर्य्यवसायित्वे विफलो विधिः। तस्मात् विधिनिषेधेष्वधिकारिविशेषणीभूतायाः प्रवृत्तेर्यावत्कालमनुवृत्तिः तावत्कालमनुवृत्तौ साफल्यं* न पुनर्निमित्तान्तरवत् सकृदनुष्ठानेनैव शास्त्रार्थसम्पत्तिः। ततश्च कृत्स्नामावास्यायामेव निषेध इति नास्त्यपेक्षा। कस्मिन्नमावास्याक्षणे निषेधोऽनुमन्यताम्। नात्र युग्मविधिः। तन्न्यायमूलमेव व्याख्यातृवचनम्।

"तत्र पूज्ये विधेर्वृत्तिर्निषेधः कालमात्रके।
निमित्तं कालमादाय वृत्तिर्विधिनिषेधयोः॥
तिथीनां पूज्यता नाम कर्म्मानुष्ठानतो मता।
निषेधस्तु निवृत्तात्मा कालमात्रमपेक्षते॥"

अथ तैलनिरूपणम्।

तत्र तैलपदेन विधौ वा निषेधे वा तिलभवं तैलम् इति योगेन तिलभव एव स्नेहविशेषोऽभिधीयते न तु सर्षपादि, समुदायशक्तिकल्पनानुपपत्तेः। वीजप्रभवस्नेहसामान्याभिधानं हि तदा वाच्यम्। न च सामान्येन योगः सम्भवति, अतएव यौगिकैः शब्दैर्व्यक्तिरेवाभिधीयते। व्यक्तयश्च नानाजातीयवीजसम्भवाः परस्परं भिद्यन्ते। न चैकव्यक्तियोगेऽत्यन्तायोगव्यावृत्त्या

---

* तस्मान्निषेधविधिषु काकवन्तौ देवदत्तस्य गृहा इतिवत् तटस्थत्वेनाधिकारिविशेषणीभूतायाः प्रवृत्तेर्यावत्कालमनुवृत्तिस्तावत्कालमेव निवृत्तौ साफल्यम् इति च तत्रैव ग्रन्थे पठितम्।

व्यक्त्यन्तरेऽपि यौगिकत्वम्। रथकारपदस्याप्येकस्यामेव व्यक्तौ योगेन सर्व्वत्र यौगिकापत्तेः। ननु तैलपदस्य यौगिकत्वे मोदकादिष्वपि प्रयोगः स्यात्। स्नेहत्वमुपाधेरिति चेन्न, उपाधिकल्पना चेदरं समुदायशक्तिरेव कल्प्यतां, वीजप्रभवस्नेह-मात्रे प्रयोगदर्शनात्। उच्यते, रूढ़िवादिनापि वीजप्रभवत्वस्यो-पाधेरेव स्यात्। अन्यथा प्राणिभवस्नेहेऽपि प्रयोगापत्तेः। अतोऽत्र यौगिकत्वमेव उपाधितो युक्तं न रूढ़िः। न च वीज-प्रभवमात्रेऽपि निरुपपदतैलप्रयोगः। करञ्जैरण्डतैलादिष्वपि दर्शनात्। सार्षपेऽस्तीति चेन्न, तथाप्युभयत्रार्थगतैकरूपाभावात् अनेकार्थतापत्तेः। योगस्तु तिलसम्भवस्नेहस्थाने प्रचुरसादृश्यात् सार्षपेऽपि प्रयोगो वर्णनीयः। सोपपदप्रयोगस्य च प्राणिभवस्नेहे-ऽपि गोतैलं शिशुमारतैलमित्निशस्य तैलमित्यादिषु दर्शनाद्दुग्ध-सम्भवस्नेहसामान्यवचनत्वमेव कुतो नाङ्गीक्रियते? किञ्च नारिकेलादिवीजसम्भवेऽपि स्नेहे तैलशब्दो न प्रयुज्यते। किन्तु नारिकेलस्य घृतमिति कथं वीजसम्भवस्नेहवचनताश्रयणम्? किञ्च तैलपदस्य योगानपेक्षस्य सर्षपादिष्वपि मुख्यत्वे सर्षपस्य तैलं सर्षपतैलमिति सिद्धे, यदेतत्सिद्ध्यर्थं स्नेहतैलमिति वक्तव्यं कात्यायनस्य तदनर्थकं स्यात्। यौगिकत्वे सार्षपतैलमिति कलायस्य भक्तशरावमितिवद्विरोधात्तदर्थं तैलवत्प्रत्ययार्थशासन-मुपपन्नम्। तेन सार्षपतैलमित्यस्य पदस्य तैलेन च प्रत्ययान्त-स्यैकदेशस्तैलशब्दः सर्षपादिस्नेहेषु एकदेशिलक्षणया प्रयुज्यते। उक्तं मन्यमाना च निष्टमानाविष्टेत्यत्र कशब्दोऽनवकाशलक्षणा

न तु तिलभवं तैलमिति यत् साधितं तदेव वा गौणम्। तस्मात् सर्व्वत्र तैलविधौ निषेधे च तिलभवः स्नेहस्तैलपदेनोपादेयः, तस्याप्यपक्कस्यैव निषेधः।

"अमावास्यां न गच्छेत्तु प्राप्तकालामपि स्त्रियम्।
तैलञ्च न स्पृशेदामं वृक्षादींश्छेदयेन्न तु॥"

एवम्।

"कुहूपूर्णेन्दुसंक्रान्त्याश्चतुर्द्दश्यष्टमीषु च"

इत्यत्रापि तैलपदमपक्कपरमिति। पूर्व्ववचने आममिति विशेषात्।

तथा षट्त्रिंशन्मतञ्च लिखति।

"सूर्य्यशुक्रादिवारेषु निषिद्धासु तिथिष्वथ।
स्नाते वा यदि वास्नाते पक्कतैलं न दुष्यति॥"

सार्षपत्वामेऽपि न निषेधो निषेधाविषयत्वादिति सर्व्वं सुस्थम्।

विद्वत्प्रियामनालोच्य अबोधकरणीमिमाम्।
निरूपयन्ति ये कालं मुधा क्लिश्यन्ति ते बुधाः॥
जितेन्द्रियशङ्खधरान्धूकसम्भ्रमहरिवंशधवलयोग्लौकैः।
कृतमपि कालनिरूपणमधुना निःसारतां याति॥
करतलगतामलकमिव कालं बालोऽपि वीक्षते येन।
जीमूतवाहनकृतः कालविवेकः परं जयति॥

अथ संक्रान्तिनिरूपणम्।

तत्र ज्योतिःशास्त्रम्।

"अयने द्वे विषुवे द्वे चतस्रः षडशीतयः।
चतस्रो विष्णुपद्यश्च संक्रान्त्यो द्वादश स्मृताः॥
मृगकर्कटसंक्रान्ती द्वे तूदग्दक्षिणायने।
विषुवती तुलामेषे गोलमध्ये तथापराः॥"

मृगो मकरस्तद्गमनञ्चोत्तरायणम्। कर्कटगमनं दक्षिणायनम्। तुलामेषगमनञ्च विषुवम्। विषुवायनयोस्तु मध्ये विष्णुपदीषडशीतयः। एता द्वादश संक्रान्तयो गोलमध्ये चक्रमध्ये भवन्तीत्यर्थः।

तयोरविशेषलक्षणमाह।

"धनुर्मिथुनकन्यासु मीने च षडशीतयः।
वृषवृश्चिककुम्भेषु सिंहे विष्णुपदी तथा॥"

धनूराशिषु संक्रमणमित्यध्याहार्य्यम्।

संक्रान्तौ च स्नानदानादिकं श्रूयते भगवतीपुराणे।

"रविसंक्रमणे पुण्ये न स्नायाद्यस्तु मानवः।
सप्तजन्मन्यसौ रोगी निर्द्धनश्चोपजायते॥
संक्रान्तौ यानि दत्तानि हव्यकव्यानि मानवैः।
तानि तस्य ददात्यर्कः पुनर्जन्मनि विस्तरम्॥"

तथा ज्योतिःशास्त्रे।

"अयने कोटिपुण्यन्तु लक्षं विष्णुपदीफलम्।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"
यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्ः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्णोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"
यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागार्द्धः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षडशीतिसहस्राणि षडशीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाद्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाद्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम्।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम्।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च।

राह्योदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबालौ ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"
यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राशेर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

अथ तृतीया ।

तत्र भविष्योत्तरे ।

"तथा सिततृतीयायां नार्य्यः सौभाग्यगर्व्विताः ।
कुङ्कुमेन प्रयच्छन्ति लवणेन गुड़ेन च ।
न तत्र मन्त्रो होमो वा एवमेव प्रदापयेत् ॥"

अथ भविष्ये ।

"या त्वेषा कुरुशार्दूल वैशाखे मासि वै तिथिः ।
तृतीया साक्षया लोके गोर्व्वाणैरभिनन्दिता ॥
यत्किञ्चिद्दीयते दानं स्वल्पं वा यदि वा बहु ।
तत्सर्व्वमक्षयं स्याद्वै तेनेयमक्षया स्मृता ॥
कलधौतं तथा चान्नं घृतं वापि विशेषतः ।
अस्यान्दत्तन्त्वक्षयं स्यात्तेनेयमक्षया स्मृता ॥"

आह विष्णुः ।

"वैशाखमासस्य तु तृतीयायामुपोषितोऽक्षतैर्वासुदेव-
मभ्यर्च्य तानेव हुत्वा दत्त्वा च सर्व्वपापेभ्यः पूतो भवति ।
यच्च तदहनि प्रयच्छति तदक्षय्यमवाप्नोति ।"

उपोषितः पूर्व्वदिन इत्यर्थः ।

अथ यमः ।

"वैशाखसितपक्षस्य तृतीयायान्तथैव च ।
गङ्गातोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्व्वकिल्विषैः ॥
योऽस्यान्ददाति करकान्वारिबीजसमन्वितान् ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”
यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।
“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”
आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।
तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।
“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”
तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।
अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥
तथा वैवस्वतः।
नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥
तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

अथ भविष्ये ।

"शिवा शान्ता सुखा राजन्* चतुर्थी त्रिविधा स्मृता ।
मासि भाद्रपदे शुक्ला शिवा लोकेषु पूजिता ॥
तस्यां स्नानं तथा दानमुपवासो जपस्तथा ।
भवेत्सहस्रगुणितं प्रसादाद्दन्तिनो नृप ॥
यास्त्वस्यां कुरुशार्दूल पूजयन्ति सदा स्त्रियः ।
गुड़लवणपूपैश्च श्वश्रूं श्वशुरमेव च ॥
ताः सर्व्वाः सुभगाः स्युर्वै विघ्नेशस्यानुमोदनात् ।
कन्यकास्तु विशेषेण विधिनानेन पूजयेत् ॥
माघे मासि तथा शुक्ला या चतुर्थी महीपते ।
सा शान्ता शान्तिदा नित्यं कुर्य्याच्छान्तिं सदैव हि ॥
स्नानदानादिकं कर्म्म सर्व्वमस्यां कृतं विभो ।
भवेत्सहस्रगुणितं प्रसादाद्दन्तिनो नृप ॥
कृत्वोपवासं यस्त्वस्यां पूजयेद्विघ्ननायकम्† ।
तस्यां होमादिकं कर्म्म भवेत्साहस्रिकं नृप ॥
लवणञ्च गुड़ं शाकं गुड़पूपञ्च भारत‡ ।
दत्त्वा शक्त्या तु विप्रेभ्यः फलं साहस्रिकं लभेत् ॥
विशेषतः स्त्रियो राजन् पूजयन्त्यो गुरुं नृप§ ।

---

* शिवा शान्ता क्षमा राजन् इति ख-पुस्तके पाठः ।

† विघ्ननाशकमिति क-पुस्तके पाठः ।

‡ लवणं गुड़ं तथा शाकं गुड़पूपांश्च भारत इति क-पुस्तके पाठः ।

§ पूजयन् यो गुरुं नृप इति ख-पुस्तके पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्णोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

दीप्ताग्निः* स सुखी च स्यात्तस्मिन्नागामिवत्सरे ॥"
पूर्व्वः पक्षो देवानामिति श्रुतेः शुक्लपरिग्रहः। क्वचित्तु विशेष-वचनाद्दैवेऽपि कृष्णपक्षग्रहणम्।

अथ सप्तमी।

अथ भविष्ये।

"शुक्लपक्षस्य सप्तम्यां सूर्य्यवारो भवेद्यदि।
सप्तमी विजया नाम तत्र दत्तं महाफलम् ॥
एषा धन्या पापहरा महापातकनाशिनी ॥
स्नानं दानं तथा होमः पितृदेवाभिपूजनम्।
सर्व्वं विजयसप्तम्यां महापातकनाशनम् ॥"

एतदुक्तं साम्बपुराणेऽपि।

पुनर्भविष्ये।

"शुक्लपक्षस्य सप्तम्यां नक्षत्रं पञ्चतारकम्।
यदा स्यात्तु तदा ज्ञेया जयानामेति सप्तमी ॥
तस्यां स्नानादिकं कर्म्म भवेच्छतगुणं विभो† ॥"

पञ्चतारकं शतभिषा।

"माघस्य शुक्लपक्षे तु सप्तमी या त्रिलोचन।
जयन्ती नाम सा प्रोक्ता पुण्या पापहरा शिवा ॥

---

* हृष्टाग्निः हृष्टाग्निश्चेति पाठद्वयं ख-पुस्तके दृश्यते।

† भवेच्चतुर्गुणं विभो इति ख-पुस्तके पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्लोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”
यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।
“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”
आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।
“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”
तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।
अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।
नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥
तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यै* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाद्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाद्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्दैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्नोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागार्द्धं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम्।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम्।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्नोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्वं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम्।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम्।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम्।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम्।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च।
राह्लोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षडशीतिसहस्राणि षडशीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागार्द्धः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम्।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम्।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबालौ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च।

राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्द्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्णोदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागार्द्धः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्ये* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्णोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यै* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाद्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाद्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागार्द्धः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाद्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाद्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य विंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥”

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

“शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावेष्वनन्तकम् ॥”

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

“सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागार्द्धं* तत्कालं रविसंक्रमः ॥”

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाद्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राहोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।

विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्‌यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।

तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥

तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।

त्रुटेः सहस्रभागाद्यैः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।

पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।

राह्वोर्दर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः । यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः ।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः ।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागार्द्ध* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राश्योदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः । इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

---

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।

षड़शीतिसहस्राणि षड़शीत्यां स्मृतं बुधैः ॥"

यद्यत् स्नानादिकं तत्तत् संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलम् ।

"शतमिन्दुक्षये दानं सहस्रन्तु दिनक्षये ।
विषुवे शतसाहस्रम् आकामावैष्वनन्तकम् ॥"

आषाढ़ी कार्त्तिकी माघी वैशाखी पूर्णिमास्वित्यर्थः। यद्यत् स्नानादिकं तत्तत्संक्रान्त्यादिषु यथोक्तगुणितं फलं ददातीत्यर्थः।

तत्र संक्रान्तिकालो भगवतीपुराणे दर्शितः।

"सुस्थे नरे सुखासीने यावत् स्पन्दति लोचनम् ।
तस्य त्रिंशतमो भागस्तत्परः परिकीर्त्तितः ॥
तत्परायुतभागस्तु त्रुटिरित्यभिधीयते ।
त्रुटेः सहस्रभागाद्यः* तत्कालं रविसंक्रमः ॥"

तदेतस्यातिसूक्ष्मकालस्य कर्म्मायोग्यतया तत्र विहितस्य कथमनुष्ठानमित्यपेक्षायामाहतुः शातातपजाबाली ।

अर्व्वाक् षोड़श नाड्यस्तु परस्तादपि षोड़श ।
पुण्यकालोऽर्कसंक्रान्त्यां धर्म्मविद्भिरुदाहृतः ॥

तथा वैवस्वतः ।

नाड्यः षोड़श पूर्व्वेण संक्रान्तेस्तु परेण च ।
राह्योदर्शनमात्रेण पुण्यः कालः प्रकीर्त्तितः ॥

तस्य सूक्ष्मसंक्रान्तिकालस्य पूर्व्वाः षोड़श पराः षोड़श कर्म्मार्थमित्यर्थः। इदं सामान्येन संक्रान्तौ उक्तं, विशेषेण पुनराहतुस्तावेव ।

* त्रुटेः सहस्रभागो यः स कालो रविसंक्रमः इति रघुनन्दनादिसम्मतः पाठः ।